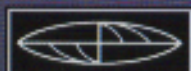

A VÁLTOZÓ VILÁGGAZDASÁG útkeresések, tapasztalatok és kilátások

III. kötet: Európai Unió

Farkas Péter, Meisel Sándor, Novák Tamás (szerk.)

MTA KRTK
VILÁGGAZDASÁGI INTÉZET

Világgaazdasági Kutatásokért Alapítvány

2012

MTA Közgazdaság- és Regionális
Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Világgazdasági Kutatásokért
Alapítvány

A VÁLTOZÓ VILÁGGAZDASÁG ~ ÚTKERESÉSEK, TAPASZTALATOK ÉS KILÁTÁSOK

III. EURÓPAI UNIÓ

Szerkesztette

Farkas Péter – Meisel Sándor – Novák Tamás

Budapest
2012

© MTA KRTK, 2012

© Szerzők, 2012

© Szerkesztők, 2012

ISBN 978-963-301-587-2ö

ISBN 978-963-301-590-2

Tördelőszerkesztő: Paksai Béláné

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

H-1112 Budapest, Budaörsi út 45.

 vki@krtk.mta.hu

www.vki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	
<i>Novák Tamás</i>	5
Az eurózóna adósságválsága és kezelésének szabályozása	
<i>Rácz Margit</i>	7
Németország és a gazdasági válság	
<i>Orosz Ágnes</i>	18
Francia válságkezelés, francia–német tengely – francia szemmel	
<i>Somai Miklós</i>	39
Elhúzódoó válság az Egyesült Királyságban	
<i>Vida Krisztina</i>	62
Spanyolország – rosszabbodó válságtünetek	
<i>Éltető Andrea</i>	77
Válságkezelés olasz módra	
<i>Szigetvári Tamás</i>	99
Görög a görög válság	
<i>Artner Annamária</i>	112
Lengyelország gazdasága a válság során	
<i>Wisniewski Anna</i>	131

Cseh strukturális reformok a válság idején

Túry Gábor 144

Válság és kilábalás – Észtország példája

Meisel Sándor..... 164

ELŐSZÓ

Az *MTA KRTK Világgazdasági Intézet* új, terveink szerint évenként egyszer megjelenő átfogó világgazdasági elemzésének 2012-es, háromkötetes kiadványát tartja kezében az Olvasó. A könyvben bemutatjuk a világgazdaság legfontosabb hosszú, közép-, és rövid távú folyamatait, különösen kiemelve azokat a trendeket, amelyek a nemzetközi gazdaság átalakulásának legfontosabb irányait kijelölik. Nem hagyományos konjunktúraelemzésről van szó, hanem azoknak a nemzetközi hatásoknak az átfogó értékeléséről, amelyek a magyar gazdaság nemzetközi illeszkedése szempontjából meghatározóak. Ezek között lényegesek a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének változó feltételei; a világgazdaság középtávú fejlődése, különös tekintettel a termelési, pénzügyi és fogyasztási szerkezet átalakulására; a világgazdaság főbb hagyományos és új szereplői (főleg Kína, India, Oroszország, Brazília és egyéb feltörekvő országok) közötti erőviszonyok átalakulása; a magyar gazdaság számára adódó új lehetőségek és kockázatok; a globális válságkezelés elméleti és gazdaságpolitikai vizsgálata; illetve az Európai Unió kihívásai és a sikeres magyar EU-tagság gazdasági és gazdaságpolitikai feltételei. E folyamatok vizsgálata a Világgazdasági Intézet hagyományos kutatási területét jelenti.

Természetesen nem lehetséges olyan kiadványt készíteni, amelyik minden elképzelhető kérdést meg tud vizsgálni, és azokra válaszokat képes megfogalmazni. Kutatóközösségünk ezért a nemzetközi gazdasági folyamatok, régiók elemzésében szerzett több évtizedes tapasztalatai alapján igyekezett kiválasztani azokat a meghatározó kérdéseket, amelyek Magyarország számára kijelölik a nemzetközi mozgástér kereteit, illetve rávilágítanak azokra a hatásokra, amelyek nem állíthatók meg az országok határainál, s elkerülhetetlenül befolyásolják az egyes gazdaságok fejlődési, vagy éppen felzárkózási lehetőségeit. A globalizáció következtében naivitás azt hinni, hogy Magyarországra „nem gyűrűznek” be az akár tőlünk földrajzilag távol lévő események. Erről mintha még ma is sokan megfedkeznének. Nem az elzárkózás tehát a sikeres országok útja, hanem mindazon trendek időben történő felismerése, amelyek előbb vagy utóbb, közvetlenül vagy közvetett csatornákon, de befolyásolják életünket, és

meghatározzák a gazdaságpolitika mozgásterét, az alkalmazkodás mellett a belső növekedési potenciál erősítésének lehetőségeit.

Ezekre a hatásokra fel kell készülni, a gyorsan változó feltételekhez alkalmazkodni kell, mivel egy ország saját hibájából, vagy külső és belső tényezők hatására könnyen „lecsúszhat”, marginalizálódhat a nemzetközi rendszerben, de a hanyatlás trendjeit megfordítani, és különösen felzárkózni a sikeres és fejlett államok sorába, nagyon nehéz. Ez a kiadvány – szerény eszközeivel – ebben kíván segítséget nyújtani.

Az első kötet a globális kérdésekből és folyamatokból válogat. A második kötet az Európán kívüli térségek fejlődését vizsgálja, hangsúlyt helyezve arra, hogy mind a fejlett világ, mint pedig a gyorsan felzárkózó országok reprezentatív köréről nyújtson áttekintést. A harmadik kötet az Európai Unió néhány országát vizsgálja, elsősorban a válságkezelés sikerességét vagy sikertelenségét középpontba állítva.

A szerzői kollektíva nem titkolt szándéka, hogy a magyar piacon ritkán elérhető részletességgel és összefüggéseiben elemezze a világgazdaságot, s ezzel segítse a döntéshozók és a szakma véleményalkotását a nemzetközi folyamatokról. Reméljük, hogy olvasóink az anyagokban választ kapnak kérdéseikre, vagy olyan szempontokra találnak, amelyek hozzájárulnak a megalapozott következtetések levonásához.

A kiadvány anyagait tartalmilag 2012. október 31-én zártuk le.

Novák Tamás
tudományos titkár

AZ EURÓZÓNA ADÓSSÁGVÁLSÁGA ÉS KEZELÉSÉNEK SZABÁLYOZÁSA

Rácz Margit

A *subprime* válság tovagyűrűző hatásával mindmáig küzdeni kényszerülnek az eurózána döntéshozói. Ez a menedzselés egyfelől az adósságfinanszírozás forrásainak megteremtését célozza, másfelől a mostanihoz hasonló adósságválság elkerülésének jogi szabályait igyekezik kialakítani.

A forrásteremtésben a 2010 nyarán létrejött EFSF (*European Financial Stability Facility* – Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz), és a sok vita után, a tervezett határidőt ugyan be nem tartva, de 2012 októberében felállt ESM (*European Stability Mechanism* – Európai Stabilitási Mechanizmus) játszik döntő szerepet. A válságfinanszírozásban mindmáig részt vesz az IMF is, az Európai Központi Bank (EKB) pedig több alkalommal, és 2012 októberétől folyamatos lehetőséget kapva vásárolt és vásárolhat állampapírt.

A jogszabályok területén három nagy regulációs hullám zajlott le 2012 júniusáig. 2011 első felében kidolgozásra került az úgynevezett *hatos jogszabálycsomag*, amely 2012-ben életbe is lépett. A *hatos csomaggal* egy időben francia-német közös előterjesztésként az Európai Tanács elé került az *Euró Plusz Paktum*. Ugyanakkor mindmáig nem léphetett életbe a *ket-tős csomag*. Ebben lehetővé válna a tagországi államadósságok bizonyos részének közös finanszírozása. Végül 2011 utolsó EU-csúcsán betérjesztésre került a *fiskális paktum*, ami 2012 októberében hatályba lépett.

Az első félétet záró júniusi EU-csúcsón néhány uniós vezető kezdeményezésére megszületett egy az integráció mélyítését felvázoló anyag. Ennek keretében a közös bankfelügyelet felállítását követően létre kell jönnie a bankuniónak, majd a fiskális uniónak (közös kincstárral), ezután a teljes gazdaságpolitikát átfogó gazdasági uniónak. Mindehhez megfelelő legitímáció szükséges, s ha ez megvan, akkor irány a politikai unió. 2012 őszén megkezdődött a vita erről a radikális mélyítési javaslatról. A csomag rész-

letei ugyan még nem alakultak ki, de az már világosan látszik, hogy *a tagországok első számú vezetői folyamatosan szegényítik a mélyítés pénzügyi transzferrel, és/vagy hatalom átruházással járó elemeit.*

A közös bankfelügyelet gondolata egy konkrét helyzet megoldására irányuló válaszként merült fel. Ezt az intézményi változást az tette szükségessé, hogy a spanyol miniszterelnök a spanyol bankok megmentésére úgy szeretne forráshoz jutni az EFSF-ből, majd később az ESM-ből, hogy az ne terhelje az államadósságot. Az olasz miniszterelnök, Mario Monti maga is egyetértett ezzel a megoldással. Ekkor viszont a közös bankfelügyelet nélkül nem lenne semmiféle ellenőrzés a bankoknak juttatott források felhasználása során. A közös bankfelügyelet eredetileg egyszerre lépett volna életbe az ESM-mel. Még semmilyen részlet nincs kidolgozva, de máris többen szeretnék olyan elemek beépítését is a felügyeletbe, amelyek a bankunióban működnenek csak. (Talán ezek a véleménykülönbségek is hozzájárulnak ahhoz, hogy csúszik a bankfelügyelet létrejötte.) Mindenesetre most úgy tervezik, hogy 2013 elején elkészül a vonatkozó joganyag, amit azután ratifikálni lehet.

1) A hatos jogszabálycsomag

A *hatos jogszabálycsomag* 2012 januárjában lépett hatályba. Mindmáig ez az a jogszabályi háttér, aminek segítségével a Bizottság minden korábbinál erősebb eszközökkel rendelkezve igyekezhethet kordában tartani a tagországok államháztartási tevékenységét. 2012 őszén már biztosan állítható, hogy ez a jogi háttér összes lehetőségével együtt sem alkalmas arra, hogy a növekedéshiányos, adósságválság terhelte tagországokban belátható időn belül a GDP-ben mért három százalékot meg nem haladó hiányt elérjék.

Maga a szabályozás a *Stabilitási és Növekedési Paktum* (SNP) szigorítását célozza, és a makrogazdasági egyensúlyhiány vizsgálatának bevezetésével egy újfajta kötelezettséget is megjelenít. Ezek a szabályok a következők:

- * A költségvetési politika kialakítását középtávú célkitűzési rendszerben kívánják megvalósítani. A Bizottság figyelmeztetheti azt a GMU-tagországot, amelyik számottevően eltér a megfontolt költségvetési politikától. (Ez a *preventív ág*.)
- * Az SNP lényegében csak a folyó hiányt kezelte, az új szabályozás az államadósság alakulásáról is külön rendelkezik, és a GDP hatvan százalékát meghaladó államadósságot mérsékelni kell. Pontos ütemezést is tartalmaz a szabályozás, s a kritérium fölötti elmúlt három évben mért adósságrészt annak évenként huszad részével kell csökkenteni. Ez az

ügynevezett *korrekciós ághoz* tartozik. Az eurózóna tagországai az adósságcsökkentés megsértésekor is sújthatók pénzbüntetéssel.

- * Egy új irányelv rendelkezik a tagállamok által követendő költségvetési módszertanról. Ennek keretében szabályokkal igyekeznek drasztikusan korlátozni a kreatív könyvelés lehetőségeit.
- * A költségvetési felügyelet hatásossá tétele érdekében egy új, *többletcsőszankciórendszer alakítottak ki*, s az eurózónában a tagországok e szabályozás alapján büntetés befizetésére kényszerülnek, a többi EU-tagországtól pedig megvonhatják a kohéziós pénzek egy részének kifizetését. Az eurózóna válság előtti csaknem egy évtizedes történetében sem pénzbüntetésre, sem kohéziós pénzkifizetés megvonására nem került sor. Az eszköz alkalmazásának lehetőségét az ügynevezett fordított szavazás teremti meg. A Bizottság a túlzott deficit konstataálásakor elindíthatja a pénzbüntetést, illetve a kohéziós pénz visszatartását célzó folyamatot, az ECOFIN-Tanács pedig minősített többséggel megállíthatja az eljárást. Arról van tehát szó, hogy a közös joganyag birtokában a túlzottdeficit-eljárás keretében *a Bizottság jogérvényesítési lehetősége jelentősen megnőtt*.
- * A *hatos csomagban* egy új rendelet szabályozza a makrogazdasági egyensúlyhiányt, s a túlzott egyensúlyhiány miatt egy új kötelezettség-szegési eljárás jön létre. Áttekintik a tagország makrogazdasági egyensúlyhiányaiban rejlő kockázatokat, s ezen az alapon a Bizottság a kockázatnak kitett tagállamoknál mélyreható felülvizsgálatot végez. (Különösen abban az esetben lesz körültekintő a vizsgálat, ha ez az egyensúlyhiány a GMU egészére is veszélyeket hordoz.) 2012 közepére elkészült annak a tíz mutatónak az együttese, aminek segítségével az egyensúlyhiányt mérik. Ez a *scoreboard* (eredménytábla) módosulhat, ha a gyakorlat során kiderül, hogy egy-egy mutatót változtatni kell, vagy a tíz mutató kiegészítésre szorul.
- * Az euróövezetben a túlzott makrogazdasági egyensúlyhiány korrekciójára irányuló eljárást egy rendelet szabályozza. E szerint, ha egy GMU-tagország nem tesz eleget a túlzott egyensúlyhiány leépítésére adott tanácsai ajánlásoknak, akkor ugyancsak fordított szavazással a GDP 0,1 százalékának megfelelő bírságot róhatnak rá.

A *hatos jogszabálycsomag* egy olyan időszakban lépett életbe, amikor az eurózóna adósságválsága gyorsuló ütemben mélyül el. Egy ilyen környezetben az igazi kérdés az, hogyan lehet költségvetési megszorításokra rávenni az érintett GMU-tagországok megválasztott politikusait? Emellett az a kritikus probléma, hogy mindennek keretében miképp lehet a piacról történő finanszírozással teljesíteni az adósságszolgálatot, valamint a megszorításokkal párhuzamosan elindítani a versenyképességet is javító növekedést? *Erre mindmáig az EU-ban senki nem találta meg a sikeresség reményét felvillantó receptet.*

A szabályozásban eredetileg az a gondolat fogalmazódott meg, miszerint a folyó költségvetési hiányt kell leépíteni, és a fenntarthatóság biztosításával a három százalékos deficithatárt folyamatosan tiszteletben tartani. Ha ezt a már az eredeti Stabilitási és Növekedési Paktumban is célul tűzött feladatot 1999 óta be lehetett volna tartatni az eurózóna tagországaival, akkor talán ebben a pénzüpiaci válságban nem lett volna ekkora adósságfinanszírozási probléma. Ez azonban nem sikerült. Nagy kérdés, hogy amit jó konjunktúrájú középtávú időszakban nem lehetett elérni, azt miért lehetne rövidebb idő alatt, recessziós időszakban megvalósítani?! Az idő előrehaladtával ezért válik nyilvánvalóvá, hogy miközben egyre indokoltabb a fenntartható államháztartás elérése, annál nagyobb áldozatokat kell hozni ehhez, és az államháztartás egyenlege pont a leginkább érintett tagországokban nem kerül igazán közelebb a vágyott mértékhez.

Ezért újabb és újabb gondolatok, törekvések, érdekek és ellenérdekek születnek a kívánt helyzet eléréséhez szükséges eszközök vonatkozásában. A jelentős valós vagy látszat erőfeszítéseket tekintve úgy tűnik, hogy a lehetséges transzfer-országok részéről nem múló követelmény a konszolidáció, miközben a konszolidációra kötelezett GMU-tagországokban egyre fenntarthatatlanabb politikai és szociális helyzet alakul ki. Ebben a környezetben a transzfer-országok fokozatosan egyre több időt adnak a konszolidációra, és több forrást az adósságfinanszírozás bármilyen áron történő fenntarthatóságára.

Mindezek alapján egyre feszítettebb a helyzet. Annak ellenére, hogy 2012 októberének végéig nem következett be egyetlen GMU-tagországban sem államcsőd, és bár fokozódó elégedetlenség van valamennyi jelentős konszolidációra kényszerülő országban, a kormányok a helyükön vannak és igyekeznek kormányozni. Ez azonban nem rejtja el azt, hogy a kockázatok és a problémák további mélyülésének veszélye nő, és nincs alap a megnyugvásra.

A szabályozási dömping a döntéshozatali rendszer egészére nagy kihívást jelent. Maga a *hatós program* közösségi döntéshozatalban lépett hatályba. Ugyanez vonatkozik a *kettős csomagra* is, ami mindmáig csak az EP-től kapott zöld utat, a Tanácstól nem.

2) Az Euró Plusz és a fiskális paktum

A szabályozási dömpingnek ez a két eleme kormányközi döntéshozatallal lépett életbe. *Ez alapján akár egy olyan tendencia is megfigyelhető, hogy az eurózóna új szabályrendszerének kialakításakor erősödik a kormányközi jelleg.*

Az *Euró Plusz* hat új szabályt tartalmaz, amelyeket francia-német kezdeményezésre a *hatos jogszabálycsomaghoz* csatolták. Ezek az új szabályok annak kapcsán fogalmazódtak meg, hogy saját ingatlanpiaci buborékának kipukkadása után Írország kénytelen volt három nagy bankját megmenteni. Ennek az lett a következménye, hogy a költségvetési hiány a GDP 30 százalékát meghaladó mértékben hirtelen megnőtt, emiatt Írország pénzügyi segítséget kért az addigra már felállt EFSF-ből. Ez a kérelem felszínre hozta az ír tőkevonzó adópolitika kárvallottjainak a támogatásért cserébe adómódosítást követelő törekvéseit. Ebből a vitából alakult ki az *Euró Plusz*. A hat szabály a következő: (1) az inflációkövető bérindexálás megszüntetése, (2) a diplomák és egyéb szakképesítések kölcsönös elfogadása, (3) a társasági adóalap harmonizálása, (4) az öregedő társadalmakban a nyugdíjkorhatár megfelelő változtatása és ennek harmonizálása, (5) adósságkorlát rögzítése az Alkotmányban, (6) a bankok befizetéseiből nemzeti pénzügyi alap létrehozása, ugyanezen pénzügyi intézetek szükség esetén történő megsegítése érdekében.

Eredetileg a társasági adó harmonizálása szerepelt a szövegben, azonban annyira nem értékelték egyet az Európai Tanács tagjai ezzel, hogy végül az adóalap harmonizálása került a helyébe. A 2011-ben megfogalmazott szabályok némelyike erősen utal a 2012 közepén már jól látható nagy problémára, nevezetesen arra, hogy a 2009-ben óriási erővel megjelent és orvosolt „mérgezett papír” kérdéssel nem ér véget a bankmentés problémája. Ezért az érdekelték által összeadott pénzügyi alapok nagy hasznot hajthattak volna mostanában, hiszen a spanyol ingatlanbuborék kipukkadása után mintegy százmilliárd euró nagyságban (vagy az idő múlásával még nagyobb mértékben) van szükség bankmentésre.

Igen figyelemreméltó a szabályok között a nyugdíjkorhatár harmonizált változtatásának törekvése. Az öregedő Európa problémája folyamatos szabályozási kényszer elé fogja állítani az Unió döntéshozóit, és a tagországok közötti ellentétek kiéleződésére is számítani kell. Ez abból fakadhat, hogy a gazdagabb öregedő EU-tagországok nagy valószínűséggel igyekeznek elcsábítani a fiatal diplomásokat más országokból. Erre mutat az is, hogy az *Euró Plusz* szabályai között szerepel a diplomák elismerésének megkönnyítése. A 27 tagországból négyen nem fogadták el az *Euró Pluszt*. Ezek a következők: Egyesült Királyság, Svédország, Csehország, Magyarország.

Az adósságválság kiéleződésével a piaci hisztéria megfékezésének eszközeként a közpénzügyi szigor erősítését szánták. Ez elsősorban német kezdeményezés volt, de a hollandok, a finnek, és az osztrákok teljes támogatását is élvezte. Ennek a célkitűzésnek lett a következménye a *fiskális paktum* kialakítása 2011 utolsó EU-csúcsán, ami 2012 októberében életbe is lépett. A *fiskális paktumban* még szigorúbb az államháztartási hiány kezelése. Bevezetik a strukturális hiány fogalmát, ami azt jelenti, hogy a ciklikus hatások kiküszöbölése utáni államháztartási hiány nem haladhatja meg a GDP

0,5 százalékát. Azaz az államháztartásnak szinte egyensúlyban kell lennie. Azok az országok, amelyek elfogadják a *fiskális paktumot*, egy éven belül alaptörvénybe kell foglalniuk ezt a szabályt. Ha ez elmarad, az Európai Bíróság akár a GDP 0,1 százalékának megfelelő pénzbírságot is kiszabhat. (Csak Csehország és az Egyesült Királyság zárkózott el a paktum elfogadásától. Magyarország azután fogadta el azt, amikor biztosítékot kapott arra, hogy a strukturális deficit nagyságának szabálya a büntethetőséggel csak az eurózónához való csatlakozás után vonatkozhat ránk.)

A *hatos csomagtól a fiskális paktumig* terjedő szabályozási dömpingben az a gondolat érhető tetten, miszerint a bajok orvoslásához valódi és hiteles közpénzügyi fegyelemre van szükség. Az államháztartás stabilizálása mindenkor növekedési áldozattal jár, azonban a jelenlegi recessziós időszakban ilyenfajta növekedési áldozatot politikailag meglehetősen nehéz felvállalni. Mégis vannak jelek arra, hogy Olaszországban, vagy Spanyolországban növekvő társadalmi elégedetlenség mellett ugyan, de mégis megindult az államháztartás konszolidálása. Görögországban a 2012 nyarán megválasztott új kormány a költségvetési konszolidáció idejét ki akarta tolni, és ez sikerült is neki.

2012 második felében olyan gondolatok fogalmazódnak meg, amelyek segítségével, nem megkérdőjelezve az államháztartás konszolidálásának szükségességét, a gazdasági növekedés megindítására is intézkedéseket lehet hozni, illetve az eurózónán belüli fiskális integráció előmozdítását és az egész célrendszer kidolgozását is fel lehet vetni. Ebben a folyamatban már tükröződik egyrészt annak a felismerése, hogy nem lesz sima ügy az államháztartások konszolidálása, másrészt pedig ennek eredményeként többféle szcenárió valószínűsége is növekedhet a jelenlegihez képest. Azaz felmerülhet újra a kérdés, hogy 17 tagországgal kimenthető-e az euró-zóna ebből az adósságválságból?

2012 második felében az adósságfinanszírozás tényleges eszközei közé jogerősen bekerült az EKB államkötvény-vásárlási lehetősége. 2012-ben már belépett az EKB egy-egy tagország állampapír-piacára, és ez miközben „gyilkos” vitát generált magában a bankban, a pénzpiacok rövid távú megnyugtatósában sikerrel járt. Az idő múlásával az is világossá vált, hogy ha Spanyolország és Olaszország egyszerre szorul a piaci finanszírozás időleges megszűnésével jelentős támogató csomag igénybe vételére az EFSF-ből és az ESM-ből, akkor ezek az alapok előbb merülnek ki, mint-hogy a két országot kiségitenék az adósságfinanszírozási csapdából. Tehát a piaci finanszírozásról esetenként már alig elviselhető áron sem lehet lemondani. Így, ha a másodlagos piacon a folyamatos sterilizálás megtartásával rövid lejáratú állampapírokat vásárol az EKB, talán ez a kisebbik baj, és rövid távon elfogadhatónak látszik ez a tevékenység. Hosszabb távon azonban – és ettől félnek a németek – inflációs veszélyt rejt magában a rossz állampapírért jó pénzt adni. Arról nem is beszélve, hogy minden pénzügyi transzfer esetében a legfőbb finanszírozó már eddig is az a Né-

metország volt, amelyet az ilyen, a monetáris és fiskális politikát „össze-
zagyváló” lépések állampolgári szinten is szinte megvadítanak.

Tehát, ha az adósságválság megoldása hosszú időszakot igényel, pusztán ettől még az a veszély is felmerül és megerősödni látszik, hogy a választott módszereket tekintve a nettó finanszírozó és nettó haszonélvező tagországok érdekei élesen szembe mennek egymással.

3) Az EFSF és az ESM

2010 eleje óta a „ki finanszírozza a piac helyett egyes GMU-tagországok adósságszolgálatát” kérdés az egész integráció legnagyobb és legnehezebben megoldandó problémájává vált. Sajnos az adósságszolgálatnak való megfelelés nehézsége nem enyhül, hanem egészen mostanáig egyre több országra terjedt ki.

2010 elején Görögország politikai vezetése számára vált nyilvánvalóvá, hogy a lejáró adósság piaci finanszírozása lehetetlenné vált. Az eurózóna tagországainak politikai vezetői csak hosszú hónapok után értették meg, és még nehezebben fogadták el azt, hogy ez anyagi áldozatot fog követelni országaiktól. Így a görög adósságfinanszírozás forrásigénye tetemesen megnőtt. Mielőtt elindultak nyári szabadságra az Unió politikai vezetői, egyfelől összehoztak Görögországnak egy 110 milliárd eurós pénzügyi alapot, másfelől pedig őszre felállt az EFSF.

A 110 milliárd euró három forrásból tevődött össze. Egyrészt (és ez a legnagyobb) a GMU-tagországok saját adóbevételeikből juttattak forrást, másrészt az IMF az összeg 25 százalékát bocsátotta rendelkezésre, harmadrészt pedig az EU közös költségvetéséből is biztositottak forrást. Az IMF részvétele egyben azt is jelentette, hogy ez a támogatás készenléti hitel jellegű, azaz a hitelben részesülő ország államháztartási konszolidációt ígér, az IMF pedig negyedévenként ellenőrzi annak végrehajtását. Így a 110 milliárd elköltésének ellenőrzése az IMF joganyagának érvényesítésével történt meg még akkor is, ha az ellenőrzést végző testületben uniós politikusok is részt vettek. (Az egész eddigi szabályozási dömping nem irányult arra, hogy egyes GMU-tagországok más GMU-tagországok államháztartásának alakulásába közvetlen beleszólási lehetőséget kapjanak.)

Semmiféle uniós jog nem támasztotta alá azt, hogy egy GMU-tagország nemzeti költségvetéséből egy másik adósságfinanszírozásához transzferáljanak át forrásokat, sőt egyes tagországok nemzeti joganyaga kifejezetten tiltotta ezt. A német alkotmánybíróság e precedens után egy olyan ellenőrzési rendszert fogadott el, mely szerint a mindenkori német kancellár,

mielőtt az Európai Tanácsban az országra vonatkozóan pénzügyi kötelezettséget vállalna, meg kell, hogy szerezzék a német parlament jóváhagyását. Szlovákia megtagadta a 110 milliárd euróhoz való hozzájárulást azzal az indokkal, hogy lakossága jóval alacsonyabb életszínvonalon él, mint Görögorszáé. Arra sem volt politikai és jogi eszköz, hogy az Iveta Radičová vezette szlovák kormányt eltérítsék ettől a döntéstől.

Mindezen problémák fényében egyáltalán nem volt véletlen, hogy a nyári szabadságok előtt létrehoztak egy olyan ügynökséget, amely a pénzügyi piacról szerezhet olcsó pénzt, amit kedvező feltételekkel adhat tovább az adósságfinanszírozás egyéb lehetőségeit elvesztett GMU-tagországoknak. Az EFSF olcsó pénzhez jutását valamennyi GMU-tagország garanciavállalásának kellett biztosítania. A garanciavállalók közül a hitelminősítők öt országnak adtak AAA-besorolást. Az EFSF 440-450 milliárd euró nagyságrendben gyűjtött össze forrást. Abban is egyetértés alakult ki az IMF-fel, hogy az EFSF-ből nyújtandó támogatást minden esetben 25 százaléknyi mértékben kiegészíti a Nemzetközi Valutaalap.

2011-ben az adósságprobléma eszkalálódott. Ebben az évben három GMU-tagország kért és kapott támogatást: Írország 85 milliárd eurót, Portugália 78 milliárdot, és egy második mentőcsomagként Görögország 130 milliárdot.

Ezt a folyamatot látva egyáltalán nem meglepő, hogy az Európai Tanács szerette volna elérni, hogy az EFSF pénzügyi tűzfallá váljon, és 2000 milliárd, vagy legalább 1000 milliárd euró legyen készenlétben, ha gyors szükség van rá. Az adósságválság mélyülésével párhuzamosan azonban az EFSF feltőkésítésének piaci lehetőségei beszűkültek. Több kísérletben megpróbáltak kínai forrásokat megszerezni az EFSF számára, de ehelyett ezek végül az IMF-ben landoltak.

Ezért volt szükség arra, hogy a tulajdonképpen ideiglenesnek tekinthető intézmény helyett, illetve átmenetileg mellette egy állandó struktúrát hozzanak létre, ez az ESM. Az ESM alaptőkéjét a GMU-tagországok befizetéseiből adják össze. Tekintettel arra, hogy az EFSF tőkéjét nem lehetett négy számjeggyé tenni, az a döntés született, hogy a két pénzügyi intézmény egy darabig párhuzamosan fog működni, így erejük együttesen éri el az ezermilliárd eurót. (Ahhoz, hogy az ESM létrejöhessen, az Európai Unióról szóló szerződés 136. cikkelyét módosítani kellett. A megváltoztatott harmadik bekezdés így szól: „Azon tagállamok, amelyek hivatalos pénzneme az euró, feltétlenül szükséges esetben működésbe hozható stabilizációs mechanizmust alakítottak ki az euróövezet egésze pénzügyi stabilitásának megőrzése érdekében. A mechanizmus keretében igényelt pénzügyi segítségnyújtásra szigorú feltételek fognak vonatkozni.”)¹

¹ 2011/199/EU

Ebben a folyamatban nagyon világosan kiderül, hogy az eurózóna adósságválságához szükséges források előteremtése mind nehezebb, miközben egyre több pénzre van szükség. Az is jól látszik, hogy a piac elvárásai egyértelműen abba az irányba hatnak, hogy a GMU-tagországok egymás közti transzfer segítségével oldják meg az adósságfinanszírozási problémát. Ennek az igénynek Németország folyamatosan, keményen és egyértelműen mindmáig ellenáll. Több alkalommal felmerült, hogy az államadósságok finanszírozása piacról megoldható lenne úgy, ha közös euró kötvényt bocsátanának ki az eurózónában. Az ötlet azon bukott meg, hogy Németország és még néhány fejlett és stabilitási kultúrával rendelkező GMU-tagország politikai elitje úgy látta, egy ilyen kötvény a bajbajutott tagországok politikusait felmentené a kényelmetlen stabilizációs feladatok végrehajtása alól.

Látva a törekvést arra, hogy az EFSF és az ESM segítségével oldják meg a bajbajutott GMU-tagországok adósságválságát, nem valószínű, hogy a piaci finanszírozásról történő leszakadás után semmiféle egyéb pénzügyi műveletre nem lesz szükség. Ezért nyert csendes és nem nyilvános elfogadást a tagországok és elsősorban Németország részéről az, hogy az EKB vásárolhasson állampapírt. Ahhoz, hogy erre sor kerüljön, az érintett GMU-tagországnak kérnie kell azt az EKB-tól. A kérés azonban csak akkor talál meghallgatásra, ha az érintett tagország a konszolidációs programot folyamatosan teljesíti, és az ellenőrzés is erről tanúskodik. (2012. október végéig ilyen igény nem futott be az EKB-ba.)

4) Mi látszik 2012 őszén?

2012 nyarán az eurózóna jövőjét illetően a legnagyobb problémát a spanyol és az olasz gazdaság adósságának finanszírozása jelentette. Az év júniusában lezajlott EU-csúcson ennek a két országnak a miniszterelnöke szinte megzsarolta a német kancellárt, hogy tegye lehetővé egyfelől a spanyol bankok megmentésére nagyjából 100 milliárd euró átutalását az EFSF-ből úgy, hogy közben ez az összeg ne terhelje az államadósságot. Másfelől pedig az olasz miniszterelnök kérése az volt, hogy az EKB a piaci finanszírozás olcsóbbá tétele céljával beavatkozhasson az állampapírpiacra.

A spanyol miniszterelnöknek ez a kérése indította el a közös bankfelügyelet kialakítását. Eredetileg az volt az elképzelés, hogy az ESM felállásával egyidőben létrejön a bankfelügyelet is, de nem ez történt. A közös bankfelügyelet olyan mély átgondolást igényel, ami ilyen rövid idő alatt feltehetően nem történhetett meg. Egyrészt az a probléma, hogy a bankfelügyelet létrehozásához az EKB-n belül a közös monetáris politikát és a

felügyeletet el kell választani. Másfelől pedig a közös bankfelügyelet tartalmát pontosan meg kell határozni, s ez utóbbi korántsem egyszerű. Jogszíntvényai közé nem tartozik a közös betétbiztosítás, de a bajba jutott bankok szanálásának pénzügyi eszközeivel sem rendelkezik. A bankfelszámolás javaslatát azonban megfogalmazhatja. Az *Euró Pluszban* az azt elfogadó országoknak mostanra biztosítaniuk kellett volna, hogy a náluk működő bankok létrehozzanak egy alapot, amiből az éppen bajba jutó pénzügyi intézetet szanálni lehetne. Ezek az alapok nem jöttek létre, pedig tagországi forrásból közös alap felállítása nem valószínű.

Barroso elnök az ESM létrejöttét azzal üdvözölte, hogy a tagországok szuverén államadósságát el lehet választani a bankokban lévő illikvid források kiváltásától. Ezt ő az államadósság kezelése szempontjából is jelentős lépésnek tekintette. A probléma csak abban van, hogy az a 100 milliárd euró, amit a bankmentésre a spanyol miniszterelnök kért, még nem adható meg azon a módon, ahogy kérte. Ugyanis a közös bankfelügyelet felállása előtt a spanyol bankok közvetlenül nem fordulhatnak az ESM-hez. Így jelenleg nincs meg a módja az államadósságot nem növelő spanyol bankmentésnek sem.

Ami a júniusi csúcsra beterjesztett tízéves mélyülési programot illeti, az már október végére is jelentős kiüresedésen ment keresztül. *A közös bankfelügyelet a bankunió első fázisa, de az új tervekben már egyáltalán nincs benne sem a közös európai bankszanálási hatóság és alap, sem pedig a közös betétbiztosítási alap.* Tehát – legalábbis a gondolkodás szintjén – időben szétválik a bankfelügyelet és a bankunió, s egyelőre az első lépések sem történtek meg a bankunió bevezetésére.

Az a gondolat azonban még él, hogy egy bizonyos fajta „euróbüdzsét” hozzanak létre, azaz egy egységes költségvetési keretet. Ennek az elkülönített forrásnak sokféle feladata lenne, nem utolsósorban növekedésre és a versenyképesség fokozására lehetne felhasználni, részletek azonban sem a forrás megteremtésével, sem a felhasználásával kapcsolatban egyelőre nem ismertek.

A novemberi EU-csúcsnak kell végső döntést hozni a görögök eurózónában való megtartását szolgáló csomagról, amit a trojka (IMF, Bizottság, EKB) legutóbbi görögországi látogatása után javasolt. E szerint az államháztartási konszolidációra Görögország plusz két évet kap, ami 16-18 milliárd euró pótlólagos támogatást igényel. Az adósság fenntarthatósága érdekében a görögöknek nyújtott kölcsönök lejáratát meghosszabbítják, és a felszámított kamatokat tovább csökkentik majd. Mindezen segítségnek az a feltétele, hogy a görög kormány jóváhagyja azt a fiskális konszolidációt, ami egy 30,5 milliárd eurós megtakarítást tartalmaz.²

* * * * *

² *Bruxinfo*, 2012. október 25.

Felhasznált irodalom

- Berlin fordert neuen EU-Vertrag. *Der Spiegel*, 2012. 35. Nr. 17. p.
- Egyelőre örülnek a piacok a Draghi-tervnek. *Világgazdaság*, 2012. szeptember 7. 1., 5. p.
- Az EKB felfedheti kötvénnyvásárlási terveit. *Bruxinfo*, 2012. szeptember 6. 5. p.
- Európai bankunió két lépésben. *Bruxinfo*, 2012. szeptember 6. pp. 6–7.
- EU-Bankenunion: Besser gründlich als schnell! *EU-Monitor: Europäische Integration*, 30 August 2012. pp. 1–14.
- 2011/199/EU: Az Európai Tanács határozata (2011. március 25.) az Európai Unió működéséről szóló szerződés 136. cikkének módosításáról azon tagállamok stabilizációs mechanizmusa tekintetében, amelyek hivatalos pénzneme az euró. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri>
- Fiskalischer Ausblick für den Euroraum 2012-13. *Research Briefing: Konjunktur*, 20 April 2012. pp. 1–9.
- Gazdasági és pénzügyi unió: decemberben megkezdődhet a jövő. *Bruxinfo*, 2012. augusztus 9. pp. 1–4.
- Euroland: Deutliche Fortschritte, aber weiterhin Vorsicht geboten. *DB Research Globaler Ausblick – Konjunktur*, 2012. oktober 11.
- EU-„Six-Pack” zur wirtschaftspolitischen Steuerung tritt in Kraft. 2011. december 12. *MEMO/11/898*, <http://www.europa.eu.int>
- Plusz két évet és közel 20 milliárdot kapnak a görögök. *Bruxinfo*, 2012. október 25.
- Politische Konsequenzen der Finanz- und Staatsschuldenkrise. *DB Research Research Briefing*. 2012. október 22.
- Der Ruhestörer. *Der Spiegel*, 2012. 35. No. pp. 66–69.

VÁLSÁGKEZELÉS NÉMET MÓDRA – EGY MODELLÉRTÉKŰ MEGKÖZELÍTÉS ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

Orosz Ágnes

A 2008-ban kirobbanó globális pénzügyi válság megtépázta a legtöbb európai uniós tagállam gazdaságát, és szükségessé tette válságkezelő, gazdaságélénkítő intézkedések bevezetését. 2010 tavaszától kezdődően egyre nagyobb a dezintegrációs folyamatok veszélye, az eurózóna felbomlásának lehetősége is időről-időre felmerül. A válság tanulmányozásakor ki kell emelni, hogy a válságkezelés következményei, a válságra adott reakciók teljesen eltérőek Európában és a világon is. Németországban a válságból való kilábalás relatíve gyorsan végbement, amit javuló munkaerő-piaci teljesítmény kísért. A munkaerőpiac reagálása a 2008/2009-es válságra olyan sajátos, amely megköveteli az okoknak a feltárását.

Németország kulcstényező az egész integráció jövője szempontjából, ennek demonstrálására aktuális példa a Német Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*) szeptember 12-i döntése, amely egyben az ESM¹ további ratifikációjának a sorsát is meghatározta. Ezen döntés értelmében az ESM és a *fiskális paktum* beilleszthető a német jogrendbe, a ratifikációs folyamat tovább haladhat,² azonban a bírák megkövetelnek néhány kiegészítést, mielőtt a szerződést ratifikálják.³ Egy esetleges elutasító döntés hatása katasztrofális lehetett volna az euróövezet és az Európai

¹ *European Stability Mechanism* – Európai Stabilitási mechanizmus, amelyet a pénzügyi stabilitás megteremtése érdekében hoztak létre, azzal a céllal, hogy a 2013-ban érvényét veszítő EFSF-t (*European Financial Stability Facility*) és EFSM-t (*European Financial Stability Mechanism*) felváltsa (European Council 2012a).

² *Bundesverfassungsgericht* (2012).

³ Antpöhler (2012).

Unió jövőjét tekintve. Újabb mérőföldkő és egyben törésvonal is a bankunióval kapcsolatos törvényalkotás, amely során 2012 októberében ugyan megállapodás született a közvetlen bankfelügyeletről, ennek ellenére azonban a németek szeretnék elkerülni, hogy a bankok közvetlen feltőkésítése megkezdődjön a jövő év folyamán.⁴ Ez az eset is jól példázza, hogy a belpolitika, a 2013-as évi választások milyen erősen befolyásolják az egész integráció jövőjével kapcsolatos döntéseket.

1) Mi a német siker kulcsa?

Németország jelenlegi helyzetének, valamint az euróövezeti válságkezelésben betöltött szerepének megértéséhez elengedhetetlen a 2000-es évek meghatározó folyamatainak áttekintése. Az évtized eleje a nagy elosztó-rendszerek reformját hozta magával, ehhez járultak hozzá a megváltozott világgazdasági körülmények hatásai. 2000-hez viszonyítva a következő két évben a GDP-növekedés üteme visszaesett, a belföldi kereslet bővülése pedig még ennél is kisebb volt, így a húzóerő az export maradt.⁵ A tartós növekedési gondok a munkanélküliség megugrásában és a fiskális teljesítmény romlásában is megmutatkoztak. Így ebben az időszakban az egyensúly eléréséhez egyszerre kellett javítani a költségvetés helyzetét, két százalék fölötti növekedést produkálni, és az ötmillió főt is meghaladó munkanélküliek számát csökkenteni.⁶

A reformok sikerességének bizonyítéka, hogy a jelenlegi német foglalkoztatási helyzetet az ILO⁷ modellértékűként mutatja be, bár a relatíve stabil foglalkoztatás csökkenő munkaórákkal volt megvalósítható. A modellértékűség gyakran hangoztatott kritikája, hogy jelentősen megnőtt az alacsony fizetésű ágazatok részaránya, amely óriási jövedelem-egyenlőtlenséget eredményezett. Annak következtében, hogy nincsen általánosan meghatározott minimálbér, az órabérek számos keleti tartományban (az egykori NDK területén) egy euró alatt vannak. Figyelemreméltó, hogy a „dolgozó szegények” aránya Németországban nagyobb mértékben nőtt, mint az euróövezet összességében, bár arányuk még az euróövezet átlaga alatt maradt.⁸

⁴ The Economist (2012).

⁵ Rácz (2001).

⁶ Rácz (2005).

⁷ ILO (2011).

⁸ Marsh–Hansen (2012).

Németország 2002-től nem volt képes a Stabilitási és Növekedési Paktum (SNP) előírásait betartani,⁹ a költségvetési hiány minden évben meghaladta a három százalékos határt, így az államadósság a 2001-es 59,1 százalékról 2004 végére 66,3 százalékra emelkedett. A 2001-es informális figyelmeztetés után 2003-ban Németország túlzott-deficit eljárás alá került. A 2004-es stabilitási programot többször is aktualizálni kellett, mivel a gazdasági folyamatok kedvezőbb alakulásával számoltak. 2003. március 14-én a Schröder-kormány az *Agenda 2010* névre keresztelt reformtervezetet indította el, amely munkaerő-piaci, államháztartási és betegbiztosítási reformot is tartalmazott, azonban a nyugdíjreform esetében további intézkedések voltak szükségesek.¹⁰ 2007-ben jelentősebb változások következtek be a nyugdíj-rendszerben, a kötelező nyugdíjkorhatárt 67 évre emelték. A további reformfolyamatok leálltak, azonban a válság hatására a nyugdíj-rendszer újból politikai nyomás alá kerülhet.¹¹

Az *Agenda 2010*-et Németország történetének legátfogóbb reform-programjának tekinthetjük, amelyben alapvető strukturális reformokkal kívánták megteremteni a növekedés és foglalkoztatás-bővülés pályájára való visszatérés alapját. Kulcstényezői a fenntarthatóság és a stabilitás megteremtése a demográfiai folyamatok fényében, valamint az államháztartás konszolidálása voltak, továbbá a szubvenciók leépítése és a bürokrácia csökkentése. Az intézkedések hosszú távú célja a teljes foglalkoztatás elérése. Az *Agenda 2010* reformcsomag részei voltak a Peter Hartz vezetésével alakult bizottság munkaerő-piacot érintő intézkedéscsomagjai. A Hartz I. és II. törvény 2003. január 1-jén lépett hatályba, és intézkedéseik célja az volt, hogy új foglalkozási lehetőségeket kínáljanak, javítsák a munkaközvetítés minőségét és gyorsaságát, új irányt szabjanak a szakmai továbbképzésnek és megerősítsék a Szövetségi Munkaügyi Hivatal szolgáltató jellegét. A harmadik és negyedik törvény a Szövetségi Munkaügyi Hivatalt hatékony és ügyfélorientált munkaerő-piaci szolgáltatóvá alakítását, a munkaerő-piaci politika hatékonyabb irányítását, a vonatkozó eszközök egyszerűsítését, az idős emberek foglalkozás-biztonságának és a fiatalok új foglalkoztatási lehetőségeinek megteremtését, valamint a munkanélküli- és szociális segélyezés összevonását tűzte ki célul. A Hartz III. és IV. tör-

⁹ Alapvetően 3 dolog húzódik meg azon tény mögött, hogy a nagy szabályszegőket (elsők között Franciaországot és Németországot) nem büntették meg: (i) az európai integráció legfőbb véleményvezéireiről van szó (*grandfathers of EU integration*); (ii) az EU növekedési motorjai és a növekedés törekény voltát inkább eliminálni, mintsem tovább rontani akarták a kereslet visszaesésével járó, recessziót előidéző szabály-betartás kikényszerítésével; (iii) implicit beismerése volt ez az incidens annak, hogy csupán mechanisztikusan származtatott deficit és adósságcélokról van szó, és a küszöb átlépése nem jelenthet minden esetben épp ezért bűnösséget – fontos az adósság szerkezete, a deficit-növekedés tényezői.

¹⁰ Bundesregierung (2003).

¹¹ Bonin (2009).

vény 2004., illetve 2005. január 1-jén lépett hatályba. A fenti négy törvény átalakította a munkát kereső emberek, a gazdálkodó intézmények és a munkaügyi szolgáltatók közötti kapcsolatokat, valamint újrászabályozta az egyéni felelősség és az állami támogatás viszonyát. A munkaerő-piaci reformokat fontos munkajogi reformok egészítették ki, amelyek kiterjedtek a felmondásvédelmi törvény megváltoztatására, továbbá a részmunkaidőről és a határozott idejű foglalkoztatásról szóló törvényekkel kívánták ösztönözni a munkaerő-felvételt, különösen a kisvállalatoknál.¹²

A reformok vegyes eredményeket hoztak, sikeres lépés volt a munkaügyi kirendeltségek kapacitásainak bővítése, a képzési programok és a bértámogatások azonban nem hozták a várt eredményeket a magánközvetítők szolgáltatásaira beváltható elhelyezkedési utalványok és az alkalmi munkalehetőséget biztosító közfoglalkoztatási formák esetében.¹³ A reformok hatására a folyósított munkanélküli ellátáshoz előírtak bizonyos munkakeresési aktivitást és a munkába állást segítő programokban való kötelező „aktiválási” periódust. Ebből a kötelező foglalkoztatási részvételből ered az ún. egy eurós munka elfogadásának kötelezettsége, amely a fentebb említett „dolgozó szegények” növekvő arányához vezetett.¹⁴

1. táblázat
Fő makrogazdasági mutatók

	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ^a	2013 ^a
GDP növekedés (%)	3,3	1,1	-5,1	4,2	3,0	0,8	0,8
Munkanélküliség (%)	8,7	7,5	7,8	7,1	5,9	5,5*	5,6*
Beruházások (a GDP %-ában)	18,4	18,6	17,2	17,4	18,1	18,3	18,7
Államháztartási hiány (a GDP %-ában)	0,2	-0,1	-3,2	-4,3	-1,0	0,0*	-0,4*
Államadósság (a GDP %-ában)	65,2	66,7	74,4	83,0	81,2	83,0*	n.a.
Folyó fizetési mérleg (a GDP %-ában)	7,4	6,2	5,9	6,1	5,7	6,1*	5,3*
Egységnyi munkaerőköltség (2005=100)	97,2	99,4	105	103,8	105,3	108,3	109,9

^a Előrejelzés; * Deutsche Bank (2012); European Commission (2012)

Forrás: Eurostat

Németország 2007–2011-es időszakra vonatkozó aktualizált stabilitási programja alapján¹⁵ megállapítható, hogy az évtized első feléhez képest

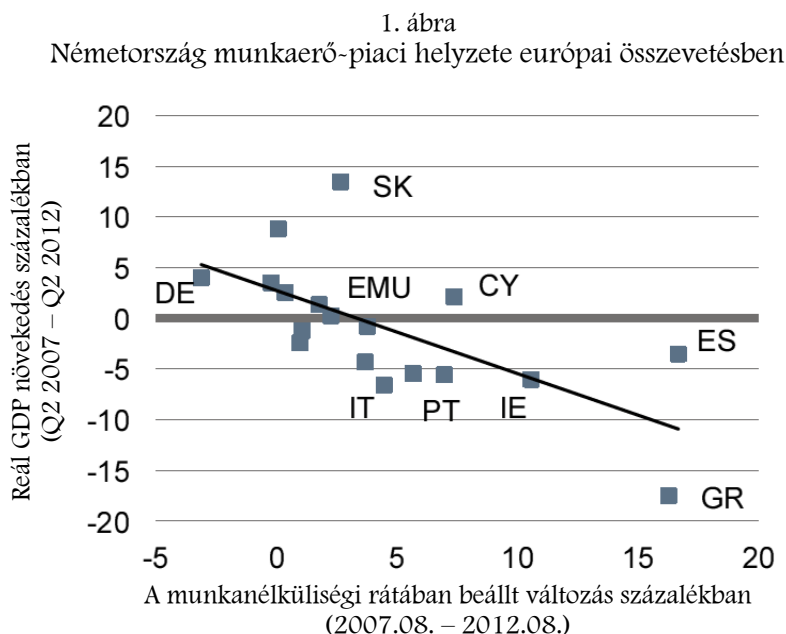
¹² Frey (2006).

¹³ *Jóléti rendszerek Európában: jó gyakorlatok és reform alternatívák.*

¹⁴ Mózer–Simonyi (2011).

¹⁵ European Council (2008).

2006-ban és 2007-ben a gazdasági növekedés lényegesen erőteljesebb volt, 3 százalék fölötti. A stabilitási intézkedések és a 2008-ban eszkalálódó válság nem várt reálgazdasági hatásainak következtében a reál-GDP növekedése a 2007-es 3,3 százalékról 2008-ban 1 százalék körülire esett vissza, amelyet 2009-ben a bruttó hazai össztermék 5,2 százalékos csökkenése követett (1. táblázat). 2010-ben megindult a gazdaság élénkülése, azonban az idei év már csak minimális GDP-bővülést mutat, és az Eurostat 2013-ra is tartja a 0,8 százalékos előrejelzését. A recesszióból történő gyors és látványos kilábalás együtt járt a munkanélküliség csökkenésével, ami példa nélküli folyamat az EU-ban ebben az időszakban (1. ábra).

Forrás: Deutsche Bank (2012).

A bérkorlátozás fenntartásával és a strukturális reformokkal sikerült visszaállítani a versenyképességet, és ösztönözni a foglalkoztatás növelését, bár ez a folyamat együtt járt a reálbérek fokozatos csökkentésével, egyrészt a munkanélküli ellátások átalakítása, másrészt a nem teljes foglalkoztatás részarányának növelése következtében. *Fontos kiemelni, hogy a reformok végrehajtása javuló gazdasági teljesítmény mellett ment végbe, a konjunktúra segítette a strukturális reformok véghezvitelét.* A munkaerőpiac szembetűnő javulása erősíti azt az előrejelzést, hogy a hazai kereslet stabilan növekedni fog, és segít ellensúlyozni a nettó külső kereslet várhatóan kedvezőtlenebb alakulását. Emellett kedvező hatása volt a javuló innovációs teljesítménynek, valamint az egyszerűbb adózásból eredő hatékonyság-javulásnak. A munkanélküliek száma 2007-től folyamatosan

csökkent, a munkanélküliségi ráta az Eurostat adatai alapján 2011-ben 5,9 százalék volt, így a társadalombiztosítási járulék fizetésére kötelezett munkavállalók száma egyértelműen nőtt. 2013-tól a munkanélküliség minimális újbóli növekedését jelzik előre.

A válságot megelőzően az egységnyi munkaerőköltségben (ULC) 2005-öt bázisul véve mérsékelt visszaesést tapasztalhatunk, 2010-től az ULC csekély ütemű növekedést mutat, és az előrejelzések is ennek a trendnek a folytatódását vetítik előre. Az eurózóna országai között Németországban és Hollandiában volt a legalacsonyabb az ULC növekedési üteme (1980 és 2007 közötti időszakot vizsgálva),¹⁶ és ez jól szemlélteti az euróövezet országainak versenyképesség-romlását Németországhoz képest. Ez a folyamat is magyarázza az eurózóna periferiáján lévő országok problémáit, amelyet a válság még jobban kiélezett, ugyanakkor azt is fontos kiemelni, hogy ezek az országok nem versenyeznek közvetlenül a német exporttal, mivel az exportstruktúrájuk teljesen eltérő. Németországban a reálbérek növekedése rendre elmaradt a termelékenység növekedésének ütemétől. Az eurózóna periferiáján lévő országok számára a közös valuta bevezetése növekvő fizetési mérleg hiányt és romló ár- és bér-versenyképességet, míg a centrumországok, főleg Németország számára javuló fizetési mérleg- és versenyképességi pozíciót eredményezett.¹⁷ A német külkereskedelemnek az eurózóna további országait érintő tovaggyűrűző hatását rendre túlértékelik, Franciaország, Spanyolország vagy Olaszország esetében a Németországba irányuló export mindössze a GDP körülbelül három százalékára rúg, így a német belső kereslet élénkülése nem feltétlenül érezteti pozitív hatását ezekben az országokban. Az exportot érintő világpiaci változások erősebben hatnak az EU országaiban, mint a német belső kereslet változása, Németországot egyfajta közvetítőnek tekinthetjük. Ezt a folyamatot jól szemlélteti Németország arányának összevetése néhány euróövezeti tagország exportjában (*2. táblázat*).¹⁸

¹⁶ Felipe–Kumar (2011).

¹⁷ Watt (2012).

¹⁸ OECD (2012).

2. táblázat
Németország külkereskedelmi kapcsolata
néhány euróövezeti országgal 2010-ben
(százalék)

Németországba irányuló export		
	Teljes exporton belüli arány	GDP-hez viszonyított arány
Franciaország	13	3
Olaszország	11	3
Spanyolország	8	2
Görögország	4	1
Írország	9	9
Belgium	12	10
Ausztria	22	12
Hollandia	15	12
Szlovákia	17	14

Forrás: OECD (2012), p. 9.

A gazdaság bővülésének szerkezetét vizsgálva arra a megállapításra juthatunk, hogy 2011-ben a növekedést alapvetően a belső kereslet bővülése húzta, ez a trend folytatódik tovább 2012-ben és 2013-ban is (3. táblázat). Annak ellenére, hogy jelenleg jelentős exporttöbblettel rendelkezik, az exportkilátásokat veszélyeztetheti a jellemzően romló vagy stagnáló belső fogyasztás az Unió többi országában, amelyek felvevőpiacként szolgálnak a német termékek számára. Várható az import élénkülése is a növekvő belső fogyasztásnak köszönhetően. A folyó fizetési mérleg 2007 óta jelentős többletet mutat, szinte minden évben meghaladva a GDP hat százalékát. Az előrejelzések alapján 2012-ben is hasonló értéket mutat majd, amely felülmúlja Kínáét, és abszolút értelemben a legnagyobb a világon, s ez főleg a tőkejövedelmeknek köszönhető.¹⁹ A 2012-es német többletet az idén bevezetett korai vészjelzők alapján a Bizottság egész Európára nézve veszélyes egyensúlytalanságként értékelte, azonban jövőre sem várható változás ebben. Az EU-tagállamok közül folyó fizetési mérleg többlettel kizárólag Luxemburg és Svédország rendelkezik még.²⁰

¹⁹ Derviş (2012).

²⁰ *Financial Times Deutschland* (2012).

3. táblázat
A bruttó hazai össztermék (GDP) alakulása
és a növekedéshez való hozzájárulás összetevői
(éves százalékos változás)

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Hazai kereslet	1,2	-1,5	1,9	2,2	0,6	1,1
Beruházások	0,0	-0,8	0,6	0,2	-0,5	-0,1
Nettó áru és szolgáltatás export	-0,1	-2,8	1,7	0,6	0,7	-0,2
GDP	1,1	-5,1	4,2	3,0	0,8	0,8

* Előrejelzés

Forrás: European Commission (2012), p. 60.

Figyelemreméltó a költségvetési konszolidáció sebessége. Az államháztartás egyenlege a GDP 3,3 százalékát kitevő 2005-ös hiány után 2007-ben csekély mértékű többlettel zárt, amelyet a következő időszakban a válság hatására újból romló egyenleg követett. A konszolidáció során kulcsfontosságú volt az állami kiadások csökkentése, amit sikerült megvalósítani. Az államháztartás hosszú távú fenntarthatóságának biztosítása érdekében a program a költségvetési konszolidáció folytatását, és eközben a növekedési és foglalkoztatási feltételek javítását javasolta. 2007-ben nagyjából elérték a középtávú költségvetési célkitűzést, amely kiegyensúlyozott strukturális egyenleget jelent.

A 2007-2011-re vonatkozó konszolidációs terv teljes mértékben a kiadások visszafogásán alapult, főként a szociális kiadások lefaragásán, azonban ezt a forgatókönyvet a válság sokban átirta. A bruttó államadósság 2007-ben elérte a GDP 65 százalékát, amely 2010-ig meredeken emelkedett tovább, elérve a 83 százalékos szintet.²¹ Az államháztartás fenntarthatóságát tekintve Németország összességében közepes kockázattal szembesül. Az előregedés hosszú távú költségvetési hatása Németországban közel van az EU-átlaghoz, a már elfogadott nyugdíjreformnak köszönhetően a nyugdíjkiadások valamelyest kisebb mértékben nőttek, mint sok más országban az EU-n belül.

A költségvetési konszolidáció sikerének bizonyítéka, hogy az Európai Unió Tanácsa 2012. júliusi véleményében javaslatot tett a túlzottdeficit-eljárás megszüntetésére, hiszen a költségvetési hiány 2011-ben a GDP három százalékát kitevő referenciaérték alatt volt. Az ország 2012-2016-os időszakra vonatkozó stabilitási programja alapján a költségvetési hiány

²¹ A válság előtt még azzal számoltak, hogy a 2007-2011-es programidőszak során 7,5 százalékponttal tovább csökken az államadósság, így 2010-re várható az erre vonatkozó maastricht-i kritérium teljesítése.

továbbra is a referenciaérték alatt marad, és az előrejelzés időszakában tovább csökken. A dokumentum alapján 2014-től gyakorlatilag kiegyensúlyozott a költségvetés, a strukturális hiány a GDP 0,5 százalékában lett meghatározva, amely összhangban van a Stabilitási és Növekedési Paktum előírásaival, és az államadósság 2013-at követően várhatóan csökkenő pályára kerül,²² azonban a romló növekedési kilátások alapján ez már nem annyira egyértelmű.²³

A munkaerőpiac kedvező alakulása sokban hozzájárult ahhoz, hogy a válságra adott német reakciót *új német gazdasági csodaként*²⁴ is meg lehet határozni, amely a sikeres költségvetési konszolidációval egy időben valósult meg. Ez a rendkívül szokatlan eredmény számos okra vezethető vissza: egyrészt a fentebb részletezett mélyreható munkaerő-piaci reformokra, továbbá arra, hogy a válság leginkább olyan tőkeerős vállalatokat sújtott, amelyek képesek voltak megtartani munkaerejüket a gyors kilábalásban bízva. A demográfiai kihívások további munkaerő-piaci reformokat tesznek szükségessé. A siker egyik specifikus körülményének tekinthető a politikai döntéshozók fokozott figyelme a munkaerőpiacot illetően.²⁵ Ebbe a sorba illeszkedik még a 2007-es nyugdíjreform is, amely szintén hozzájárult a sikeres költségvetési konszolidáció megvalósításához. A német nyugdíjrendszer kötelező első pillére felosztó-kiróví elv alapján működik. *2008-tól a nyugdíjreform következtében a nyugdíjkassza bevételi oldala jelentősen profitált a csökkenő munkanélküliségből, a bevezetett reformok hatására megnőtt a járulékfizetők száma, továbbá a fizetendő járulékot is megemelték.* Ezzel szemben a kiadási oldalon csak minimális bővülést figyelhetünk meg, egyrészt a bérek emelkedésének alacsony üteme a nyugdíjak mérsékelt növekedését eredményezi,²⁶ illetve az alacsonyabb helyettesítési ráta²⁷ is érezte hatását a kiadási oldalon. A nyugdíjrendszer a növekvő bevételek és a visszafogott kiadás-növekedés következtében olyan tartalékot tudott képezni, amely tompította a válság hatását.²⁸

²² European Council (2012b).

²³ Deutsche Bank (2012).

²⁴ A német munkaerőpiaccal foglalkozó tanulmányok számos esetben gazdasági csodaként, „*economic miracle*” hivatkoznak a német gazdaság 2008/2009-es válság idején és következtében megmutatkozó teljesítményére (Zimmermann 2011, Caliendo–Hogenacker 2012; Rinne–Zimmermann 2012).

²⁵ Caliendo–Hogenacker (2012).

²⁶ A nyugdíjakat a bérekhez igazodóan rendszeresen indexálják egy kötelezően alkalmazott formula alapján.

²⁷ A nyugdíjba vonulás előtti munkabér és a folyósított nyugdíj egymáshoz viszonyított aránya.

²⁸ Bonin (2009).

2) Válságkezelés német módra

A 2008-ban eszkalálódott válság következtében még nagyobb hangsúlyt kapott a már megkezdett strukturális reformok folytatása, sőt „egy új, fenntartható, megfelelő struktúrában történő, környezetbarát, jövőorientált és hosszú távon finanszírozható növekedési pálya”²⁹ kialakítása vált szükségessé.

A válság két csatornán keresztül érezte a hatását, egyrészt a külkereskedelem visszaesésén, másrészt a pénzügyi rendszeren át. A nagy külgazdasági kitettség következtében Németország nem tudja kivonni magát a kedvezőtlen világgazdasági folyamatok alól, a GDP több, mint 40 százaléka függ az exportágazattól, azonban az EU-n kívüli kivitel növekvő részaránya azt mutatja, hogy a gazdaság képes alkalmazkodni a jelenlegi körülményekhez, megőrizve, sőt javítva versenyképességét. 2009-ben az export 15,5 százalékkal esett vissza az előző időszakhoz képest, ami leginkább a feldolgozóipart érintette, és az import esetében is hasonló nagyságrendű zsugorodás volt megfigyelhető. A válságból való relative gyors kilábalásban nagy szerepe volt a jellemzően ázsiai feltörekvő piacok növekvő keresletének a német export iránt. A pénzügyi csatornán keresztül már 2007-ben szenvedtek el veszteséget német pénzintézetek, köztük számos állami tulajdonban lévő bank is, hiszen jelentős beruházásokat eszközöltek adósságfedeztetű kötelezettségek (*collateralized debt obligations* – CDO) vásárlásával. Az első pénzügyi támogatásban részesülő pénzintézet a *Deutsche Industriebank* volt nyolcmilliárd eurós állami garanciához jutva, amelyet az állami tulajdonban lévő *Kreditanstalt für Wiederaufbau* (KfW) biztosított a számára. A kimentés befolyásolta a hitelkínálatot, ami negatív következményekkel járt az üzleti eredményre,³⁰ azonban európai összehasonlításban a német bankrendszer kivételesen egészséges.

A fentebb említett két csatornán keresztül erőteljes visszaesés következett be a gazdasági teljesítményben, negatív növekedés volt megfigyelhető 2008 utolsó negyedében, 2009-ben öt százalékot meghaladó volt a bruttó hazai termék éves csökkenése, s a növekedés 2010 első negyedében váltott át pozitívba. A 2008/2009-es válságot követően a belső fogyasztásban nem következett be visszaesés a stabil, sőt minimális ütemben növekvő foglalkoztatásnak köszönhetően. Figyelemreméltó, hogy az Euró-

²⁹ Kőrösi (2011).

³⁰ ILO (2011).

pai Unió tagállamai közül egyedül Németországban nőtt a foglalkoztatás 2009-ben 2008-hoz képest.³¹

2008-ban a válságra való reagálás fő céljait és területeit a gazdaságpolitika az alábbiakban határozta meg: (1) rövid távon stabilizáció, hosszú távon reformok, (2) jó gazdasági keretfeltételek biztosítása a bizalom erősítése érdekében, (3) a közkiadásoknak a gazdasági növekedés szolgálatába történő állítása, (4) a munkaerőpiac sikeres átalakítása, (5) a társadalombiztosítási rendszer jobb hatékonyságának elérése, (6) az energiapolitika ésszerűsítése, (7) az innováció előmozdítása a versenyképesség javítása érdekében a jövő munkahelyeiért, valamint (8) Németország pozícióinak javítása a világpiacon.³²

A pénzügyi stabilitás elérése érdekében, összhangban a globális trenddel 2008 októberében bevezették a pénzpiacok stabilizálását célzó törvényt (*Finanzmarktstabilisierungsgesetz*).³³ A törvény értelmében egy 400 milliárd eurós alapot hoztak létre a pénzpiac stabilizálására, illetve egy 80 milliárd eurósat a bankok feltőkésítésének támogatására. Az állami hitelgaranciákkal és a hitelkínálat növelésével a kormányzat egyrészt a bankközi hitelpiacot kívánta élénkíteni, valamint a bankcsődöket akarta megakadályozni, továbbá az üzleti szféra gazdasági aktivitásának fokozását célozta meg. 2010-es adatokat alapul véve a pénzügyi szektor támogatása hozzávetőlegesen a GDP 20 százalékára rúgott.³⁴ 2009 márciusában a kormányzat a vállalkozások számára egy 115 milliárd eurós alapot hozott létre hitelgarancia nyújtására (*Wirtschaftsfonds Deutschland*). A pénzpiaci stabilizációhoz külső tényezőként járult még hozzá az EKB (Európai Központi Bank) kamatcsökkentő politikája, amely révén szerte Európában próbálták és próbálják jelenleg is az aggregált keresletet élénkíteni.

A stabilitás megteremtése és a hitelezés beindítása mellett a kormányzat 2008 novembere és 2009 decembere között három fiskális élénkítő csomagot is bevezetett. Az első fiskális csomag (*FSP I*) a „Foglalkoztatás-biztonság a gazdasági növekedés élénkítése révén” (*Beschäftigungssicherung durch Wachstumsstärkung*), amely céljaként azt határozták meg, hogy 500 000 munkahelyet mentsen meg, erre 50 milliárd eurót különítettek el.³⁵ A második csomag (*FSP II*) is 50 milliárd eurót tett ki, amelyet „Németországi foglalkoztatási és stabilitási Paktum” (*Pakt für Beschäftigung und Stabilität in Deutschland*) néven indítottak útjára. Ez a csomag adócsökkentést, a vállalkozásoknak nyújtott támogatásokat, valamint az infrastruktúrába és az oktatásba irányzott beruházásokat tartalmazott.³⁶ Az ugyanennek az évnek a vé-

³¹ Eurostat adatok alapján.

³² Kőrösi (2011).

³³ Finanzmarktstabilisierungsgesetz (2008).

³⁴ ILO (2011), p. 30.

³⁵ FSP I (2008).

³⁶ FSP II (2009).

gén bevezetett harmadik csomag kisebb összeget, 22 milliárd eurót tett ki, elnevezése „Törvény a gazdasági növekedés beindítása érdekében” (*Wachstumsbeschleunigungsgesetz*), amely adózási kérdésekre vonatkozott.³⁷

A fiskális stimulus több, mint kétharmada adó- és járulékcsoökkentéseket tartalmazott, de az automatikus stabilizátorok is kiemelkedő jelentőségűek a válságkezelésben, költségvetési hatásuk 2009-ben és 2010-ben is a GDP hozzávetőleg 2,5 százalékát tették ki az ILO 2010-es becslése alapján.³⁸

Németországi Növekedési és Stabilitási Paktuma 2009-2010-re 50 milliárd eurós kerettel rendelkezett, amely a 2008-as intézkedésekkel együtt 80 milliárd eurót jelent.³⁹ Az állam nettó eladósodásának korlátozását törvénybe iktatták, plafonját 2011-től rögzítik. A szabályozás sajátossága, hogy a strukturális hiányra vonatkozik. A 2009 nyarán elfogadott szabályrendszer értelmében tehát a korábbi arany szabályt, amely a folyó kiadások hitelből történő finanszírozásának tilalmát írta elő, az alkotmányban felváltotta a strukturális egyenlegre meghatározott hiányérték, amely szövetségi szinten a GDP 0,35 százaléka lehet, míg az egyes tartományok szintjén kiegyensúlyozottnak kell lennie.⁴⁰ A szabályozás érdekessége és erőssége abban rejlik, hogy ez az érték még az SNP-ben a német strukturális hiányra megfogalmazott 0,5 százaléknál is szigorúbb.

A német válságkezelés egyedi vonásait abban fedezhetjük fel, hogy a válság alatt minimálisan ugyan, de növelték a szociális kiadásokat (amelyek a válság előtt jellemzően csökkentek), ezáltal sikerült fenntartani az életszínvonalat. Ezzel szemben a többi európai országban jellemzően ezzel ellentétes folyamatok zajlottak, növekvő munkanélküliség és elszegényedés. Ez a német sajátosság az automatikus stabilizátorok rendszerének alkalmazásával volt elérhető, amely a szociális politikával együttesen eredményesen ellensúlyozta a válság negatív hatásait. Az automatikus stabilizátorok révén 2011-ig két százalékpontos növekedés volt megfigyelhető a szociális kiadásokban.⁴¹ A gazdasági növekedés beindulása magával hozza a szociális kiadásokban bekövetkező csökkenést, azonban ilyen világgazdasági környezetben a válságból való kilábalás törekénynek mutatható, amelyet viszont ellensúlyozhatnak a célzott szociális programok.

³⁷ FSP III (2009).

³⁸ ILO (2010).

³⁹ Ennek elemeiről részletesen lásd: Kőrösi (2011).

⁴⁰ Benczes-Váradai (2011).

⁴¹ ILO (2011).

3) Az euró-válság kezelésében betöltött szerep

A sikeres német fiskális konszolidáció megvalósításával, valamint saját válságkezelő intézkedései hatására Németország eléggé egyedi pozícióba került, és ezáltal egyértelműen kirajzolódik, hogy miért fontos, illetve miért problémás oroszlánrészt vállalnia az eurózóna válságmenedzselésében. Az eredeti elképzelés szerint jó példával jár elől a transzparencia és stabilitás megvalósításában az integráció többi tagja számára, azonban ennek a problematikája, lehetetlensége egyre inkább egyértelművé válik.

Az Európai Stabilitás Mechanizmus része egy 700 milliárd eurós alap. Németország nem csak „megmentője” a térségnek legnagyobb befizető révén, hanem a megelőzésben is nélkülözhetetlen szerepe lesz a későbbiekben. Az általuk alkalmazott adóssághű béke bevezetése azért is kiemelkedően fontos, mivel céljuk, hogy a többi tagország számára követendő példát mutassanak. Ez akkor valósulhat meg, ha valóban hatékony szabályok kerülnek bevezetésre.⁴²

Németország európai elkötelezettségét sokáig az határozta meg, hogy saját politikai legitimálásához az európai integráció a legjobb eszköz, azonban jelenleg egyáltalán nem egyértelmű, hogy az euró fennmaradásáért a jövőben Németország hajlandó-e még aktívabb szerepet vállalni.⁴³ Az európai integrációnak mindig is része volt a német-francia együttműködés, amely a jelen helyzetben is tovább érvényesül, sőt erősödni látszik, gondoljunk csak a hatos csomag mellé bekerülő *euró plusz* hat pontból álló kiegészítésére, valamint a költségvetési és stabilitási unió létrehozását célzó úgynevezett *fiskális paktumra*.⁴⁴

Az európai integráció kezdeti szakaszától mind a mai napig Franciaország és Németország meghatározó szerepet tölt be, amely egyrészt kiterjed az integráció szerepére, továbbá az intézményi keret kialakítására mind a fiskális, mind a monetáris politikára vonatkozóan. Ez a francia-német közös álláspont az integráció motorjaként megtörni látszik, hiszen a görög válságra adott reakciók teljesen különbözőek voltak, és azóta sem igazán figyelhető meg közeledés. A német és francia ellentét ikonikus megnyilvánulása az EKB szerepével kapcsolatos ellentétes álláspontjuk is. Német döntéshozók és az EKB tisztségviselői a jegybank elsődleges célja melletti elköteleződés, valamint a politikai függetlenség fontosságát hangsúlyozzák. Ezzel szemben a francia vezetés egy aktívabb EKB híve, amely ellátná

⁴² Benczes-Váradi (2011).

⁴³ Rácz (2011a).

⁴⁴ Rácz (2011b).

a végső hitelező funkciót a FED-hez hasonlóan. A válság mélyülésével francia és más tisztségviselők is hangsúlyozták, hogy szükséges lenne az EKB mandátumának kibővítése, hogy az eurózána gondokkal küszködő országai számára további pénzügyi forrásokat biztosíthasson. Ezzel szemben az EKB és a német álláspont továbbra is ellenzett és ellenez minden ilyen felvetést, arra az elvre alapozva, miszerint az EKB nem finanszírozhatja közvetlenül a tagállamokat.⁴⁵

Németország válságkezelésben betöltött szerepének sajátosságát az a kettősség adja, amely 2010 elejétől, a görög államadósság piacról történő finanszírozásának lehetetlenné válása óta kibontakozott. Egyrészt az Európai Tanácsban a német kancellár folyamatosan védekezik az ellen, hogy Németország egyre többel járuljon hozzá az adósságválság kezeléséhez. Ugyanakkor rendkívüli következetességgel képviseli a közpénzügyi fegyelem szabályrendszerének kialakítását, és ezen belül a strukturális reformok végrehajtását.

Az euróövezeti válság rámutatott a kisegítés problematikájára, hiszen szintén romló gazdasági mutatójú államok vállalják át még nehezebb helyzetben lévő országok terheinek egy részét. Egyrészt a költségek megbecslése sem egyszerű feladat, másrészt az elvnek a választókkal történő elfogadtatása még nehezebbnek mutatkozik. Az éppen hatalmon lévők veszíthetnek támogatottságukból, míg az ellenzék megerősödhet pusztán abból a „kiváltságos” helyzetből adódóan, hogy nem nekik kell az adott kérdésben a döntés felelősségét vállalni.

A jelenlegi válság felszínre hozta az európai integráció szerkezeti hiányosságait, problémáit is. Ezek közül legfontosabbként magát a Gazdasági és Monetáris Uniót szükséges kiemelni, amelyhez nem kapcsolódott elegendő *válságkezelést segítő intézmény*. A maastricht-i szerződés, a Stabilitási és Növekedési Paktum, illetve a piacok generálta szabályozás nem elegendő, hogy egy mostanihoz hasonló helyzet kialakulását megakadályozza.⁴⁶ Ezt rontotta tovább a jövő bizonytalansága, az eurózána felbomlási valószínűségének növekedése, ami tovább erősítette a kockázatokat, megnövelve a fizetendő elvárt hozamokat. Ezen a csatornán keresztül megemelkedtek a kamatok, ami viszont az államadósság piacról történő finanszírozását tette egyre drágábbá. Ez egyértelműen negatívan hat a növekedésre, ami a fentebb vázolt folyamatot erősíti tovább, mintegy negatív spirált kialakítva. Az idő múlásával az adósságválság nem csökken, hanem szélesedik és mélyül, így a német álláspont egyre masszívabb ellenzéssel kénytelen szembekerülni. Ez a nemzetközi porondon megmutatkozó változás belpolitikai következményekkel is jár.

⁴⁵ Nelson *et al.* (2012).

⁴⁶ Rácz (2011).

Nem meglepő, hogy a német szavazók ellentmondásos véleménye⁴⁷ és a 2010 óta zajló folyamatok rendkívül paradox helyzetbe hozták Németországot. Egyszerre jelenti az euró védelmezőjét, de nem hajlandó egyértelműen kiállni az euró megmentése érdekében.⁴⁸ A német alkotmánybíróság legutóbbi határozata előremutató, azonban a módosításokra tett javaslatokat, azok lehetséges hatását semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni. Például nagy jelentőséggel bír, hogy az alkotmánybíróság egy olyan záradékot javasolt, amely értelmében a német kötelezettségvállalás mértékét kizárólag a parlament jóváhagyásával lehessen módosítani, hiszen a jelenlegi szerződés értelmében lehetőség van a finanszírozási kötelezettség megnövelésére. Továbbá a kötelezettségek nyilvántartására a névérték helyett a kibocsátási árfolyamot ajánlja a német alkotmánybíróság javaslata.⁴⁹ Ezek a javaslatok nem pusztán jogelméleti vitát jelentenek, hiszem az ESM működését alapjaiban befolyásolják. Az alkotmánybírák a fentebb említett javaslatokkal a pénzügyileg stabil tagállamok túlterhelését kívánják megakadályozni, ami azonban az ESM forrásainak rövid időn belüli kimerülését eredményezheti. Az ESM jövőbeli hatékonyságát befolyásolja még, hogy a többi tagállam elfogadja-e a német javaslatokat, vagy valaki igényt támaszt még hasonló módosításokra, hiszen ebben az esetben további késlekedés következhet be az ESM szerződés ratifikációjában.⁵⁰

A 2012. augusztusi növekedési adatok további aggodalomra adnak okot, hiszen a beruházásokban bekövetkezett éles visszaesés miatt a növekedés a második negyedévben 0,3 százalékra mérséklődött az előző év azonos időszakához képest.⁵¹ A lanyha német bővülés hatására az euróövezeti növekedés negatívvá vált 2012 második negyedévében. Egyértelműen kirajzolódik, hogy míg korábban a németek profitáltak a dél-

⁴⁷ A nyári közvélemény-kutatások alapján a németek döntő többsége már torkig van az euró-válsággal, habár többnyire egyetértenek azzal, hogy Brüsszel nagyobb ellenőrzési jogkört kapjon a nemzeti költségvetések fölött, 54 százalékuk egyáltalán nem támogatja, hogy a közös pénz megmentésére eurómilliárdokat költsenek el. A németek 43 százaléka támogatja hosszú távon egy „Európai Egyesült Államok” kialakításának ötletét, míg 51 százalék ellenzi azt. Szintén 43 százalék járul hozzá, hogy a rászoruló tagállamok kimentése érdekében változtassanak a német alkotmányon, ezzel szemben 52 százalék elutasít minden ilyen jellegű módosítást (*Spiegel* 2012). Ennek az eredménynek ellentmond a Stern magazin felmérése, amely szerint a németek 74 százaléka ellenzi, hogy az EU a jövőben az USA mintáját követve fejlődjön tovább. Az euró kötvénnyel szembeni ellenérzés még sokkal nagyobb, 73 százalék, mindösszesen a németek 17 százaléka fogadna el egy ilyen megoldást. Összességében a népesség kicsivel több, mint fele (54 százalék) továbbra is azon az állásponton van, hogy az EU létrehozása mindenképpen sikernek tekinthető, azonban a 69 százalék kizárólag egy referendum után fogadná el, hogy Brüsszel nagyobb költségvetési kompetenciákkal bírjon a jövőben (*Stern* 2012).

⁴⁸ Guérot (2012).

⁴⁹ Hishow (2012).

⁵⁰ Antpöhler (2012).

⁵¹ Eurostat (2012).

európai államokban tapasztalható visszaesésből az alacsony kamatlábak miatt, azonban a drasztikusan meredek keresletcsökkenés az eurózóna perifériájában összességében már negatív hatással van a német gazdasági teljesítményre.

Egy lehetséges német recesszió több oldalról is veszélyezteti az integrációt. Egyrészt megnehezíti magát a válságkezelést, a veszélyben lévő országok kimentését, másrészt hozzájárulhat a német adósság növekedéséhez, ami viszont a német hitelbesorolást érintheti, akár globális szintű pénzügyi zavarokat okozva.⁵² Angela Merkel német kancellár politikai tőkéje és potenciális újráválasztása is alapvetően ennek a függvénye. A németeknek mindössze egynegyede gondolja úgy, hogy Görögország maradjon az euróövezetben.⁵³ Ezzel szemben a *Spiegel* szeptember 6-i száma Merkel kancellár pálfordulásáról számolt be, miszerint minden áron biztosítani kell, hogy a görögök az euróövezetben maradjanak. A lap elemzése szerint Merkel a GREXIT bekövetkeztét (Görögország euróövezetből történő kilépése) mindenképpen meg kívánja akadályozni a 2013. szeptemberi választások előtt. Ez a német politikában beálló változás utat enged a görögöknek nyújtandó harmadik program számára.⁵⁴ Merkel egyfelől biztosította a görögöket eurózóna tagságuk támogatásáról, ugyanakkor visszautasította, hogy tovább halogassák a megszorító intézkedések bevezetését. *Kimondhatjuk, hogy a német politikai színtéren a vita már nem Görögországról, hanem a politikai unió irányába történő elmozdulásról szól.* Egyes vélemények szerint ez viszont azt jelenti majd, hogy Németország nemcsak a gazdaság területén, hanem a politikában is a német föderális modell szerint kívánja átalakítani az integrációt. Ezt az irányt igazolja Merkel 2012. augusztus végi javaslata egy új EU-szintű alkotmány kidolgozására, habár ettől a legtöbb tagállam a jelentős kockázat miatt egyértelműen elzárkózik.⁵⁵

4) Konklúzió

Mi magyarázza a német sikertörténetet, az „új gazdasági csodát”, milyen okok járultak hozzá, hogy a 2008/2009-es válság negatív hatása több európai országhoz képest sokkal kisebb mértékű volt? A modellértékűség

⁵² Németország esetleges leminősítése is megtörténhet, mivel a Moody's negatív kilátást tart érvényben. Erről bővebben: <http://www.vg.hu/gazdasag/makrogazdasag/nemetorszagot-is-leminosithetik-391627>

⁵³ Hanson (2012).

⁵⁴ von Hammerstein et al. (2012).

⁵⁵ Kundnani (2012).

egyértelmű, azonban azt rendkívül fontos kiemelni, hogy Németország esetében számos intézményi tényező teremtett olyan környezetet, amelyet nehéz máshol kialakítani vagy megismételni. A 2007 és 2012 közötti időszakban Németország volt az egyedüli ország Európában, ahol csökkent a munkanélküliségi ráta. A német sikerhez olyan tényezők járultak hozzá, mint 1.) a német gazdaság viszonylag erős pozíciója a válság kezdetekor, főként a munkaerő-piaci reformok hatására, 2.) a válság főleg az export-orientált vállalatokat érintette és különösen a feldolgozóiparban, amelyek kellőképpen tőkeerősek voltak, 3.) a lerövidített munkaidő kiterjedt alkalmazása, 4.) a szociális partnerek magatartása, valamint 5.) az automatikus stabilizátorok rendszere. A belső flexibilitás megteremtése bebizonyította hasznosságát válság idején.

Németország jól példázza a sikeres fiskális konszolidáció pozitív hatásait, azonban az általa előtérbe helyezett eszközök alkalmazhatósága nem olyan egyetemleges, mint ahogyan azt korábban elképzelték. Válságkezelésben betöltött szerepe ellentmondásos abban a tekintetben, hogy próbálják elkerülni, hogy Németország egyre többel járuljon hozzá az adósságválság kezeléséhez, ugyanakkor rendkívüli következetességgel képviseli a közpénzügyi fegyelem szabályrendszerének kialakítását, és ezen belül a strukturális reformok végrehajtását. Az euróövezeti válság rámutatott a kisegítés problematikájára, amelyet tovább erősítenek a jövő évi német gazdasági növekedésre vonatkozó egyre romló előrejelzések. Egy lehetséges német recesszió komoly fenyegetés lehet az integráció jövőjére nézve. Egyrészt megnehezíti magát a válságkezelést, a kimentést, másrészt hozzájárulhat a német adósság növekedéséhez, ami viszont a német hitelbesorolást veszélyeztetheti, akár globális szintű pénzügyi zavarokat okozva. Összességében Németország egyre nyitottabbá válik egy lehetséges politikai unió kiépítésére, azonban további kérdés, hogy a kínált (egyedül lehetségesnek beállított) német modell mennyire elfogadható a többi tagállam számára.

* * * * *

Felhasznált irodalom

Antpöhler, C. (2012): *The German Constitutional Court and the ESM: What happened?* European Council on Foreign Relations, ECFR's blog. http://www.ecfr.eu/blog/entry/the_german_constitutional_court_and_the_esm_what_happened

- Benczes István – Váradi Szilvia (2011): Arany szabály helyett adósságfék: a német példa. *Köz-Gazdaságtan, Tudományos Füzetek*, Budapesti Corvinus Egyetem. 6. évf. 2. szám, pp. 91–104.
- Bonin, H. (2009): 15 Years of Pension Reform in Germany: Old Successes and New Threats. *IZA Policy Paper*, No. 11, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Bonn
- Bundesregierung (2003): *Agenda 2010: Deutschland bewegt sich*. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. http://www.milchindustrie.de/fileadmin/Dokumente/Themen/Umwelt_Nachhaltigkeit/agenda-2010.pdf
- Bundesverfassungsgericht (2012): Extracts from the decision of the Federal Constitutional Court of 12 September 2012.: www.bverfg.de/en/decisions/rs20120912_2bvr139012en.html
- Caliendo, M. – Hogenacker, J. (2012): The German Labor Market after the Great Recession: Successful Reforms and Future Challenges. *IZA Discussion Paper*, No. 6810, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Bonn
- Derviş, K. (2012): *Europe's Vital French Connection*. Project Syndicate. <http://www.project-syndicate.org/commentary/europe-s-vital-french-connection-by-kemal-dervis>
- Deutsche Bank (2012): *Euro crisis brings economy to a standstill in the winter half. Focus Germany*. Deutsche Bank Research, 2012. november 5. https://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000296392/Focus+Germany:+Euro+crisis+brings+economy+to+a+standstill+in+the+winter+half.pdf
- European Commission (2012): European Economic Forecast: Autumn 2012. *Commission Staff Working Document*, European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-7_en.pdf
- European Council (2008): Németország 2007–2011-es időszakra vonatkozó aktualizált stabilitási programjáról (2008/C 49/04) <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:049:0012:0015:HU:PDF>
- European Council (2012a): Treaty establishing the European Stability Mechanism. <http://www.european-council.europa.eu/media/582311/05-tesm2.en12.pdf>
- European Council (2012b): Németország 2012. évi nemzeti reformprogramjáról és Németország 2012–2016-os időszakra vonatkozó stabilitási programjáról szóló tanácsi vélemény adásáról. (2012/C 219/10) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:219:0035:0037:HU:PDF>

- Eurostat (2012): News release: euroindicators. 119/2012 - 14 August 2012. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-14082012-BP/EN/2-14082012-BP-EN.PDF
- Felipe, J. – Kumar, U. (2011): Unit Labor Costs in the Eurozone: The Competitiveness Debate Again. *Levy Economics Institute Working Paper*, No. 651
- Financial Times Deutschland* (2012): Merkel droht Rüge aus Brüssel. <http://www.ftd.de/politik/europa/:handelsueberschuss-merkel-droht-ruege-aus-bruessel/70076146.html>
- Finanzmarktstabilisierungsgesetz (2008): *Finanzmarktstabilisierungsgesetz in Bundesgesetzblatt*, Vol. 1, No. 46 (17 Oct. 2008), pp. 1982.
- Frey Mária (2006): A munkaügyi és szociális intézményrendszer összehangolását elősegítő szervezeti keretek Európában. in: Tausz Katalin (szerk.) (2006): *A társadalmi kohézió erősítése. Stratégiai Kutatások – Magyarország 2015*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, pp. 142–189.
- FSP I (2008): Fiscal Stimulus Package I. “Gesetz zur Umsetzung steuerrechtlicher Regelungen des Maßnahmenpakets (Beschäftigungssicherung durch Wachstumsstärkung)”. in: *Bundesgesetzblatt*, Vol. 1, No. 64 (29 Dec. 2008), pp. 2896–2898.
- FSP II (2009): Pact for employment and stability. http://www.bundesregierung.de/Content/EN/Artikel/2009/01/2009-01-14-regierungserklaerung-merkelkonjunkturpaket_en.html.
- FSP II (2009): Fiscal Stimulus Package III, “Gesetz zur Beschleunigung des Wirtschaftswachstums (Wachstumsbeschleunigungsgesetz)” in *Bundesgesetzblatt*, Vol. 2, No. 81 (30 Dec. 2009), pp. 3950–3956.
- Guérot, U. (2012): The euro debate in Germany: Towards political union? ECFR, Reinventing Europe project. 2012. szeptember 5. http://ecfr.eu/content/entry/commentary_the_euro_debate_in_germany_towards_political_union
- Hanson, D. (2012): *Can Europe make it all the way to November?* American Enterprise Institute. <http://www.aei.org/print/can-europe-make-it-all-the-way-to-november>.
- Hishow, O. (2012): *Grünes Licht für den ESM - und nun?* Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. <http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/kurz-gesagt/gruenes-licht-fuer-den-esm-und-nun.html>
- ILO (2010): G20 Country Briefs: Germany, G20 Meeting of Labour and Employment Ministers, 20–21 April, International Labour Office, Washington, DC (Geneva).
- ILO (2011): *Germany: A job-centered approach*. Studies on growth with equity. International Labour Organization (International Institute for Labour Studies), Geneva

- Jóléti rendszerek Európában: jó gyakorlatok és reform alternatívák.* (Készült a Miniszterelnöki Hivatalban) http://tudasbazis.org.hu/doktar/szocialis-parbeszed/jovedelem/joleti_rendszerek_europaban.pdf
- Kőrösi István (2011): *Beindult-e a mozdony? A válság, a pénzügyi egyensúlyhiányok kezelése és a növekedésösztönzés Németországban.* MTA Világgazdasági Kutatóintézet. <http://www.vki.hu/csutortoki-beszelgetesek/csutortoki-beszelgetesek-10-2011-05-26-vitaindito-1.pdf>.
- Kundnani, H. (2012): 'Political union': A German Europe or disintegration? European Council on Foreign Relations, *ECFR Commentary*. http://ecfr.eu/content/entry/commentary_political_union_a_german_europe_or_disintegration
- Marsh, S. – Hansen, H. (2012): Insight: The dark side of Germany's jobs miracle. *Reuters*. <http://www.reuters.com/article/2012/02/08/us-germany-jobs-idUSTRE817OP120120208>
- Mózer Péter – Simonyi Ágnes (2011): A szociális ellátás foglalkoztatásra gyakorolt hatása (TÁMOP 1.3.1 projekt V. részfeladat). http://www.employmentpolicy.hu/resource.aspx?resourceID=131_fokusz_szoc_ellatas
- Nelson, R. M. – Belkin, P. – Mix, D. E. – Weiss, M. A. (2012): *The Eurozone Crisis: Overview and Issues for Congress*. Congressional Research Service. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R42377.pdf>
- OECD (2012): OECD Economic Surveys: Germany. February 2012. <http://www.oecd.org/eco/49616833.pdf>
- Rácz Margit (2001): A német gazdaság növekedési kilátásairól a 2000-es évek elején. *Külvgazdaság*, 45. évf. 10. sz, pp. 35–55.
- Rácz Margit (2005): Németország gazdasági teljesítményéről és a pénzügyi stabilitás érdekében tett intézkedéseiről. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, *Kihívások*, 185. szám
- Rácz Margit (2011a): *Adósságválság az eurózónában és a német érdekek.* MTA Világgazdasági Kutatóintézet. http://www.vki.hu/es_doc/Raczeurozona.pdf
- Rácz Margit (2011b): Fiskális unió, de hogyan? *Short notice*, 248. szám, MTA Világgazdasági Kutatóintézet
- Spiegel* (2012): Mehrheit der Deutschen hält weitere Rettungspakete für sinnlos. Umfrage zur Euro-Krise. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/umfrage-deutsche-resignieren-im-kampf-um-euro-rettung-a-842785.html>
- Stern (2012): stern-Umfrage: Drei von vier Deutschen gegen Vereinigte Staaten von Europa - Auch EU-Präsident wird abgelehnt - Mehrheit sieht jedoch Vorteile von EU und Euro. *Starn magazin newsroom*. <http://www.presseportal.de/pm/6329/2282899/sternumfrage-drei->

[von-vier-deutschen-gegen-vereinigte-staaten-von-europa-auch-eu-praesident-wird](#)

The Economist (2012): EU summit – The kiss of life, or of death? Charlamagne's blog on European politics. <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2012/10/eu-summit-2>

von Hammerstein, K. – Reiermann, C. – Schult, C. (2012): An Unexpected U-Turn Why Merkel Wants To Keep Greece in Euro Zone. *Spiegel*, 2012. szeptember 10. <http://www.spiegel.de/international/europe/merkel-wants-to-keep-greece-in-the-euro-zone-a-854879.html>

Watt, A. (2012): *Solidarity and Cohesion Within and Between Countries in a Europe in Crisis*. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh. Elérhető: http://hawk.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/137648/ichaptersection_singledocument/4103e146-e1ac-4fb8-a650-11b7dc2f41c4/en/Chapt03.pdf

VÁLSÁGKEZELÉS, FRANCIA–NÉMET TENGYEL — FRANCIA SZEMMEL

Somai Miklós

A XI. század előtt Franciaország és Németország kvázi egységes formációnak volt tekinthető. A két szomszédos nemzet történelmileg párhuzamosan alakult ki, és ebben a fejlődési folyamatban meghatározó jelentőségű volt az egymáshoz való viszonyuk. A történelmi sorsközösség és az állandó megmértetés kényszere mint kulcsfogalmak, segítenek nekünk megérteni a francia–német kapcsolat lényegét.¹

Bár a két ország sorsa ma is összekötődik, a kapcsolatuk alapját képező erőegyensúly felborulni látszik. Márpedig a történelem legszebb napjai azokhoz az időkhez köthetők, amikor Franciaország és Németország közel azonos erőt képviselt. Az egyensúly megbomlásának tényét azok a külpolitikai manőverek (például líbiai beavatkozás) sem feledtethetik, melyeket a francia katonai potenciál tesz lehetővé. Az utóbbi másfél-két évben francia részről növekvő (és egyre leplezetlenebb) csodálattal tekintenek a német gazdasági modellre, melyet a siker és a stabilitás zálogaként értékelnek.²

A francia gazdaság teljesítményéről többféle nézőpontból lehet értekezni: vizsgálhatjuk rövidebb és hosszabb távon, francia, magyar vagy német szemmel. Ebben a tanulmányban elsősorban arra vállalkozunk, hogy francia szempontból láttassuk az ország gazdasági helyzetét, megújulási

¹ Goujon (2011), p. 2.

² A francia médiában folyamatosan „keresik” a német siker receptjét, legyen bár szó az ipar eredményeiről, a kis- és középvállalatok exportteljesítményéről, általában a cégek külpiaci megjelenéséről vagy az oktatás és a gazdaság összefonódásáról. A szenátus gazdasági bizottsága 2012 kora tavaszán még egy szakértői csoportot is kiküldött Németországba, hogy kiderítse, miben áll a német modell versenyképessége az ipar, az energetika és a mezőgazdaság terén (Le Sénat, 2012).

stratégiáit, valamint a német partnerrel való együttműködést az eurózóna és általában az európai integráció megmentése érdekében.

1) Gondok a gazdaságban

A francia gazdaság az utóbbi években valóban válaszüti elé érkezett: lassuló növekedés, magas államháztartási, illetve növekvő folyó fizetési mérlegdeficit, hatalmas államadósság és munkanélküliség, alacsony szinten stagnáló beruházási ráta (1. táblázat). Érthető, ha a franciák lázasan dolgoznak a folyamat megfordításán. Ugyanakkor, ha hosszabb periódusra nyúlunk vissza, nem öt, de másfél évtized folyamatait vizsgáljuk, kiderül,

1. táblázat
Franciaország néhány makrogazdasági mutatójának alakulása
2007–2011(–2013) között

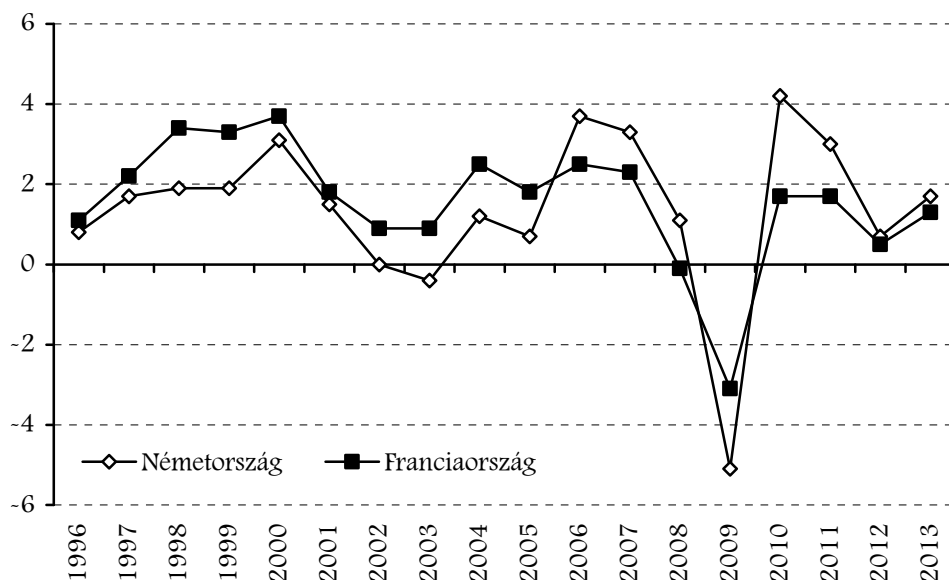
	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ^e	2013 ^e
Reál GDP növekedése (%-os változás az előző évhez képest)	2,3	-0,1	-3,1	1,7	1,7	0,5	1,3
Bruttó állóeszköz-beruházás (a GDP %-ában)	20,9	21,3	19,5	19,4	20,1	20,2	20,3
Egységnyi munkaerőköltség (%-os változás az előző évhez képest, reálértékben)	-0,9	0,7	3	-0,4	0,3	0,6	-0,6
Munkanélküliségi ráta (%)	8,4	7,8	9,5	9,7	9,6	n.a.	n.a.
Államháztartási hiány (a GDP %-ában)	-2,7	-3,3	-7,5	-7,1	-5,2	n.a.	n.a.
Államadósság (a GDP %-ában)	64,2	68,2	79,2	82,3	85,8	n.a.	n.a.
Folyó fizetési mérleg (a GDP %-ában, hároméves mozgó átlag)	-0,7	-1,1	-1,4	-1,5	-1,6	n.a.	n.a.
Harmonizált fogyasztói árindex (%-os változás az előző évhez képest)	1,6	3,2	0,1	1,7	2,3	n.a.	n.a.

^e Előrejelzés.

Forrás: Eurostat (web).

hogy a francia gazdaság teljesítménye összességében nem marad el a németé mögött: az 1996 és 2011 közötti tizenhat esztendőben növekedése tizenegyszer haladta meg a németet, és csak ötször volt kisebb annál (1. ábra).

1. ábra
Franciaország és Németország reál GDP növekedése^a
(százalékban, előző év = 100)

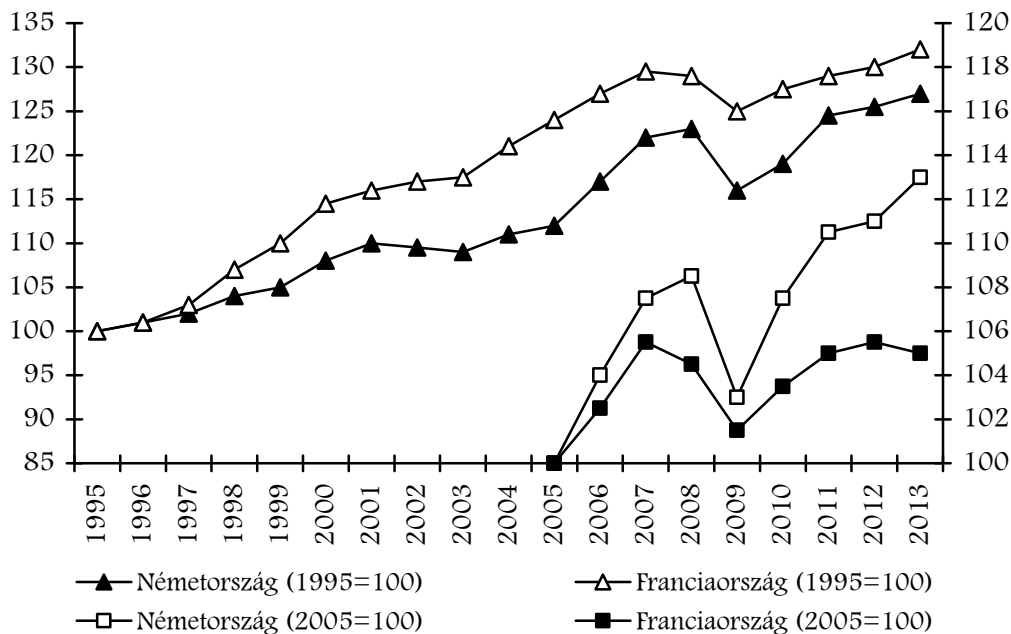

^a. A 2012-es és 2013-as adatok előrejelzések.

Forrás: Eurostat (web) – saját szerkesztés. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

Az 1995-ös bázison számolt kumulált reál GDP-növekedés még napjainkban is Németország elé helyezi Franciaországot (*2. ábra felső része*). 2003-ig a folyó fizetési mérlegben is jobbak a francia adatok (*3. ábra*). Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a 2000-es évek első felében trendfordulóhoz érkezünk: a javuló német és a romló francia teljesítmény tükröződik mind a növekedési, mind a külső egyensúlyi dinamika változásában. A 2005 utáni időszakban a gazdasági növekedésben mutatkozó különbség nyíló ollósárhoz hasonlít a statisztikai ábrán (*2. ábra alsó része*), és hűen tükrözi a francia gazdaság fokozódó lemaradását. 2005-2011 között a német gazdaság összességében valamivel több, mint kétszer akkora növekedést (+10,3%) produkált, mint a francia (+5,0%).

2. ábra
Franciaország és Németország kumulált reál GDP növekedése^a
(1995 = 100, bal skála; 2005 = 100, jobb skála)

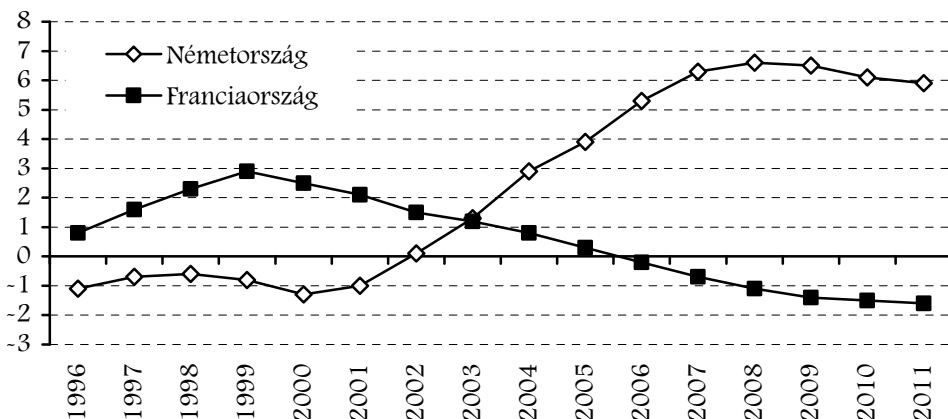

^a A 2012-es és 2013-as adatok előrejelzések.

Forrás: Eurostat (web) – saját szerkesztés.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

3. ábra
Franciaország és Németország folyó fizetési mérlege
(a GDP százalékában, 3 éves mozgó átlag)

Forrás: Eurostat (web) – saját szerkesztés.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tipsbp10>

2) Válságkezelés à la française

A 2000-es évek elejének növekedésére jellemző volt, hogy sokkal inkább a belső fogyasztáson alapult, semmint az exporton.³ A francia gazdaság hagyományosan jobban támaszkodik a belső piacra, mint például a német. Ez az adottság a válság első időszakában azzal a kedvező következménnyel járt, hogy a GDP kevésbé csökkent, mint a világkereskedelem lassulását jobban megérző legfőbb európai partnereknél.⁴ Ugyanakkor az is tény, hogy a gazdasági visszaesés csak a legnagyobb partnerekével összehasonlítva volt mérsékelt. A kibocsátás a II. világháború óta nem látott mértékben csökkent, ami rombolóan hatott a munkaerő-piaci folyamatokra.⁵

Párizs eleinte úgy vélte, nem kell komolyabban beavatkoznia, mert a válság nem lesz tartós. Az optimizmust három fő tényező táplálta. Egyrészt a magánfogyasztás nem csökkent, másrészt az ingatlanpiac jóval kevésbé esett vissza, mint némely más fejlett országban, s végül – a partnerekkel összevetve – a bankszektor is viszonylag stabil lábakon állt.⁶ Hagyták az adó- és tb-bevételeket a gazdasági tevékenységgel együtt csökkenni, a ki- és összegeket nem próbálták meg adóemeléssel pótolni.⁷

Ráadásul a franciák számára a válságkezelés csupán egyike volt azon három kiemelt programnak, amelyek végigkísérték a Sarkozy-éra gazdaság- és társadalompolitikáját: a másik kettő – melyek a gazdasági modernizációt és a közszolgáltatások reformját voltak hivatva szolgálni – még a pénzügyi-gazdasági válság kitörése előtt indult. A gazdasági modernizáció

³ Somai (2009), p. 32. ábrája.

⁴ 2009-ben a francia GDP 3,1 százalékkal csökkent. Ugyanakkor a viszonylag jelentős (GDP>500 Mrd. €/év) méretű gazdasággal rendelkező tagországok közül a visszaesés Hollandiában és Spanyolországban 3,7, az Egyesült Királyságban 4,0, Németországban 5,1, Olaszországban pedig 5,5 százalékot ért el (Eurostat web <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>).

⁵ A munkanélküliségi ráta a válság első évében 7,4-ről 9,1 százalékosra emelkedett, manapság pedig annál a szintnél tart (év végére 10,3 százalékot várnak), ahol utoljára az 1990-es évek végén, vagyis az utolsó 35–40 év munkaerő-piaci szempontból legrosszabb időszakában állt (Insee web http://www.insee.fr/fr/themes/tableau.asp?reg_id=0&ref_id=NATnon03337 és Insee 2012, p. 7.).

⁶ A bankszektor stabilitása abból ered, hogy egyrészt a válság a Franciaországban kevésbé elterjedt formának számító leánybankokat érintette, másrészt a francia nagybankok rendszerint gyűjtött betéteikből hiteleznek (a tisztán kereskedelmi banki tevékenység nem jellemző), s végül igen szigorú a prudenciális szabályozás (Somai 2009, p. 27.).

⁷ Sőt, a válság kitörése előtti évben, 2007-ben, jelentős adókonnyítéseket vezettek be a magas jövedelműek és a túlórázók esetében, az ún. TEPA-törvény (*travail, emploi et pouvoir d'achat* = munka, állás és vásárlóerő) elfogadásával (Dufau 2012, p. 3.).

programja – mellyel kapcsolatos ajánlásokat az ún. Attali-bizottság dolgozta ki 2007/2008 fordulóján – a Németországgal szemben meglévő lemaradás csökkentésére irányult a gazdasági növekedés több száz konkrét intézkedés általi felgyorsításával.⁸ A másik nagy program a közszektor kor követelményeinek megfelelő átalakításáról szólt.⁹ A közel 400 intézkedéssel, melynek kidolgozásakor az ügyfelek (lakosság, vállalatok) véleményét is kikérték, több milliárd eurós megtakarítást szerettek volna elérni – többek között azáltal, hogy az állami szférából (pl. nyugdíjazás miatt) kikerülő alkalmazottak közül csak minden második helyére vettek föl új embert.¹⁰

A válság természetesen hatással volt a fenti reformokra, illetve a válságkezelés során meghozott intézkedésekben óhatatlanul összekeveredtek a különböző szálakon futó programok. Magán a válságkezelésen belül három fő téma különböztethető meg, melyek – bár bizonyos átfedésekkel, de – időbeli sorrendet is felmutatnak:

- * az első a pénzügyi szektor és a pénzpiacok konszolidációja (garancia-vállalás 360 milliárd euró értékben¹¹), melyen nagyrészt már túl vagyunk, de a garanciák esetleges érvényesítése Damoklész-kardként továbbra is potenciális veszélyt jelent;
- * a másik az anticiklikus gazdaságpolitika keretében tető alá hozott különböző gazdaságélénkítő csomagok, melyek zömében 2008-ban indultak és főleg 2009-ben és 2010-ben érvényesültek, de a hatásaik egy része 2011-re is áthúzódott;¹²

⁸ Az intézkedések 8 fő célkitűzés köré szerveződtek, úgymint: tudás alapú gazdaság és kockázatvállalás, a globalizáció és a gyors növekedési lehetőségek jobb kihasználása, a versenyképesség növelése (a KKV-szektor helyzetbe hozásával), teljes foglalkoztatás, előjogmentesség és mobilitás, új garanciák a növekvő munkaerő-piaci bizonytalanságokra, közigazgatás a növekedés szolgálatában, új generációk tehermentesítése (lásd: Attali-jelentés 2008, pp. 14-18.).

⁹ RGPP (*Révision générale des politiques publiques* ~ a „Közszektor Politikáinak Általános Felülvizsgálata”).

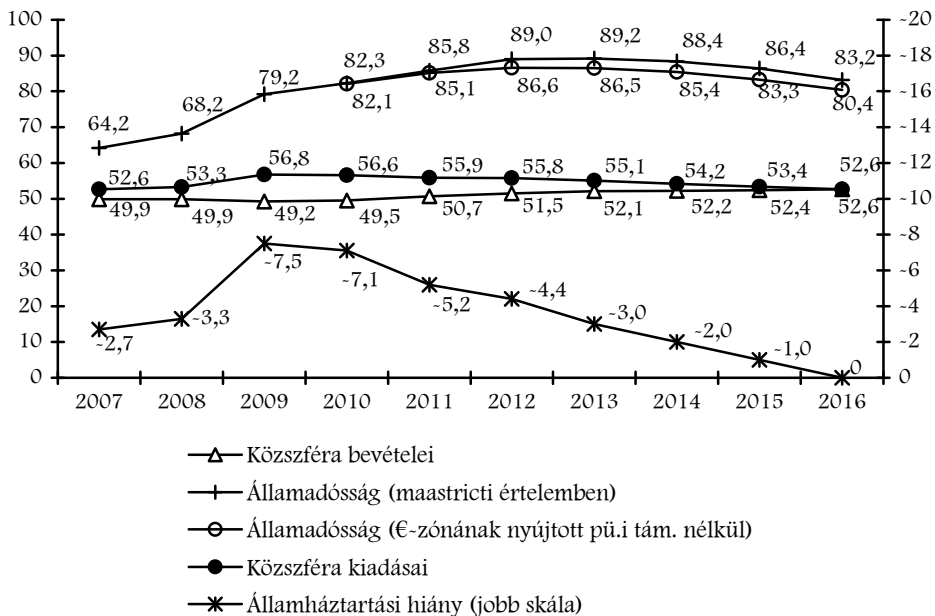
¹⁰ A módszer eredményességét az evvel foglalkozó különböző (pl. számvevőszéki) jelentések megkérdőjelezik, például azért, mert a megmaradó állomány kényszerű túlóráztatása nagyon sok pénzbe került (laGazette.fr web <http://www.lagazettedescommunes.com/59977/rgpp-genere-t-elle-bien-les-7-milliards-deuros-deconomies-annonces/>). Ráadásul önkormányzati szinten ellentétes tendenciák érvényesülnek (Dosiére 2012 és pl. France2: <http://www.france2.fr/jt/20h/> 2012. 09. 12.).

¹¹ Dufau (2012), p. 8.

¹² Adó- és járulékteher-könnyítések, a vállalkozásokat sújtó egyes adófajták eltörlése, illetve kivezetése, adóvisszatérítések gyorsítása, cégindítással kapcsolatos könnyítések, munkaerő-megtartási programok, fiatalok és idősek foglalkoztatása, valamint az önfoglalkoztatás elősegítése, nem delokalizálható állások (például háztartási kisegítők alkalmazásának) adókedvezménnyel történő bátorítása, a beruházások és a K+F támogatása, roncsautó-program, rászorulóknak rendkívüli segélyezése, stb. (Somai 2009 és 2010).

- * a harmadik pedig a – nem utolsó sorban az első kettővel összefüggésben romló – államháztartási egyensúly helyreállítására irányuló 2011-ben indult erőfeszítés, amely napjainkban – és az elkövetkező években – a francia gazdaságpolitika legnagyobb kihívását jelenti.

4. ábra
A francia közpénzügyek rendbe hozásának
stabilitási program szerinti menetrendje
(adatok a GDP százalékában)

Forrás: Eurostat

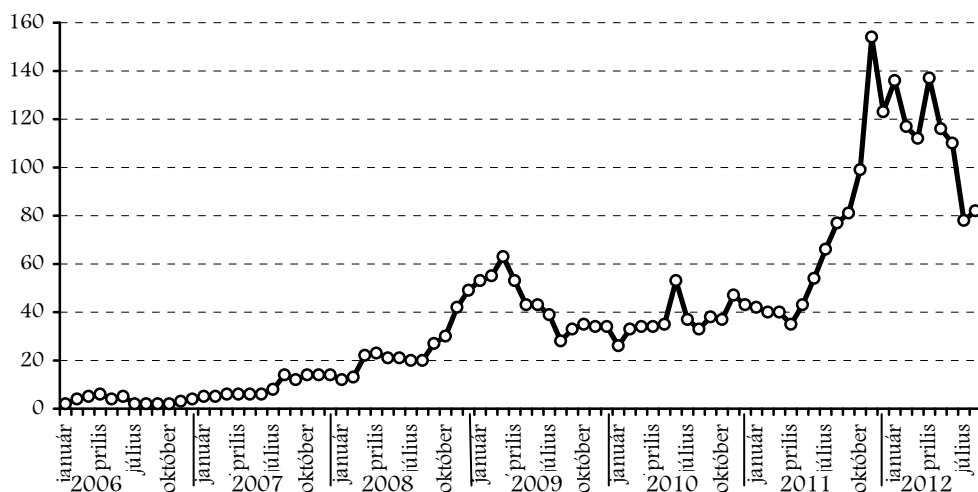
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do> és Franciaország Stabilitási Programja, 2012, p. 9. + saját szerkesztés.

A válság hatására az állami bevételek és kiadások közötti rés hirtelen kitágult: 2009-ben és 2010-ben az államháztartás a bruttó hazai termék hét százalékát meghaladó hiánnyal zárt (4. ábra). Az államadósság a GDP 80 százaléka fölé emelkedett, refinanszírozása egyre drágábbá vált.¹³ Fenyvegető közelségbe került az ország hitelminősítők általi esetleges lefoko-

¹³ A válság előtti években a francia és a német tízéves lejáratú államkötvények kamata közötti különbség (*spread*) általában 10 bázispont (0,1%) alatt maradt, majd a válság közeledtével 10–20 bázispont körül alakult. A válság első éveiben a különbség 20–60 bázispont között ingadozott, de 2011 nyaratól jelentősen növekedni kezdett, ősszel már áttörte a 100-as, majd a 150-es határt. Ezt követően 2012 első felében végig igen magas, a 110–140 bázispont közötti sávban ingadozott, mígnem a 2012. júniusi, a pénzpiacot a nyári szabadságolások idejére megnyugtató EU-csúcs hatására vissza nem tért a 100 bázispont alatti régiókba (Gecodia.fr web és Bloomberg web, 5. ábra).

zása, a híres AAA elvesztése. Az említettek miatt – valamint azért, mert 2011 közepétől újból lassult a gazdaság és romlottak a növekedési kilátások – a Fillon-kormány, tekintet nélkül a közeledő elnökválasztásra, kénytelen volt visszavonni néhány korábbi kedvezményt¹⁴ és gyorsítani a közösségi finanszírozású rendszerek reformját – egyre újabb áldozatokat követelve, elsősorban a lakosságtól.¹⁵

5. ábra
A francia és a német tízéves lejáratú államkötvények kamata közötti különbség

Forrás: Gecodia.fr (web) és Bloomberg (web).

A közpénzügyek rendbehozatalának menetrendjét az ország stabilitási programjában rögzítették, melyben Párizs azt vállalta, hogy 2013-ban éri el a maastricht-i kritériumnak számító, a GDP három százalékában megállapított deficitthart. A stabilitási programot minden évben megújítják, a főbb adatokat a makropálya mozgásának megfelelően kiigazítják. Egyetlen dolog van kőbe vésve: a 2013-as 3 százalékos deficitcél. A francia gazdaság 2010-ben a tervezettnél valamivel jobban (+0,3%-os GDP-növekedés), 2011-ben pedig ugyanennyivel rosszabbul teljesített, ami az államadóságra vonatkozó adatok alakulásán is tükröződik. A legfrissebb (2012-es) stabilitási program szerint – ahol már a strukturális hiányra vo-

¹⁴ Ebbe a sorba tartozik bizonyos adókedvezmények megvonása, extra-adók kivetése a legnagyobb jövedelműekre, a jövedéki adók emelése stb. (Le nouvel Observateur web).

¹⁵ Látni kell, hogy a nagy elosztórendszerek átalakítása, ha kis lépésekben is, de már korábban megindult, és folyamatosan haladt előre (pl. a nyugdíjrendszer átfarmálása, vagy az egészségügyi szolgáltatások részlegesen fizetősé tétele). Más kérdés, hogy ezek a kisebb lépések is óriási ellenállásba ütköztek a lakosság részéről.

natkozóan is szerepel vállalás – a francia kormány 2016-ig teljesen egyensúlyba hozza az államháztartását. Az e cél érdekében betervezett, összesen 115 milliárd eurós kiigazítást 64 százalékban az állami kiadások csökkentésével, 36 százalékban pedig a központosított bevételek növelésével kellene elérni.¹⁶ A franciák elszántságát mutatja, hogy a GDP hullámzásától függetlenül a deficitcsökkentés céljait minden évben túlteljesítették. Ugyanakkor a gazdasági növekedés 2011 végétől tapasztalható lelassulása, a korábbinál magasabb refinanszírozási kamatok, valamint az eurózóna válságával kapcsolatos felelősségvállalás súlyosan megterhelik az államadósságot, így annak GDP-ben mért csökkenése évekkel kitolódhat.

2. táblázat
A közpénzügyek rendbetételének menetrendje
Franciaország Stabilitási Programjainak tükrében
(a tényadatok kurziválva)

		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Államháztartási deficit (GDP %-ában)	2010-es SP	-3,4	-7,9	-8,2	-6,0	-4,6	-3,0			
	2011-es SP			-7,0	-5,7	-4,6	-3,0	-2,0		
	2012-es SP				-5,2	-4,4	-3,0	-2,0	-1,0	0,0
Államadósság (GDP %-ában)	2010-es SP	67,4	77,4	83,2	86,1	87,1	86,6			
	2011-es SP			81,7	84,6	86,0	85,6	84,0		
	2012-es SP				85,8	86,6	86,5	85,4	83,3	80,4
Éves GDP-növekedés (%)	2010-es SP	-0,1	-3,1	1,4	átlagosan 2,5/év					
	2011-es SP			1,7	2,0	2,25	átlag: 2,5/év			
	2012-es SP				1,7	0,7	1,75	átlagosan 2,0/év		
Strukturális deficit (GDP %-ában)	2012-es SP				-3,7	-2,6	-1,2	-0,4	0,4	1,2

Forrás: Franciaország Stabilitási Programjai: 2010–2013, 2011–2014, 2012–2016
http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/fr_2010-02-01_sp_en.pdf; .../fr_2011-05-03_sp_en.pdf;
 .../fr_2012-05-04_sp_fr.pdf

Itt jegyezzük meg, hogy a 2012-es program, legalábbis a sarokszámokat illetően, az azóta hatalomra jutott új elnököt és kormányát is köti. Bár a közleműlt választási kampányai – a 2012 tavaszán lezajlott köztársasági elnöki, valamint a júniusi nemzetgyűlési választási kampányok – során elhangzott ígéretekből arra lehetett következtetni, hogy baloldali győzelem esetén gazdaságélénkítő intézkedésekre, sőt gazdaságpolitikai fordulatra

¹⁶ Franciaország Stabilitási Programja (2012), pp. 9, 11, 15.

kerülhet sor, a mozgásterének szűkösségével igen gyorsan szembesülő új vezetés gyorsan hátat fordított a kampányban felvázolt menetrendnek. A 2012-re vonatkozó pótköltségvetéssel (7,2 milliárd), valamint a 2013-as költségvetéssel (25,6 milliárd) és a társadalombiztosítási törvénnyel (2,5 milliárd) 2012 szeptembere és 2013 vége között összesen mintegy 35,3 milliárd eurós (a francia GDP kb. 1,8 százalékának megfelelő) megszorítási csomagot próbál meg végrehajtani. Ily módon az új elnök és kormánya gyakorlatilag azt a gazdaságpolitikát folytatja, melyet a távozó jobboldali elnöktől és kormányától megörökölt.

Ugyanakkor változás mégis van, mert a hatalmas összegű megtakarításnak kétharmadát várják a lakosság és az üzleti szféra növekvő adóbefizetésétől, és csak egyharmadát az állami kiadások mérséklésétől; vagyis a stabilitási programban vázoltakhoz képest az arányok megfordultak.

A megszorító csomag lakossági részét illetően az a törekvés, hogy elsősorban a magas jövedelmű rétegektől igyekezzenek több pénzt beszedni. Ezt a célt szolgálja a vagyoadó megemlése (már 2012 szeptemberétől), és két új kulcs alkalmazása a jövedelemadóztatás rendszerében (45 százalékos az évi 150 ezernél, és 75 százalékos az évi egymillió eurónál nagyobb jövedelemrésze). Már nem csak a tehetőseket érintő intézkedés az adósávok befagyasztása a két alsó sáv kivételével; a túlórázásra és a dolgozók vállalati eredményérdekltségére vonatkozó adó- és járulékkedvezmények eltörlése; a háztartási alkalmazottak, lakásfelújítások és hasonlók után elszámolható adókedvezmény csökkentése; s végül a tőkejövedelmekre vonatkozó (a munkából származókénál) kedvezőbb adóztatás megszüntetése. A vállalatok esetében az intézkedések zöme a még a Sarkozy-korszakban kiosztott számtalan kisebb-nagyobb adókedvezmény megvonásáról szól, melyekkel akkoriban főleg a nagyobb cégek jártak jól. Eközben a vállalkozások bruttó fedezeti rátája húszéves mélyponton van, s félő, hogy a további megszorítás óhatatlanul a fejlesztésektől, beruházásoktól veszi el a forrásokat. Az állami szférára eső megtakarítást főként egyes nagyprojektek (például színház- és infrastruktúra-építkezések) átütőméréséből és a minisztériumok (kivéve oktatás, belügy és igazságszolgáltatás) költségvetésének hét százalékos megkurtításából tervezik elérni.¹⁷

A franciák az elmúlt egy évben minden (a parlament mindkét háza és köztársasági elnök által megtestesített) törvényhozói hatalmat a baloldalra ruháztak. A várakozás óriási, de a lelkesedés napról-napra fogy, mert a gazdasági válság egyre mélyül: hónapról-hónapra több ember van munka nélkül, nő a bűnözés és az elkeseredés. A megszorító csomag bevezetésére romló külpiaci lehetőségek és a francia gazdaság harmadik negyedév óta tartó stagnálása mellett kerül sor. A 2012 áprilisában felújított stabilitási program 2012-re még 0,7 százalékos, 2013-ra pedig 1,75 százalékos

¹⁷ Francia Kormányportál (web) és France2: <http://www.france2.fr/jt/20h/> (2012. 07. 10. – 2010. 10. 13.).

növekedéssel számolt. Márpedig a növekedés a vártnál jóval kisebbnek ígérkezik.¹⁸ Ilyen körülmények között sok múlik azon, milyen gyorsan sikerül megoldást találni az euróövezet szuverén adósságválságára, hogyan alakul a francia-német kapcsolatrendszer.

3) Francia-német együttműködés az euróválság menedzselésében

Amikor Európa jövője a tét, a francia-német együttműködést mindig megkülönböztetett figyelem övezi. Sorsdöntő időszakokban az integráció motorjaként számon tartott párosnak különleges felelőssége van abban, hogy egymás között meg tudjon egyezni a követendő fő irányokról. Ebből a szempontpontból vizsgálva az elmúlt néhány év eseményeit, igen vegyes, hullámzó kép rajzolódik elénk: az együttműködés nehezen indult, majd a Merkel-Sarkozy találkozók sűrűbbé válásával bizonyos megoldáscsírák kibontakozásának lehattunk a tanúi, s végül a francia elnökválasztással – legalábbis látszólag – egy teljesen új helyzet állt elő.

Már a pénzügyi-gazdasági válság kezdetén igen eltérő gazdaságpolitikai válaszok születtek a Rajna két oldalán. A franciák – mint már említettük – a belső fogyasztás erejében bízva reméltek úrrá lenni a válságon és hagyták, hogy az államháztartás hiánya jócskán a Stabilitási és Növekedési Paktumban (SNP) előírt szűkített szint fölé emelkedjen. Eközben Németországban visszafogták a bérköltségeket, felpörgették az exportot és a hiányt – amely mind 2009-ben (a GDP 3,2%-a), mind 2010-ben (-4,3%) jóval kisebb mértékben haladta meg az SNP-plafont, mint a franciáknál (rendre -7,5 illetve -7,1%) – 2011-re gyakorlatilag eltűntették (-1%). Úgy tűnik, a válság nyomán kiújulnak a gazdaságfilozófiai különbségek: az EU-ban észak-déli törésvonal jelenik meg aszerint, hogy a költségvetési fegyelem kérdésében a tagállamok a szigorúbb északi (kivéve Írország), vagy a lazább déli megközelítést alkalmazzák-e. Ebben a folyamatban Franciaország „szíve szerint” Délen, a tényleges adatok alapján azonban valahol a két véglet között talál magának helyet.¹⁹

A francia és német nézetek közötti lassú közeledésre a görög helyzet 2010 eleji súlyosbodása (a piaci oldalról érkező presszió), valamint a

¹⁸ A 2013-as Költségvetési Törvénytervezet már csak 0,3 és 0,8 százalékos növekedéssel számol 2012-ben illetve 2013-ban (Francia Kormányportál web).

¹⁹ A francia államháztartási hiány az euróövezet átlagát a gazdasági-pénzügyi válság kitörésének évében 1,2, az azt követő három év (2009–2010–2011) mindegyikében pedig 1,1 százalékponttal haladta meg (Eurostat web),
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_dd_edpt1&lang=fr.

francia anticiklikus gazdaságpolitika eredménytelensége szolgáltatott némi reményt. Párizs kezdte belátni, hogy a kis lépések politikája – például az állami bürokrácia leépítésére alkalmazott „*csak minden második megüresedő állást betölteni*” elv – nem hozza meg a várt eredményt. Versenyképessége növeléséhez átfogó strukturális reformokra is szüksége lesz – például a nyugdíj-rendszerben és a közigazgatásban.²⁰ Egyetértés alakult ki a németekkel a tekintetben, hogy a közpénzügyek rendbehozatala nélkül nincs fenntartható gazdasági növekedés, és hogy uniós szolidaritásra (transzferekre) is csak azon tagállamok számíthatnak, amelyek ezen a téren komolyan vehető vállalásokat tesznek.

Ugyanakkor a válság megmutatta, hogy nem elegendő a maastricht-i kritériumok betartása. A közös pénz által megnövekedett kölcsönös függés körülményei között ki kell dolgozni egy preventív, válságmegelőző mechanizmust, mely az SNP-ben lefektetetteken túlmenően a tagországok hosszú távú versenyképességét érintő tényezőket – például a folyó fizetési mérlegük alakulását és a magánszféra (vállalatok, lakosság) eladósodottságát is figyelemmel kíséri. A tapasztalat azt mutatja, hogy – akár egyen-súlyban lévő költségvetéssel rendelkező országokban is, ha a növekedést a magánadósság és a pénzügyi szektor túlburjánzása táplálja – a magánszféra buborékai nagyon rövid idő alatt államadóssággá változhatnak át.²¹ Ez a felismerés vezetett az úgynevezett *hatos csomag* kidolgozásához, mely végül 2011. december 13-án lépett hatályba. A mind a 27 tagország által jóváhagyott – öt rendeletet és egy direktívát tartalmazó – csomag által képviselt változás „*a Gazdasági és Monetáris Unió közel húsz évvel ezelőtti indulása óta az EU-ban és az eurózónában megvalósuló gazdasági kormányzás legszélesebb körű megerősítését jelenti*”.²²

A franciák és a németek tehát egyre inkább partnerek lesznek az európai gazdasági kormányzás megerősítésében.²³ A gazdasági kormányzás

²⁰ Mindebből végül 2010 októberében (az ellenzék és a szakszervezetek folyamatos tiltakozása mellett) egy viszonylag enyhe nyugdíjreform született: 60-ról 62 évre emelték a nyugdíjba vonulás korhatárát egy olyan országban, ahol az 55 évnél idősebbeknek alig több mint 40 százaléka dolgozik (Németországban 60%-a), és a 60 éves korban várható élettartam a férfiaknál meghaladja a 22, a nők esetében pedig a 27 évet (Eurostat: *Employment rate of older (55-64) workers* és Insee: *Évolution de l'espérance de vie à divers âges*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde100&plugin=1>; http://www.insee.fr/fr/themes/tableau.asp?reg_id=0&ref_id=NATnon02229).

²¹ „Úgy gondolom, hogy mindazok, akik nekünk az ír vagy a spanyol modellt dicsőítették, ma elismerhetik, hogy minden bizonnyal néhány tévedés csúszott az elemzésükbe.” – François Fillon beszéde a Humboldtton 2010 márciusában (Fillon, 2010).

²² Europa Press Realeses Rapid http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-898_en.htm (A részleteket lásd Rácz Margit idevágó, Az euró-zóna adósságválsága és kezelésének szabályozása (2012) című anyagában.)

²³ A gazdasági kormányzással kapcsolatban korábban ideológiai falak emelkedtek közöttük: a franciák kormányközi megoldásban (a németek szemében gyakorlatilag

legfőbb célja a válságból való mielőbbi kilábalás, a fenntartható növekedés és a munkahelyteremtés, melynek révén egy sor további gazdaság- és társadalompolitikai cél megvalósítása (például: a szegénység enyhítése) válik elérhetővé.²⁴ A növekedés nem szabad, hogy inflációt gerjesszen. Ugyanakkor – és itt még van némi ellentmondás a francia és a német interpretáció között – a növekedésnek francia értelmezésben éppúgy forrása kell legyen a belső piac (és a versenyképesség növelésében kitüntetett szerepet játszó beruházások), mint az export. A növekedésnek a nagy belső fölösleg előállítására képes országok piacaira is ki kell terjednie, máskülönben egyes államok azon törekvése, hogy a folyó fizetési mérlegükben rendszeresen képződő hiányt csökkentsék, „egyszerűen irreálissá” válik.²⁵

Hangsúlyozni kell, hogy az óhatatlanul meglévő nézetkülönbségek ellenére milyen jelentős az az út, melyet a két ország a viták során megtett. Párizs és Berlin megegyezett Görögország megmentéséről, ami egy csapásra elavulttá tette a németek által mindaddig tabuként kezelt *no bailout* elvet.²⁶ A franciák cserébe elfogadták azt a német követelést, hogy a pénzügyileg kimentett országokra szigorú gazdaságpolitikát kényszerítsenek, holott (legalábbis korábbi) meggyőződésük szerint a közpénzügyi megszorító csomagok nem tudnak hatékonyan működni gazdasági visszaesés idején. A francia elnök és a német kancellár együtt babáskodtak az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz (EFSF)²⁷ létrehozásánál 2010 májusában, annak megerősítésénél és kiszélesítésénél 2011 júliusában és októberében,

colbertizmusban, dirigizmusban), a németek föderális Európában hittek (Meyer 2010 és Fillon, 2010, p. 3. <http://archives.lesechos.fr/archives/2010/lesechos.fr/03/10/300416375.htm>; http://archives.gouvernement.fr/fillon_version2/sites/default/files/interventions/03.10_Discours_a_lUniversite_Humboldt_de_Berlin.pdf).

²⁴ A „szegénység enyhítése”, mint cél, megjelenik az Európai Tanács 2012. júniusi csúcsertekezletéről kiadott úgynevezett *Következtetésekben* (Európai Tanács, 2012, p. 8.).

²⁵ Fillon (2010), p. 8. . Egyértelmű utalás Németország felelősségére, amely kereskedelmi többletének 60 százalékát az eurózónával szemben éri el (Uo. p. 3). További potenciális vitapontot jelent, hogy a franciák szerint a közös kormányzásnak feladatai vannak az európai vállalatok versenyképesség-növelésében (amerikai és feltörekvő országok béli konkurensaikkal szemben), legyen szó akár az Európai Központi Bank (EKB) árfolyampolitikájáról, versenypolitikáról, környezetvédelmi és egyéb normákról, vagy állami támogatásokról (Meyer 2010).

²⁶ A maastricht-i szerződés 125-ös cikkelye (*no bailout*) kizárja az államcsőddel küszködő tagországok kimentését. Németország a márka feladását a szerződés aláírásakor ahhoz kötötte, hogy az eurózónában nem kell majd más országok adósságát közvetlen vagy közvetett módon magára vállalnia. Lásd: lisbon-treaty.org (web) <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-the-functioning-of-the-european-union-and-comments/part-3-union-policies-and-internal-actions/title-viii-economic-and-monetary-policy/chapter-1-economic-policy/393-article-125.html>

²⁷ *European Financial Stability Facility*.

valamint az Európai Stabilitási Mechanizmus (ESM)²⁸ formájában történő véglegesítésénél.²⁹ Az ESM 2012. október 8-tól vált jogerőssé.

A gazdasági kormányzás terén szintén jelentős előrelépés történt. Annak régebben bizalmatlanul kezelt koncepcióját Németország ma már elfogadja, Franciaország pedig elkötelezte magát államháztartásának rendbehozatala mellett. 2010 októberében a két ország egyezsége jutott a mindaddig – megfelelő szankciók hiányában – működésképtelen Stabilitási és Növekedési Paktum megerősítéséről (lásd hatos csomag). A francia-német együttműködés további állomásait jelentették 2011 első felében az európai szemeszter bevezetése, valamint az Euró Plusz Paktum elfogadtatása (négy ország – köztük hazánk – kivételével) az EU egészében. Ez utóbbi lépések már az eurózónára vonatkozó gazdasági kormányzás előkészítésének jegyében fogantak, amennyiben lehetővé teszik a tagállami költségvetések kölcsönös felügyeletét, és a korábbinál hatékonyabb gazdaságpolitikai koordinációt. Németország közben elérte, hogy önkéntes alapon a magánhitelezők (bankok, biztosítótársaságok, befektetési alapok) is részt vállaljanak a bajba jutott tagállamok pénzügyeinek a rendezésében.³⁰ A Görögország esetében gyakorlatilag az államcsőd elismerésével egyenértékű akció lebonyolításában Berlin elfogadta Párizs és az EKB javaslatát, mely szerint a *bécsi kezdeményezés*³¹ néven híressé vált formulát alkalmazzák.

Az előző két bekezdésben érintett – francia-német vezető szerep mellett elért – eredményekről részletesen szól Rácz Margit említett idevágó anyaga. Jelen tanulmányban csupán két tény háttérét világítjuk meg kissé, hogy ily módon javítsuk az általános érthetőséget.

Az egyik, hogy a rendkívül sűrű egyeztetések és az azokon elért látványos változtatások ellenére a pénzpiacok nem voltak képesek megnyugodni.³² Nem tartották elég meggyőzőnek a lépéseket, elég eltökéltek az európai vezetőket a válság megoldására irányuló erőfeszítéseikben. Kér-

²⁸ *European Stability Mechanism*.

²⁹ Stark (2011), p. 13.

³⁰ *Uo.*

³¹ A „bécsi kezdeményezés” a Kelet-Európában a 2008-as válság kitörésekor jelentős érdekeltséggel rendelkező bankok és néhány nemzetközi pénzintézmény összehangolt akciója volt a pénzintézetek térségből való koordinálatlan visszavonulásának a megakadályozására. Eredményességéről megoszlanak a vélemények: a benne résztvevők méltatják (pl. EBRD, 2012), a kutatók úgy vélik, az akció az érintett bankokon segíthetett, az érintett kelet-európai országokon (köztük) hazánkon azonban nem igazán (Haas *et al.*, 2012).

³² Paradox módon erre csak Draghinak, az Európai Központi Bank (EKB) 2011 novemberében kinevezett elnökének 2012. szeptember eleji bejelentése volt képes, mely szerint az EKB – szigorú feltételek mellett, vagyis csak akkor, ha az érintett tagállam betartja a pénzügyi kimentésében szerepet játszó szervezetek (EU, IMF) által támasztott szigorú követelményeket – korlátlan mennyiségben fog 3 éven belül lejáró papírokat vásárolni az államkötvények másodlagos piacán. EKB (2012).

dés: tisztán spekulációról van-e szó, vagy van alapja a kétkedésnek? Illusztrációul lássuk a Stabilitási és Növekedési Paktum (SNP) megerősítésével kapcsolatos egyeztetés időszakának eseményeit!

A francia elnök és a német kancellár tíz nappal az Európai Tanács soros ülése előtt a francia tengerparti üdülőhelyen, Deauville-ben egyeztetett, és a többi tagországot kész tények elé állítva meg is egyezett a lényegben: a gazdasági kormányzás megerősítésének mikéntjéről és a Szerződés módosításának szükségességéről – az előbbi lévén francia, az utóbbi német érdek. Sarkozy elérte, hogy a Bizottság 2012. szeptember végén közzétett, a hatos csomagra vonatkozó ajánlásait³³ alaposan felpuhítsák: az eredetileg javasolt, az úgynevezett fordított többségi szavazáson alapuló – s a Bizottság által javasolt szankciókat szinte automatikusan életbe léptető – eljárás helyett az SNP-nek mind a preventív, mind pedig a korrektív ágában nagyobb teret kap a minősített többségű szavazás.³⁴ Ez azt jelenti, hogy a Tanácsban hozott döntéseknél továbbra is lehetőség lesz a politikai háttéralkukra, vagyis arra, hogy a költségvetési irányvonaltól lényegesen eltérő, illetve tartósan túlzott deficitet felmutató országok továbbra is megúszhassák a pénzügyi szankciókat. (A pénzpiac szereplőinek tehát igazuk volt, amikor nem tartották elégségesnek az európai vezetők lépéseit az euróvezeti válság megoldása ügyében.)

A fenti (a pénzpiacok számára nem kielégítő) megoldást Merkel azért fogadta el, hogy cserében elérje a Lisszaboni Szerződés megnyitását, illetve két ponton történő módosítását: a *bailout fund*, az állandó válságkezelési eszköznek szánt ESM létrehozását, valamint a Gazdasági és Monetáris Unió alapelveit súlyosan megsértő tagországok szavazati jogának felfüggesztését. Bár ez utóbbi javaslatot a 2010. októberi EU-csúcs nem támogatta, a kancellárnak összehasonlíthatatlanul fontosabb volt az előbbi, az ESM-et megalapozó felvetés, amely szabad utat kapott. Merkelnek azért volt fontos a szerződésmódosítás, mert odahaza az Alkotmánybíróságon 2010 májusától ott volt egy német közgazdászok által jegyzett beadvány, mely szerint mind Görögország megsegítése, mind pedig egy állandó pénzügyi mentőalap (*bailout fund*) létrehozása sérti a szerződés már említett 125. cikkelyében lefektetett *no bailout* elvet, és az alkalmazásuk során hivatkozott 122. cikkely sem nyújt kellő jogalapot a cselekvésre.³⁵ Amennyiben – szerződésmó-

³³ Bizottság (2012-web).

http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/2010-09-eu_economic_governance_proposals_en.htm

³⁴ Vesd össze: Bizottság (2012-web) pp. 4–6.; Élysée (2010-web); Bizottság (2012b), Part II/2: The 2011 reform of the Stability and Growth Pact (főként a 73. és a 84. oldal ábrái).

³⁵ Az EU Működéséről Szóló Szerződés 122(2) cikkelye értelmében: „Ha egy tagállam természeti csapások vagy általa nem befolyásolható rendkívüli események folytán nehézségekkel küzd, vagy súlyos nehézségek komoly veszélye áll fenn, a Tanács a Bizottság javaslata alapján az érintett tagállamnak bizonyos feltételek mellett uniós pénzügyi támogatást nyújthat...”

dosítás hiányában – a karlsruhei taláros testület törvénytelennek minősítette volna az említett két „intézkedést”, a 2013 júniusában működését befejező EFSF közvetlenül a német szövetségi parlamenti választások előtt maradt volna legális „utód pénzügyi alap” nélkül, és ez súlyos zavarokhoz vezethetett volna a pénzpiacokon.³⁶

A fenti példából is látható, milyen bonyolult érdekviszonyok játszanak szerepet az unió sorsdöntő kérdéseiben, és mennyire egymásra van utalva az EU motorjának tartott francia-német kettős. És ezzel áttérünk a másik említett tényre, hogy a francia-német páros nem csupán az adósságválság kezelésében elsődleges fontosságú intézmények kialakításában játszott a főszerepet. Ez a szerep a gazdasági kormányzás megerősítésének mérföldköveinél is tetten érhető, mely egyes esetekben – markáns példaként az Euró Plusz Paktum megalkotásánál – a tagállamok értetlenségét és ellenállását is maga után vonta.³⁷ A francia-német páros kiemelt szerepét illetően az EFSF működését szeretnénk illusztrációként felhasználni.

Az eurózóna tagországai az EFSF-et 2010 májusában-júniusában a görög mentőakció részeként hozták tető alá. Alapvető feladatuként a luxemburgi székhelyű társaság kötvényeknek és egyéb adósleveleknek a pénzpiacra történő kibocsátásával olcsó hitelhez juttatja az eurózóna államcsőd közelébe kerülő, és segítségért hozzá forduló országait. Az EFSF úgy árazza be az adósságát, hogy a kibocsátott papírok vonzóbbak legyenek, mintha azokat az első osztályú adósok garanciavállalásuk arányában bocsátották volna ki, és hogy kamatuk nagyobb legyen, mint amilyenre a legnagyobb felárral rendelkező első osztályú adós kapna hitelt.³⁸

Az adósságválság előrehaladásával az EFSF működési feltételein többször is változtatni kellett: a kezdeti 440 milliárd eurós garancia előbb 780 milliárdra nőtt, majd a három megsegített ország (Görögország, Írország, Portugália) mint garantőr kiesésével 726 milliárdra csökkent. Ez 165 százalékos túlbiztosítást jelent a 440 milliárd eurós effektív hitelezési képességhez viszonyítva.³⁹ Az EFSF által kibocsátott papírokra az eurózóna országai eredetileg az Európai Központi Bankban (EKB) jegyzett tőkéjük arányában vállaltak garanciát, mely arányok szintén változtak az említett három ország bajba kerülésével. A garancia 165 százalékos szintje összefügg a piac azon igényével, hogy már az első osztályú adósnak számító eurózóna-tagországok is lefedjék a teljes EFSF-adósságot. Amikor tehát azzal szembe-sülünk, hogy a francia-német tandem a többi tagország szemében talán

³⁶ Barrett (2011), p. 15.

³⁷ Az említett paktumot végül csak 23 tagállam szavazta meg, hazánk, Cseh- és Svédország, valamint az Egyesült Királyság kimaradt belőle.

³⁸ TFMA (web), <http://www.tfmarketadvisors.com/2012/06/14/efsf-and-esm-funding-explained-in-detail-why-italy-is-ok-with-it/>

³⁹ Az eredeti túlbiztosítási (túlgarantálási) arány 120 százalékos volt (EFSF Newsletter No. 2, July 2011, <http://www.efsf.europa.eu/attachments/201107-efsf-newsletter-no2.pdf>).

túlságosan is magának vindikálja az európai fejlődési folyamat játékszabályainak megalapozását, azt is figyelembe kell vennünk, hogy a pénzpiac számára ez a két ország adja az adósságmentő akciókat kísérő, ténylegesen lehívható, első osztályú garancia 84 (I) százalékát (3. táblázat).

3. táblázat
Részesedés az EFSF effektív hitelezési kapacitására
(440 Mrd. €) adott garanciából

	EKB-EFSF	EFSF	ESFS garancia	
	eredeti (%)	módosított (%)	Mrd, €	(%)
Németország	27,06	29,07	211,0	48,0
Franciaország	20,31	21,82	158,4	36,0
Hollandia	5,70	6,12	44,4	10,1
Ausztria	2,78	2,99	21,7	4,9
Finnország	1,79	1,92	14,0	3,2
Luxemburg	0,25	0,27	1,9	0,4
			451,4 ^a	102,6 ^a
Olaszország	17,86	19,18	139,3	31,7
Spanyolország	11,87	12,75	92,6	21,0
Belgium	3,47	3,73	27,1	6,1
Szlovákia	0,99	1,06	7,7	1,8
Szlovénia	0,47	0,50	3,7	0,8
Észtország	0,26	0,28	2,0	0,5
Ciprus	0,20	0,21	1,6	0,4
Málta	0,09	0,10	0,7	0,2
			274,6 ^a	62,4 ^a
Írország	1,59			
Görögország	2,81			
Portugália	2,50			
Összesen	100,00	100,00	726,0	165,0

^a I. osztályú garancia. ^b Egyéb garancia.

Forrás: EFSF (web) + ez alapján saját szerkesztés.

4) Legújabb fejlemények

A 2011-es év vége igazi újdonságot hozott: az euróválság legyőzése érdekében a németek felvetették az integrációs folyamatnak egy fiskális unió felé történő továbbfejlesztését. A fiskális unió kifejezést először a német pénzügyminiszter használta 2011 novemberében a német törvényhozásban tartott beszédében.⁴⁰ A dolog előzményének tekinthető az EKB azóta

⁴⁰ Deutsche Welle (2011-web).

leköszönt elnökének ama (jövőre vonatkozó) gondolata, mely szerint „...*vajon túlságosan merész ötlet volna-e az egységes piac, közös pénz és jegybank bázisán egy uniós pénzügyminisztérium létrehozása?...*”.⁴¹ Ezek az állásfoglalások is jelzik, hogy véget ér az európai intézmények körüli „barkácsolás” korszaka. Németország, miközben változatlanul elutasítja az „adósságuniót”, nyíltan kiáll amellett, hogy az EU a fiskális unió irányába mélyüljön tovább. Ezzel új, alapvető frontvonal nyílik a válságkezelés vitájában, mert egy költségvetési unió már politikai egység is egyben, ahol a kollektív, nemzetek fölötti ellenőrzés preventív jelleget ölt, amennyiben az adósság megszületésénél – a költségvetés elfogadásánál – is megjelenik. Egy ilyen fajta ellenőrzés a monetáris unió magasabb érdekeire hivatkozva csorbíthatja a nemzeti szuverenitást, ami már nem csak az euró-szkepticizmusra hajlamos briteknél, skandinávoknál vagy cseheknél, de Franciaországban is nagyon sokak számára elfogadhatatlan.⁴²

Az ún. „Növekedési és Munkahely-teremtési Paktum” az uniós GNI egy százalékát kitevő összeget fordítana a gazdaságfinanszírozás növelésére. Ennek fele úgy áll elő, hogy az Európai Beruházási Bank (EBB) befizetett tőkéjét 10 milliárd euróval megemelik, ami ily módon 60 milliárddal növeli az EBB teljes hitelezési kapacitását. További 4,5 milliárd eurónyi befektetés származik a (közlekedési, energetikai és széles sávú infrastruktúrát célzó) ún. projektkötvény-kezdemenyezés kísérleti szakaszának elindításából. Végül a tagországok a strukturális alapokból kapott pénzből 55 milliárd eurót arra használnak föl, hogy osztozzanak az EBB hitelezési kockázatából, hitelgaranciákat nyújtsanak infrastrukturális beruházásokhoz, és forráshoz juttassák a kis- és közepes vállalkozásokat (Európai Tanács, 2012, pp. 11–12).

2012 tavaszán a Fiskális Paktum – mely az azt elfogadó tagországok (EU27 kivéve az Egyesült Királyság és Csehország) strukturális deficitjének is szigorú határt szab, és melynek aláírására pár héttel a francia elnökválasztás előtt került sor – óhatatlanul felkerült a kampány fő témakörei közé. François Hollande – jelenlegi francia köztársasági elnök, akkorigban még mint a francia Szocialista Párt elnökjelöltje – választási programjában végig kiállt a növekedés és a munkahelyteremtés, mint alapvető prioritások mellett. Megígérte, hogy győzelme esetén újratárgyalja a paktumot, s kiegészíti azt egy, a gazdasági növekedésre vonatkozó résszel. Mint oly sok választási ígéret – például a munkahelyek megőrzésére és a delokalizáció megállítására vonatkozóak – ez sem úgy valósult meg, ahogyan az a franciáknak megígértetett. A Fiskális Paktum eredeti formájában, ahogyan annak idején az előző elnök aláírta, egyetlen szó változtatása nélkül került a francia parlament elé 2012 szeptemberében. Igaz, Hollande cserébe (a 2012. júniusi EU-csúcson) „kapott” egy 120 milliárd

⁴¹ EKB (2011).

⁴² Mistral (2011), p. 10.

eurós európai „fellendülési csomagot”, s így az adott szó becsülete megmaradt.

Az említett EU-csúcson azonban nem a növekedési paktum volt a legérdekesebb téma. Felmerült annak lehetősége, hogy a pénzügyi mentőakciókat finanszírozó intézmények (EFSF/ESM) – természetesen szigorú feltételek mellett – közvetlenül a bankoknak nyújtsanak tőkeinjekciót. Ezáltal meg lehetne akadályozni, hogy az euróövezeti tagországok kormányainak bankmentő akciói azonnal szuverén (azaz államadóssággal kapcsolatos) válságokká alakuljanak át.⁴³ A terv valóra váltásához azonban meg kellene egyezni az egységes európai bankfelügyelet létrehozásában, ami – a fiskális unió jövőbemutató lehetősége mellett – témát és alkalmat ad a francia–német egyeztetés folytatására.

5) Zárszó

Franciaországnak minden adottsága megvan, hogy sikeres legyen: növekvő lakosság, magas színvonalú közszolgáltatások (infrastruktúra, oktatás, egészségügyi ellátás), kreatív vállalkozások, dinamikus és együttműködésre alkalmas szellemi kapacitás. Az ország a világ első számú turisztikai célpontja, második legnagyobb mezőgazdasági és élelmiszeripari exportőre, negyedik szolgáltatás-exportőre. Vállalatai egy sor, a jövő szempontjából kulcsfontosságú iparágban (energetika, repülés, űripár, gyógyszeripar, hálózati szolgáltatások, luxusipar) a világ élvonalába tartoznak.⁴⁴ Az ország fejlődése azonban az utóbbi években érezhetően lelassult, és egyre nyilvánvalóbbá válik a Németországgal szembeni lemaradás. Tény, hogy az államilag finanszírozott rendszerek átalakítása túlságosan lassan folyik, s kérdés, vajon az új baloldali hatalom föl vállalta-e a strukturális reformokhoz szükséges – és szükségszerűen népszerűtlen – intézkedéseket. Ha abból indulunk ki, hogy a választási ígérek radikalizmusához képest mi valósult meg a baloldali kormányzás első hónapjaiban, akkor elmondható, van esély a szakmailag megalapozott munka folytatására, mert a politikusok mögött álló szakapparátus tisztában van az ország alapvető érdekeivel.

* * * * *

⁴³ Európai Tanács (2012b), p. 1.

⁴⁴ Attali-jelentés (2008), pp. 7–8.

Felhasznált irodalom

- Attali-jelentés (2008) : *Rapport de la Commission pour la libération de la croissance française, sous la présidence de Jacques Attali*.
<http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/084000041/0000.pdf>
- Barett, G. (2011): *First Amendment? The Treaty Change to Facilitate the European Stability Mechanism*, IIEA (Institute of International and European Affairs), Dublin.
<http://www.iesa.com/publications/first-amendment--the-treaty-change-to-facilitate-the-european-stability-mechanism>
- Bloomberg (web): *French German 10-y Yield Spread*.
<http://www.bloomberg.com/quote/.FRAGER10:IND>
- Deutsche Welle (2011-web): *Berlin continues to push for 'fiscal union' in Europe*. 25. 11. 2011.
<http://www.dw.de/dw/article/0,,15558720,00.html>
- Dosiére, R. (2012) : *L'argent de l'État – Un député mene l'enquete*. Édition du Seuil, Paris 2012.
- Dufau, S. (2012): *Cinq années de casse en 200 dates*. 6 mai.
<http://www.fichier-pdf.fr/2012/05/07/le-bilan-sarkozy/le-bilan-sarkozy.pdf>
- EBRD (2012): *Vienna Initiative – moving to a new phase*. EBRD, April.
<http://www.ebrd.com/downloads/research/factsheets/viennainitiative.pdf>
- EKB (2011): *Construire l'Europe, bâtir ses institutions*. Intervention de Jean-Claude Trichet, Président de la BCE à l'occasion de la remise du Prix Charlemagne 2011 à Aix-la-Chapelle le 2 juin 2011.
<http://www.ecb.int/press/key/date/2011/html/sp110602.fr.html>
- EKB (2012): *Introductory statement to the press conference (with Q&A)*. Mario Draghi, President of the ECB, Vítor Constâncio, Vice-President of the ECB, Frankfurt am Main, 6. 9. 2012.
<http://www.ecb.int/press/pressconf/2012/html/is120906.en.html>
- Élysée (2010-web): *Déclaration franco-allemande à l'occasion de la rencontre tripartite Allemagne-France-Russie*. Deauville, 18. 10. 2010.
<http://www.archives.elysee.fr/president/les-actualites/declarations/2010/declaration-franco-allemande.9870.html>
- Európai Bizottság (2012a): *European Economic Forecast Spring 2012*.
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-1_en.pdf

- Európai Bizottság (2012b): Report on Public finances in EMU 2012. *European Economy* 4/2012, European Commission Economic and Financial Affairs.
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-4.pdf
- Európai Bizottság (2012-web): *A new EU economic governance – a comprehensive Commission package of proposals*. 29. 09. 2010.
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/public-finances-in-emu-2012_en.htm
- EU Működéséről Szóló Szerződés. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:hu:PDF>
- Európai Tanács (2012): *Következtetések*. EUCO 76/12 Brüsszel, június 29.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/HU/ec/131413.pdf
- Európai Tanács (2012b): *Az euroövezeti csúcstalálkozón kiadott nyilatkozat*.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/HU/ec/131372.pdf
- Fillon, F. (2010): *L'Union européenne au service de la croissance*. Service de Presse Premier Ministre, Université Humboldt – Berlin, 10 mars.,
http://archives.gouvernement.fr/fillon_version2/sites/default/files/interventions/03.10_Discours_a_lUniversite_Humboldt_de_Berlin.pdf
- Franciaország Stabilitási Programjai: 2010–2013, 2011. január; 2011–2014, 2011. április; 2012–2016, 2012. április.
http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/fr_2010-02-01_sp_en.pdf
http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2011/01_programme/fr_2011-05-03_sp_en.pdf
http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2012/01_programme/fr_2012-05-04_sp_fr.pdf
- Gecodia.fr (web): *Taux 10 ans and spreads zone euro sur longue période*. Econ&fin.
http://www.gecodia.fr/Taux-10-ans-spreads-zone-euro-sur-longue-periode_a2538.html
- Goujon, Jacques-Pierre (2011): Előadás az alábbi konferencián: *Vers la fin du couple franco-allemand?* IRIS-Maison de l'Europe de Paris, 6 décembre, Paris.
http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/2011-12-06-cr-le-couple-franco-allemand.pdf
- Haas, D.R. – Korniyenko, Y. – Loukoianova, E. – Pivovarsky, A. (2012): *Foreign banks and the Vienna Initiative: turning sinners into saints*, *EBRD Working Paper* No.143, March.
http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/WP_143.pdf
- Insee (2012): *Note de Conjoncture*, Juin.
http://www.insee.fr/fr/indicateurs/analys_conj/archives/0612_ve.pdf

- Le nouvel Observateur (web): *Mesures d'austérité: Francois Fillon annonce 12 milliard d'euros d'économie.*
<http://tempsreel.nouvelobs.com/economie/20110824.OBS9086/mesures-d-austerite-francois-fillon-annonce-12-milliards-d-euros-d-economies.html>
- Le Portail de l'Économie et des Finances (web): *Projet de loi de finances pour 2013 – solidaires et responsables pour une France plus juste.*
<http://www.economie.gouv.fr/files/projet-loi-finances-2013-plf-synthese.pdf>
- Le Sénat (France) (2012): *Rapport d'information – fait au nom de la commission des affaires économique sur le déplacement d'une délégation de la commission des affaires économiques en Allemagne.* No.628 Sénat, Session extraordinaire de 2011–2012.
<http://www.senat.fr/rap/r11-628/r11-6281.pdf>
- Meyer, K. de (2010): Fillon expose à Berlin la gouvernance européenne à la française. *Lesechos.fr* le 10 mars. <http://archives.lesechos.fr/archives/2010/lesechos.fr/03/10/300416375.htm>
- Mistral, J. (2011): Crise des dettes souveraines: quelle issue? In: Mistral, Jacques – Moreau, Defarges Philippe – Nicolas, Françoise – Pertusot, Vivien – Rittelmeyer, Yann-Sven – Stark, Hans – Wissmann, Nele: *L'UE face à la crise – Faut-il plus d'intégration?* Note de l'IFRI Décembre, pp. 8–11.
- Rácz Margit (2012): Az eurózóna adósságválsága és kezelésének szabályozása. in. Farkas Péter – Meisel Sándor – Novák Tamás (szerk.): *A változó világ gazdaság. Útkeresések, tapasztalatok, kilátások. III. kötet*, MTA KRTK Világ gazdasági Intézet, Budapest. pp.
- Sievert, S. – Klingholz, R. (2010): Le décrochage démographique: France-Allemagne. *Visions franco-allemande No.16*, Comité d'études des relations franco-allemandes (CERFA).
- Somai Miklós (2009): Franciaország. In: Somai M. (szerk.): *Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság. Globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások, 9. kötet*, pp. 26–37. MTA Világ gazdasági Kutatóintézet, Budapest.
<http://www.vki.hu/kot/ecostat/09-Somai-Miklos.pdf>
- Somai Miklós (2010): *Franciaország*. MTA Világ gazdasági Kutatóintézet, kézirat.
- Stark, H. (2011): Le couple franco-allemand à l'épreuve de la crise de la dette souveraine. In: Mistral, Jacques – Moreau, Defarges Philippe – Nicolas, Françoise – Pertusot, Vivien – Rittelmeyer, Yann-Sven – Stark, Hans – Wissmann, Nele: *L'UE face à la crise – Faut-il plus d'intégration?* Note de l'IFRI, Décembre, pp. 12–16.

TFMA (web): *ESFS and ESM Funding Explained in Detail – Why Italy is Ok with it*. <http://www.tfmarketadvisors.com/2012/06/14/efsf-and-esm-funding-explained-in-detail-why-italy-is-ok-with-it/>

ELHÚZÓDÓ VÁLSÁG AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN

Vida Krisztina

Az Egyesült Királyság 1930 óta az ötödik gazdasági válságot szenved el, és bár nem ez az elmúlt nyolc évtized legmélyebb visszaesése (az 1930-34 közötti sokkal mélyebb volt), de a 2008 óta tartó recesszió kétségkívül a leghosszabb, hiszen a másik négy válság körülbelül négy évig, azaz 40-50 hónapig tartott, a jelenlegi azonban már mintegy 55 hónapja zajlik.¹ Az első, 1930-34-es válság az USA-ban kibontakozó krízisnek volt betudható, az 1973-76-os válság oka az egész Nyugat-Európára kiható olajválság volt – hasonlóan az 1979-83-as visszaeséshez (második olajválság) –, míg az 1990-es évtized első éveiben az általános nyugat-európai recesszió és a monetáris válság (font elleni spekuláció) játszott meghatározó szerepet.

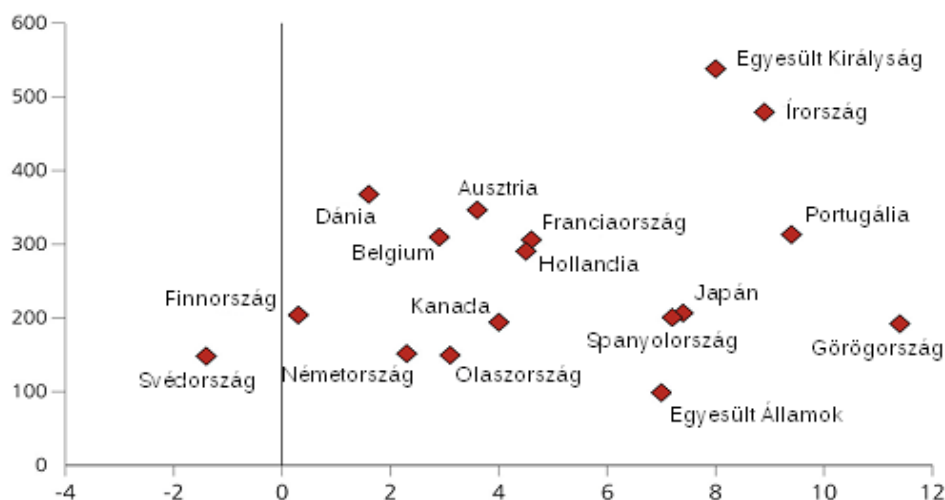
A 2007-ben az Egyesült Államokból elindult pénzügyi válság a brit gazdaságban a szokottnál is nagyobb szerepet betöltő (*1. ábra*) és a globális pénzpiacokba erőteljesen integrált bankrendszert szinte alapjaiban rengette meg. 2007-2008 folyamán a bankszektor elsősorban a (külföldi és hazai) hitelbedőlések, a felhalmozott illikvid eszközök, valamint a tömeges betétkivonások miatt elkezdett kiszáradni, veszélyeztetve ezzel a szigetország gazdaságának olajozott működését.²

¹ BBC (2012).

² Vida (2009), p. 67.

1. ábra

A bankszektor relatív súlya (függőleges tengely)
és a költségvetési hiányok (vízszintes tengely) a GDP százalékában, 2010-ben

Forrás: Brit Pénzügyminisztérium: HM Treasury (2012a), p. 24.

A bankrendszer megrendülését a reálgazdaság súlyos és elhúzódo visszaesése, a munkanélküliség megugrása, valamint az elkerülhetetlen bankmentések miatt a közpénzügyek szétzilálódása kísérte. Mindezek következményeként a brit válságkezelés fő pilléréiként az alábbi területek azonosíthatók be: a bankrendszer konszolidálása, a pénzügyi szektor szabályozásának szigorítása, az államháztartás hiányának lefaragása és az államadósság aggasztó trendjének megfordítása, valamint a gazdaság motorjainak beindítása.

1) A brit válságkezelés négy pillére

1.1. Bankkonszolidáció

A banki-pénzügyi válság leküzdése elsősorban a 2010 májusáig hivatalban lévő Brown-kormányra hárult, amely a nemzeti bankkal, vagyis a Bank of England-el együttműködve igen sokféle, mondhatni kreatív, ugyanakkor gigászi költségeket felemésztő megoldást alkalmazott. Ennek összegzése az alábbi táblázatban található.

1. táblázat
A brit bankmentő csomag fő elemei

A program neve	A program időtartama	A program célja	A program keretköltségvetése
Különleges likviditási program (<i>Special Liquidity Scheme</i>)	2008. 04. – 2011. 04.	A bankok és építőipari cégek illikvid eszközeinek kincstárjegyre válthatósága	200 milliárd font
Hitelgarancia program (<i>Credit Guarantee Scheme</i>)	2008. 10. – 2010. 02.	A betétek biztonsága, a hitelezés élénkítése	250 milliárd font
Sürgősségi likviditási támogatás (<i>Emergency Liquidity Assistance</i>)	2008. 10. – 2009. 01.	A brit jegybank mint végső hitelező fellépése két bank esetében: RBS, HBOS	62 milliárd font
Újratőkésítési program (<i>Recapitalisation Scheme</i>)	2008 – 2009	Tőkeinjekció nagy bankok számára: RBS és LBG	66 milliárd font
Eszközvédelmi program (<i>Asset Protection Scheme</i>)	2009. 01. – 2009. 03.	Az RBS rossz kihelyezéseiből fakadó veszteségek kiegyenlítése (díjazás ellenében) és a jó kihelyezések támogatása	282 milliárd font

Forrás: Brit Pénzügyminisztérium: HM Treasury (2012b); RBS: Royal Bank of Scotland; LBG: Lloyds Banking Group (amely a Lloyds TSB és az HBOS fúziójából jött létre).

További fontos lépés volt két bankóriás állami kezelésbe vétele, aminek eredményeként 2010 januárjára a válságot elsőként megérvő *Northern Rock* bankot két részre bontották: *Northern Rock* és *Northern Rock Asset Management* (NRAM), majd ez utóbbit összevonták a *Bradford & Bingley*-vel egy holding (*UK Asset Resolution*, UKAR) keretei között, amelyet teljes mértékben a Pénzügyminisztérium kezel.³

Mindezen intézkedéseknek köszönhetően 2011 őszén – bár az októberi Európai Tanács ezt engedte és ösztönözte – az Egyesült Királyság egyetlen pénzintézete sem szorult már tőkeinjekcióra.⁴ Ugyanakkor annak ellenére, hogy a bankrendszer óriási költségek árán konszolidáltnak tekinthető, a brit bankok hitelezési tevékenysége továbbra is a mélyponton van, ami a gazdaság élénkülésének egyik fő gátja. A Cameron-Clegg kormány ezért további lépéseket tesz annak érdekében, hogy e téren elsősorban a kis- és középvállalatok helyzetét javítsa.⁵ Ezért célzott hitelgarancia programot

³ HM Treasury (2012b), p. 57.

⁴ European Commission (2012a), p. 14.

⁵ *Uo.*, pp. 15–16.

indítottak el, illetve keresik a nem-banki megoldásokat is: a Pénzügyminisztérium például saját kezelésében felállít egy egymilliárd fontos alapot a kis- és közepes cégek beruházásainak társfinanszírozására.⁶

1.2. A pénzügyi szektor szabályozása

Hosszas előkészítés után a brit Pénzügyminisztérium 2012 elején terjesztette vitára a parlament elé a pénzügyi szolgáltatásokról szóló új törvény tervezetét,⁷ amely 2012 végéig kerülhet elfogadásra, és 2013 elején léphet hatályba. Az új rendszer lényege, hogy megszűnne a pénzügyi szervezeteket eddig felügyelő hatóság, az FSA (*Financial Services Authority*), és helyette a Bank of England kapná meg a pénzügyi rendszer teljes makroprudenciális felügyeletének a jogát. Ennek letétményese a bankon belül létrehozandó új Pénzügypolitikai Bizottság (*Financial Policy Committee*, FPC) lenne, azzal a feladattal, hogy figyelje a rendszer működését és reagáljon a kockázatokra. A felügyelettől elkülönülten, a prudenciális szabályozás hatáskörét a jegybank egy új – működésében nagyobb függetlenséget élvező – alegységére, a Prudenciális Szabályozás Hatóságára (*Prudential Regulation Authority*, PRA) bízna. Létrejönne továbbá a szervezetileg független Pénzügyi Magatartás Hatóság (*Financial Conduct Authority*, FCA), amelynek a pénzpiacok működését lényegében a felhasználók érdekeit szem előtt tartva, fogyasztóvédelmi szempontból kellene felügyelnie. Az új rendelkezések értelmében a makro- és mikroprudenciális felügyelet és szabályozás, valamint a fogyasztók érdekeinek védelme intézményi oldalról tehát megerősödne. Ugyanakkor az új előírások inkább a (korábbiaknál kétségkívül szigorúbb) reagálásra, mint a megelőzésre helyezik a hangsúlyt, miközben kevésbé rajzolódna ki azok a szabályok, amelyek a spekulációt, a felelőtlen befektetéseket és a túlzott kockázatot vállaló döntéseket egyértelműen ki tudnák küszöbölni.

1.3. Államháztartási reform, államadósság, hitelminősítés

A válság előtti utolsó évben a brit közpénzügyi mutatókkal nem volt probléma: 2007-ben mind az államháztartási hiány, mint az államadósság a maastrichti kritérium alatt maradt. A 2. táblázat azonban jól illusztrálja a bankmentés rendkívül súlyos hatását a közpénzügyekre – a deficit 2009-

⁶ http://www.hm-treasury.gov.uk/fin_sector_banking_business_lending.htm

⁷ HM Treasury (2012c).

ben és 2010-ben is kétszámjegyű volt –, amelynek következtében London 2008 júliusa óta túlzott deficit eljárás alatt áll, és a jelenlegi korrekciós határidő a 2014–15-ös költségvetési év.⁸ Ez azonban a kedvezőtlen növekedési kilátások miatt valószínűleg nem fog teljesülni, maga a brit konvergencia program is azzal számol, hogy 2014–15-ben GDP-arányosan 4,4 százalék lesz a hiány, ami csak a 2015–16-os költségvetési évben mehet 3 százalék alá (-2,9%), 2016–17-ben pedig már csak 1,2 százalékot tenne ki.⁹

2. táblázat
Brit közpénzügyi mutatók

	2007	2008	2009	2010	2011	2012(e)	2013(e)
Államháztartás/GDP	-2,7	-5,0	-11,5	-10,2	-8,3	-6,7	-6,5
Államadósság/GDP	44,4	54,8	69,6	79,6	85,7	91,2	94,6

(e) Előrejelzés.

Forrás: Eurostat, European Commission (2012b).

A hiány lefaragása nem bevételnövelésből valósulna meg, ellenkezőleg: a kormány bevételei GDP-arányosan jelentősen, mintegy három százalékponttal csökkennének 2011–12-höz képest 2016–17-re (mégpedig 37,5 százalékra).¹⁰ A hangsúly sokkal inkább a kiadások leépítésén van, ami az említett ciklus végére több mint tíz százalékponttal esne vissza, a GDP 38,7 százalékát érve el¹¹ (2. ábra).

A kormány a bevételi oldalt¹² elsősorban a 17,5 százalékról 20 százalékra emelt áfával, valamint a 2011 januárjában bevezetett bankadóval igyekszik erősíteni (ez utóbbi szintje fokozatosan emelkedik, mértéke 2013-tól az adott pénzügyi mérlegfőösszegének 0,105 százaléka lesz). Emellett az ingatlantípusú adókban – amelyek már most is az EU átlagánál jóval nagyobb bevételi tételt jelentenek – csak kisebb változás történt: egy kétmillió fontnál drágább ingatlan vételkor hét százalékos illetéket kell befizetni. A vállalkozások ösztönzésére a társasági adót 26-ról 24 százalékra csökkentették, és 2014-ig 22 százalékra fogják levinni (a kis forgalmú cégek esetében pedig már most 20 százalék az adó). Továbbá a fogyasztást elősegítendő, magasabb szinten húzták meg azt a jövedelemha-

⁸ European Commission, DG ECFIN (2012).

⁹ European Commission (2012a), p. 33.

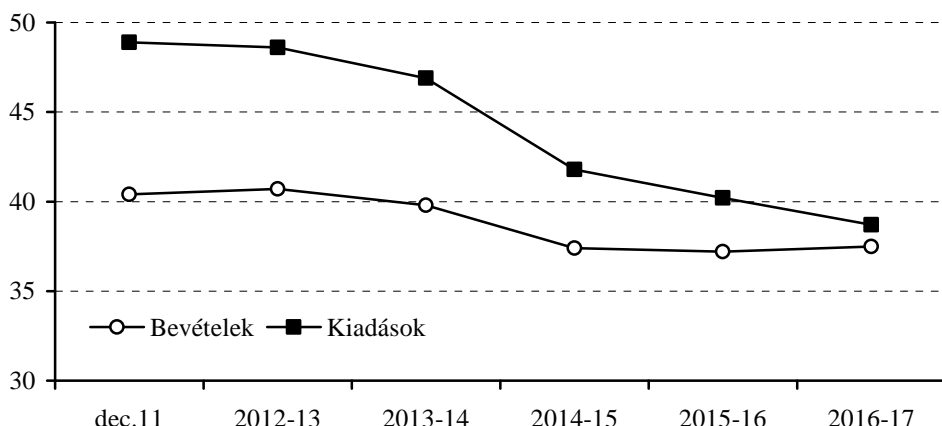
¹⁰ Megjegyzendő, hogy e tekintetben (2014-ig) jelentős különbség van a brit kormány és a Bizottság számításai között.

¹¹ *Uo.*, p. 33.

¹² *Uo.*, pp. 10–11.

tárt, ameddig adókedvezmények érvényesíthetők, és a legfelső jövedelem-kategória adókulcsát öt százalékponttal, 45 százalékra mérsékeltek.

2. ábra
Az állami újraelosztás változása a GDP százalékában^a.

^a. 2014-ig az Európai Bizottság, 2014-től a brit konvergencia program előrejelzése alapján.
Forrás: Európai Bizottság (2012a).

A kiadási oldalon a kormány a legnagyobb megtakarítást a közsférában végbevitt nagyarányú elbocsátásokkal, a minisztériumok költségvetésének fokozatos megnyirbálásával, a bérek 2013-ig érvényben lévő befagyasztásával (majd 2013-tól azok növekedésének egy százalékban való maximálásával), a közületi fogyasztás és az állami beruházások visszafogásával, valamint kisebb mértékben a szociális kiadások (különböző pótlékok) átalakításával szándékozik elérni.¹³ A konvergencia program az egy-szeri hatásoktól megtisztított strukturális egyenleg fokozatos javulásával is számol: a tervek szerint a 2016–17-es költségvetési évre ez a mutató már csak -1 százalék/GDP lesz.

Mindezek hatására – a dokumentum szerint – a GDP-hez mért állam-adósság 2014–15-ben „tetőzhetne” 92,7 százalékos rátával, ezt követően csökkenő pályára állhat. A brit államadósság sajátossága, hogy csak angol fontban jegyzik, így nincs árfolyamkockázat. Az államadósság egyébként csupán 30 százalékban van külföldi kézen, a maradék 70 százalék java-részt a hazai pénzügyi szektornál halmozódott fel. Összességében azonban még nagyobb gondot jelent a szigetország teljes eladósodottsági szintje. Az Európai Bizottság adatai szerint 2010 végén nagyságrendileg a háztartá-sok adóssága a GDP 100, a nem-pénzügyi vállalatoké 110, a pénzügyi

¹³ HM Treasury (2012a).

szektor (nem konszolidált) adóssága pedig közel 360 százalékát érte el.¹⁴ A hitelezés fő korlátja tehát a kínálati oldalon a bankok óvatossága, a keresleti oldalon viszont az adósság leépítésére és nem növelésére irányuló megfontolások.

Az eddigi brit válságkezelés, valamint a közpénzügyek terén tett lépések eredményeivel a nagy hitelminősítő intézetek¹⁵ inkább elégedettek, mint nem: egyelőre a *Standard & Poor's*, a *Moody's* és a *Fitch* is megtartotta a legjobb besorolást az Egyesült Királyságra vonatkozóan (előbbi kettő stabil, utóbbi azonban negatív kilátással).¹⁶ Mindez hozzájárul ahhoz, hogy az ország alacsony, 2012-ben folyamatosan két százalék alatti költséggel tudja finanszírozni magát a piacról, és nagyban erősíti a brit hitelképességet, hogy a lejárt állampapírok kifizetése teljesítése zökkenőmentesen zajlik.

1.4. A gazdaság beindítására tett lépések

Ez az a terület, ahol 2010 óta nem sok minden történt, és az Egyesült Királyságban is élesen vetődik fel az „egyensúly kontra növekedés” dilemma. Miközben a konzervatív-liberális demokrata koalíció (amely sokak várakozásával ellentétben jól működik a koalíciós kormányzáshoz nem szokott országban) igen jelentős, és a piacok által is elismert lépéseket tett az államháztartás rendbetétele irányába, aközben részben a megszorítások következtében, részben pedig a stagnáló európai környezet miatt nem sikerült fellendítenie a gazdaságot. Az élénkítés érdekében megtett eddigi intézkedések közé sorolható a már említett társasági adócsökkentés, a kormány által támogatott kisvállalati hitelprogramok, valamint a jövedelemadók területén a legalsó és legfelső rétegeknek kedvező változások. A kormányzat most elsősorban a fizikai infrastruktúra fejlesztésére és építkezési projektek beindítására helyezné a hangsúlyt, amelynek érdekében a 2012 őszi parlamenti ülészak során kifejezetten a tervezést és a fejlesztést megkönnyítő, az engedélyezési procedúrát leegyszerűsítő és meggyorsító új szabályok kidolgozása és elfogadása lesz napirenden.¹⁷

¹⁴ European Commission (2012d), pp. 7–9.

¹⁵ <http://www.datosmacro.com/en/ratings/uk>

¹⁶ A S&P döntésének indoka, hogy hitelesnek tartják a kormány fiskális politikáját, miközben úgy ítélik meg, hogy a megtakarítások is kedvezően alakulnak a magánszektorban. Ugyanakkor a Fitch jelentős kockázati tényezőt lát a gyenge 2012-es GDP-adatokban.

¹⁷ Interjú George Osborne pénzügyminiszterrel 2012. szeptember 2-án: http://www.youtube.com/watch?v=hjyHPABjS_M

2) Fő makrogazdasági folyamatok

Az Egyesült Királyság a válságot megelőző közel másfél évtizedben kiegyensúlyozott, nagy átlagban három százalékos növekedést tudott felmutatni, a 2000-es években mintegy 75 százalékos foglalkoztatással és körülbelül öt százalékos munkanélküliséggel. Az alacsony inflációval párosult növekedést ebben az időszakban egyértelműen a belső kereslet, ezen belül is a fogyasztás húzta, miközben a beruházási ráta alacsony maradt, a külkereskedelmi egyenleg pedig passzívumot mutatott.¹⁸

A válság hatására azonban 2008-ban a GDP már visszaesett, és a 2009-es mélypont óta még nem sikerült elérni a válság előtti szintet. (Megjegyzendő azonban, hogy a *3. táblázat* euróban feltüntetett GDP-adatai az árfolyamhatás miatt erősen torzítanak, a fontban számított értékek kevésbé drámai képet mutatnak.)

A *3. táblázat* továbbá arról tanúskodik, hogy a szigetország gazdaságának belső motorjai még nem indultak be: a magánfogyasztás és a közületi fogyasztás – bár emelkedő pályán vannak – az idén még szintén nem érik el a 2007-es szintet. Eközben az amúgy is nagyon alacsony beruházási tevékenység (az enyhe erősödés ellenére) a mélyponton van. A beruházási ráta az uniós átlagtól és az EU-n belüli nagy versenytársakétól is rendre elmarad: míg a német GDP-arányos ráta az elmúlt évtizedben jellemzően 17-18 százalék, a francia és az olasz pedig 20 százalék körül alakult, addig a brit bruttó állótőke-felhalmozás/GDP adat kb. 16-17 százalékon állt, a válság óta pedig 15 százalék alatt maradt. Az elmúlt öt évben az országba érkező külföldi működő tőke csökkenő trendet mutatott, miközben – 2009-et és 2010-et leszámítva – több FDI áramlott külföldre, mint amennyi bejött. A folyó fizetési mérleg negatív egyenlegének másik oka a rendre passzív külkereskedelmi egyenleg, ami a brit gazdaság régóta jellemző gyenge pontja. Ez a kedvezőtlen trend az előrejelzések alapján hosszú idő óta először 2013-ban fordulhat meg.

Ami a külkereskedelem szerkezetét illeti, a *4. táblázat* alapján látható, hogy a szigetország 2011-ben egyedül a vegyipari termékekből exportált valamivel többet, mint amennyit importált, és különösen kedvezőtlenül alakult az élelmiszerkereskedelem, valamint az egyéb feldolgozóipari termékek cseréje (ez utóbbi körébe tartoznak a textil-, bőr-, papír-, és fémtermékek éppúgy, mint például a bútorok, vagy a mérőműszerek).

¹⁸ European Commission (2012b).

3. táblázat
Az Egyesült Királyság legfőbb makrogazdasági mutatói

	2007	2008	2009	2010	2011	2012(e)	2013(e)
<i>GDP növekedés EU27</i>	<i>3,2</i>	<i>0,3</i>	<i>-4,3</i>	<i>2</i>	<i>1,5</i>	<i>0</i>	<i>1,3</i>
GDP növekedés E.K.	3,6	-1	-4	1,8	0,8	0,5	1,7
GDP*	2064	1810	1574	1710	1747	1925	2027
Magánfogyasztás*	1309	1145	1006	1098	1123	1236	1287
Közületi fogyasztás*	431	396	368	391	391	426	434
Bruttó állótőke-beruházás*	365	304	234	255	248	270	287
Export (árúk és szolgáltatások)*	556	540	454	522	568	645	698
Import (árúk és szolgáltatások)*	610	581	477	559	595	661	688
FDI-beáramlás/GDP	6,6	3,4	3,5	2,2	2,2	n.a.	n.a.
FDI-kiáramlás/GDP	11,3	6,9	1,8	1,6	4,3	n.a.	n.a.
Folyó fizetési mérleg/GDP	-2,5	-1,4	-1,5	-3,3	-1,9	-1,7	-1,0
Munkanélküliség (%)	5,3	5,6	7,6	7,8	8,0	8,5	8,4
Foglalkoztatás (%)	75,2	75,2	73,9	73,6	73,6	n.a.	n.a.
Termelékenység**	111	107	106	107	104	n.a.	n.a.
Egységnyi m. erőköltség változása	0,0	0,2	3,9	-1,6	-0,9	-0,4	-0,9
Infláció (HICP)	2,3	3,6	2,2	3,3	4,5	2,9	2,0
Kamatok (10 éves)	5,06	4,50	3,36	3,36	2,87	n.a.	n.a.

(e) előrejelzés. * Mrd. euró (folyó áron). ** egy foglalkoztatottra jutó termelékenység, EU27=100.

Forrás: Eurostat, Európai Bizottság.

4. táblázat
Az Egyesült Királyság külkereskedelmének szerkezete
(Mrd. euró)

2011	SITCO-1 Élelmiszer, ital, dohány- áru	SITC2+4 Nyers- anyagok	SITC3 Ásványi fűtőanyag- ok	SITC5 Vegyi anyagok	SITC7 Gépipari, járműipari termékek	SITC6+8 Egyéb fel- dolgozó- ipari ter- mékek
Export	20,9	10,3	47,5	60,9	117,8	77,0
Import	41,7	14,3	65,4	57,3	150,4	122,3

Forrás: Eurostat.

A legfontosabb külkereskedelmi partnerek¹⁹ az USA mellett az Európai Unió országai közül kerülnek ki: az exportot tekintve az Egyesült Államokat Németország, Franciaország, Hollandia, Írország és Belgium követte 2011-ben. A behozatal már más képet mutat: Németország az első, az USA a második és Kína a harmadik, őket Hollandia, Norvégia és Franciaország követi a 2011-es adatok alapján. Az Eurostat adatbázisából az is látható, hogy az Unió részesedése a teljes brit külkereskedelemben a válság óta folyamatosan csökken, és a 2011-es mintegy 50 százalékos szinttel a legalacsonyabbak közé tartozik az EU27 körében, miközben 2007 óta a nem EU országokba szállított árukivitel dinamikusan nő.

A válság megrendítette az országra egyébként hagyományosan jellemző jó munkaerő-piaci mutatókat is. A foglalkoztatás a 75 százalék feletti szintről 2011-re 73,6 százalékra csökkent, miközben a munkanélküliség mintegy három százalékponttal romlott: 2011-ben nyolc százalékra nőtt, és az idei évben az adat tovább emelkedhet (3. táblázat). A brit statisztikák szerint ez több mint 2,5 millió embert jelent, akik közül munkakeresési támogatásban ennél kevesebben – mintegy 1,6 millióan – részesülnek.²⁰ Nem meglepő ugyanakkor, hogy a szigetországban nagy a regionális szóródás: Észak-Írországban a legmagasabb az állástalanok aránya, míg Anglia déli, dél-keleti részén a legjobb a helyzet. További probléma, hogy a fiatalok körében igen magas a munkanélküliség: 2011-ben 22,2 százalékos volt, és az Európai Bizottság szerint tovább emelkedik.²¹ Ezen belül 17,7 százalékra tehető azoknak a 18-24 év közötti fiataloknak az aránya, akiknek se munkájuk nincs, se nem vesznek részt oktatásban, vagy képzésben.²²

A munkanélküliség emelkedésének fő oka, hogy a vállalatoknál bekövetkezett leépítések mellett a közalkalmazotti szférában is jelentős (csak 2011-ben több mint négy százalékos) elbocsátásra került sor. A magánszektorban az adatok szerint ugyanakkor már megindult a munkahelyteremtés, ami azonban csak nagyon lassan tudja megfordítani a trendet (a bizottsági előrejelzések értelmében az idei 8,5 százalékos munkanélküliségi szint 2013-ban csak árnyalatnyit mérséklődhet). A brit kormány²³ ezért 2011 áprilisában elindított egy „munka-programot”, amely jobban megfelel az egyéni álláskeresési igényeknek, és amely egy sor korábbi programot vált fel. Egy évvel később, 2012 áprilisában indult az „ifjúsági szerződés” program, amely komoly kedvezményeket nyújt azoknak a munkaadóknak, akik 18-

¹⁹ A brit Vámhivatal (HMRC) adatait idézi a Guardian: <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/feb/24/uk-trade-exports-imports#data>

²⁰ A brit Statisztikai Hivatal (ONS) adatait idézi a BBC: <http://www.bbc.co.uk/news/10604117>

²¹ European Commission (2012a), p. 16.

²² *Uo.*

²³ *Uo.*

24 év közöttieket alkalmaznak az előbb említett munka-programon keresztül, illetve ösztönzőket vezetnek be a fiatalokat gyakornokként foglalkoztató kisvállalkozások esetében is. Az Egyesült Királyságban a kormány szerint szemléletváltásra van szükség, amelynek értelmében le kell építeni azokat a szociális jogosultságokat, amelyek visszatartottak a munkavállalástól, és ehelyett a jövőben a munkát kell honorálni.

A közpénzügyi, növekedési, külgazdasági, illetve munkaerő-piaci kihívások ellenére az ország versenyképességi mutatói jónak mondhatók. A termelékenység ugyan a válság kezdete óta romlott, az elmúlt két évben azonban ez már az egységnyi munkaerőköltség csökkenése mellett következett be, és az ULC (egységnyi munkaerőköltség) növekedése az idén és jövőre sem várható (3. táblázat). Ami a brit innovációs tevékenységet illeti, e téren az Egyesült Királyság – az Európai Bizottság által kiadott, 24 komponensből álló komplex innovációs mutató²⁴ alapján – ugyan nem tartozik az Unió élcsapatába (az ún. innovációs vezetők csoportját Svédország, Dánia, Németország és Finnország alkotják), azonban Belgiummal közösen vezeti a második, az „innováció követők” csoportját, megelőzve Hollandiát, Ausztriát, vagy Franciaországot. A felmérés szerint az ország erősségei közé tartozik a humán erőforrás minősége, a magas szintű, nyitott és vonzó kutatási intézményrendszer, a pénzügyi támogatás, valamint a kutatóhelyek közötti együttműködés, ugyanakkor elmaradások vannak a cégek kutatás-fejlesztési ráfordításai, a kis- és középvállalatok innovációs tevékenysége, illetve a bejegyzett szabadalmak terén. A *World Economic Forum* (WEF) legfrissebb globális versenyképességi jelentése²⁵ értelmében pedig az Egyesült Királyság továbbra is az első tíz ország között található, sőt, a 2011–12-es 10. helyről a 8. helyre lépett elő a 2012–13-as időszakra vonatkozóan. A WEF szerint a briteknél csak Svájc, Szingapúr, Finnország, Svédország, Hollandia, Németország és az Egyesült Államok versenyképesebb.

Végül érdemes röviden kitérni a brit monetáris politika sajátos fejleményeire²⁶ is. 2009 elején, a recessziós 2008-at követően, és a gazdaság további zsugorodásáról szóló előrejelzések fényében a Bank of England úgy ítélte meg, hogy fennáll annak a veszélye, hogy nem lesz elegendő pénzmennyiség a gazdaságban, illetve hogy a kétszázalékos inflációs cél a zuhanó kereslet miatt nem lesz tartható (sőt, esetleg defláció következhet be). Mindezek megakadályozására két fontos döntés született 2009 márciusában: a jegybanki alapkamatot történelmi mélységbe, 0,5 százalékra vitték le, valamint megindult a mennyiségi lazítás programja (*quantitative easing*) is.

²⁴ European Commission (2012c).

²⁵ World Economic Forum (2012).

²⁶ Bank of England (2012).

Ez utóbbi lényege, hogy a brit nemzeti bank (a kormánnyal egyeztetve) fokozatosan friss pénzt küld be a gazdaságba eszközvásárlások útján. Az erre a célra a bankon belül létrehozott Eszközvásárlási Alap (*Asset Purchase Facility*) eredetileg 200 milliárd fontos keretét egyszer 75 milliárddal, majd kétszer 50 milliárddal toldták meg, így 2012 októberéig összesen 375 milliárd font került a program kapcsán az alaptól a gazdaságba. Ez a 375 milliárd font nem nyomtatott, hanem elektronikus pénz, amelyért a Bank of England elsősorban a pénzügyi szektor szereplőitől vásárolt fel állampapírokat. A cél az volt, hogy ezen az új forráson keresztül ösztönözzék a hitelezést és élénkítsék a gazdaságot. A monetáris lazítás remélt élénkítő hatása egyelőre várat magára, miközben hozzájárulhatott az infláció felfutásához, amelynek mértéke 2011-ben 4,5 százalékot ért el (ennek oka volt továbbá az említett áfa-emelés, valamint a nyersanyagok és élelmiszerek világpiaci árának növekedése). Azonban e csúcs után – az Európai Bizottság előrejelzése szerint – idén 2,9, 2013-ban pedig két százalékra mérséklődhet a pénzromlás. Mindezt változatlan (0,5 százalékos) jegybanki alapkamat kísérté, annak ellenére, hogy ez a rendkívül alacsony szint sem vezetett egyelőre a hitelezés fellendüléséhez, miközben – a magasabb infláció miatt – kedvezőtlenül hat a megtakarításra. Az elmúlt öt évben egyébként folyamatosan csökkent a hosszú lejáratú (tíz éves) kamatszint is, amely a válság előtti öt százalékról 2011-re már három százalék alá süllyedt (3. táblázat).

Az angol font árfolyamát sem hagyta érintetlenül a válság. A brit fizetőeszköz az euróhoz és a dollárhoz képest is leértékelődött a válságot követően, de idénre már egyértelműek az erősödés jelei. A font különösen 2008–2009 fordulóján gyengült meg, majdnem elérve a lélektani 1:1 arány határát az euróval szemben. Miközben a válság előtt, 2007 júliusában még 0,68 fontot kellett adni egy euróért, az említett csúcsot követően az árfolyam ismét lefelé indult el, és 2012 júliusában 0,80 volt az átváltási arány.²⁷ A dollárral szemben a mélypont szintén a 2009-es év eleje volt, majd ezt követően a font a válság előttinél alacsonyabb átváltási szinten látszik stabilizálódni (egy font most nem 2, hanem csak 1,6 dollárt ér).²⁸

3) Összegzés, következtetések

Az Egyesült Királyságba 2008-ban érkezett meg az USA-ból kiindult pénzpiaci válság, és a bankrendszer túlsúlyos szerepe, illetve jelentős

²⁷ European Central Bank: <http://www.ecb.int/stats/exchange/eurofxref/html/eurofxref-graph-gbp.en.html>

²⁸ <http://www.tradingeconomics.com/united-kingdom/currency>

nemzetközi összefonódottsága miatt alapjaiban rengette meg a brit pénzügyi szféra tartóoszlopait. 2008-2009-től ezért nagyarányú bankmentés, illetve bankkonszolidáció vette kezdetét, amely gigantikus költségek árán 2010–2011-re le is zajlott. Egyetlen nagy pénzintézetet sem hagytak csődbe menni, a kormány a jegybankkal közösen a konszolidáció különböző formái (összevonások, állami kezelésbe vétel, portfólió-tisztítás, tőkeinjekciók) mellett döntött. A válságkezelés e rendkívül költséges módja drasztikus hatással volt a 2007-ig jó állapotban lévő közpénzügyekre, miközben a gazdaság hosszan elhúzódó recesszióba sülyedt. A korábban mintegy három százalékkal bővülő, alacsony inflációval és magas foglalkoztatottsággal jellemezhető brit gazdaság immár ötödik éve nem tudja elérni a válság előtti szintet, és a legoptimistább előrejelzések sem ígérnek gyors kilábalást.

A 2010 májusa óta kormányzó konzervatív-liberális demokrata koalíció öt éves mandátumának első felében elsősorban a rendkívül súlyos helyzetbe került közpénzügyek rendbetételére koncentrált. A kiadáscsökkenésre (valamint az állam újraelosztó szerepének látványos mérséklésére) épülő fiskális politikai erőfeszítések várhatóan a 2015–16-os költségvetési évben vezethetnek eredményre: ekkorra mehet GDP-arányosan három százalék alá az államháztartási hiány, valamint ettől az időszaktól indulhat csökkenésnek a hatalmasra (a GDP több mint 90 százalékára) duzzadt államadósság.

Ami a gazdasági kilátásokat illeti, a válság úgy tűnik, nem hoz jelentősebb szerkezetváltást az Egyesült Királyságban: a bankmentéseknek köszönhetően, bár szigorodó felügyelet mellett, de lényegében megmarad a „bankipar” túlsúlyos szerepe, miközben a növekedés fő hajtóereje továbbra is a magánfogyasztás lehet, igen alacsony beruházási ráta mellett. Pozitív fejlemény ugyanakkor, hogy a nettó export szintén a növekedés motorjává válhat, és hosszú idő után 2013 lehet az első olyan év, amikor az Egyesült Királyság áru- és szolgáltatás-kivitele meghaladhatja a behozatalt. A hagyományosan jó munkaerő-piaci mutatókkal rendelkező szigetországban a válság hatására csökkent a foglalkoztatás és megugrott a munkanélküliség, a trend lassú megfordulására talán 2013-tól lehet számítani.

Összességében a brit gazdaságpolitika előtt álló legnagyobb kihívás – a fiskális konszolidáció következetes folytatása mellett – továbbra is a gazdaság élénkítése a beruházások és a munkahelyteremtés ösztönzése révén. Úgy tűnik, az eddig megtett lépések (bankkonszolidáció, monetáris lazítás, vállalkozói adó mérséklése, új munkaerő-piaci programok stb.) még nem váltották be igazán a hozzájuk fűzött reményeket, hiszen a brit gazdaság gyengélkedése 2012-ben tovább folytatódik. Ezért a Cameron-Clegg kormány 2012 őszén az eddigi lépéseken túl egyebek mellett az infrastruktúra-beruházások megkönnyítésével és a válságot különösen megsínylelt építőipar fellendítésével kívánja kimotozni a holtpontról a gazdaságot,

amely 2013-ban már – a legtöbb prognózis szerint – szerény mértékben ugyan, de valóban élénkülhet.

* * * * *

Felhasznált irodalom

- Bank of England (2012): *Monetary Policy*. <http://www.bankofengland.co.uk/monetarypolicy/Pages/qe/default.aspx> (2012. 09. 25.)
- BBC (2012): *Economy tracker: GDP*. <http://www.bbc.co.uk/news/10613201> (2012. 09. 27.)
- European Commission (2012a): *Assessment of the 2012 national reform programme and convergence programme for the United Kingdom*. Brussels, 30.05.2012, SWD 309 final. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/swd2012_uk_en.pdf (2012. 09. 17.)
- European Commission (2012b): *The United Kingdom (Growth likely to remain subdued this year but with a brighter outlook)*. http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2012_spring/uk_en.pdf (2012. 09. 17.)
- European Commission (2012c): *Innovation Union scoreboard 2011*. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf (2012. 09. 17.)
- European Commission (2012d): *In-Depth Review of the United Kingdom*. Brussels, 30.05.2012, SWD(2012) 161 final http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/idr2012_uk_en.pdf (2012. 09. 17.)
- European Commission, DG ECFIN (2012): *Overview of excessive deficit procedures*. http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/deficit/index_en.htm (2012. 09. 10.)
- Eurostat adatbázis: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/a_to_z (2012. 08. 21.)
- HM Treasury (2012a): *2011-12 Convergence Programme for the United Kingdom*. http://www.hm-treasury.gov.uk/d/convergence_programme_201112.pdf (2012. 09. 10.)
- HM Treasury (2012b): *Review of HM Treasury's management response to the financial crisis*. http://www.hm-treasury.gov.uk/d/review_fincrisis_response_290312.pdf (2012. 09. 10.)

- HM Treasury (2012c): *A new approach to financial regulation: securing stability, protecting consumers*. http://www.hm-treasury.gov.uk/d/fin_fs_bill_policy_document_jan2012.pdf (2012. 09. 10.)
- Vida Krisztina (2009): A válság hatásai és kezelése az Egyesült Királyságban. In: Somai M. (szerk.): *Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság. Globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások*. 9. kötet, pp. 66–74. <http://www.vki.hu/kot/ecostat/09-Somai-Miklos.pdf> (2012. 09. 10.)
- World Economic Forum (2012): *The Global Competitiveness Report 2012–2013*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (2012. 09. 25.)

SPANYOLORSZÁG – ROSSZABBODÓ VÁLSÁGTÜNETEK

Éltető Andrea

Spanyolországot egy hosszú gazdasági növekedési időszak után érte a 2008-as nemzetközi pénzügyi válság. A növekedési periódusban, 1996 és 2007 között a GDP átlag 3,7 százalékkal nőtt, és a munkanélküliség jelentősen (közel 20 százalékról 8,3 százalékra)¹ csökkent. Az államháztartás hiánya alacsony szinten maradt, sőt 2005 és 2007 között többletet is mutatott. Ezzel párhuzamosan a folyó fizetési mérlegben azonban egyre nagyobb, a GDP mintegy 10 százalékát kitevő hiány halmozódott fel, ami jelezte, hogy a növekedést jelentős külső forrásokból finanszírozta az ország.

1) A spanyol gazdaság a válság után

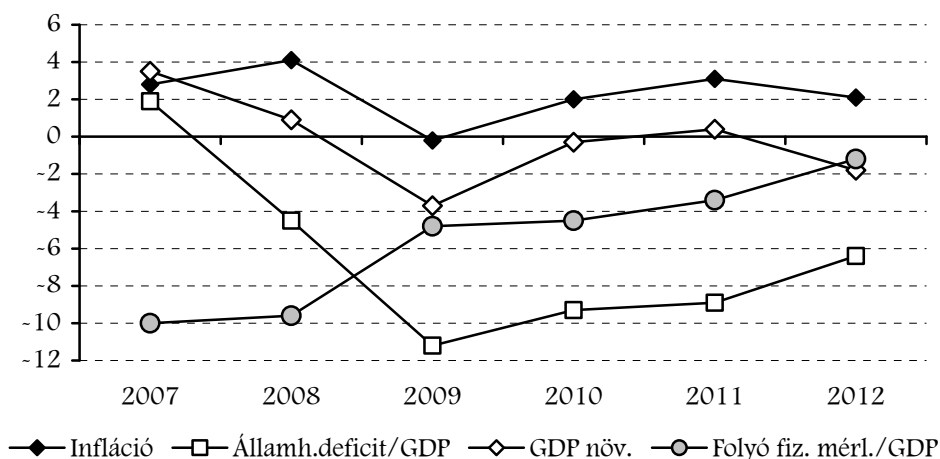
Spanyolország sikerként könyvelte el, hogy tagja lett az eurózónának. A befektetők bíztak a gazdaságban, és a közös valuta a kamatok erőteljes csökkenését hozta. A gazdasági fellendülés vonzó volt, 2000 és 2010 között ötmillió ember – zömében munkaképes fiatal – érkezett Spanyolországba, így a lakosság 12 százaléka ma már külföldi.

A bevándorlók és a hetvenes években születettek tömeges munkába állása miatt a lakosság körében megnőtt a saját lakásvásárlások száma, amit a bankok olcsó hitelei tovább ösztönöztek. Az ingatlanszektor virágzott, a telkek felértékelődtek, számos nagyberuházás történt, és rengeteg új lakás épült. A lakások tíz év alatt meg is duplázódtak. Kialakult az építőipari „buborék”, s az ingatlanboom jelentős központi bevételeket hozott, nem-

¹ Eurostat adatok.

zeti, regionális és önkormányzati szinten egyaránt.² A spanyol gazdasági növekedés tehát elsősorban az építőiparon alapult, s jelentősen megnőtt a szerepe: 1998-ban a foglalkoztatottak 9,8 százaléka dolgozott ebben az ágazatban, 2007-ben pedig már 13 százaléka. Az építőipar szívta fel jó részt a bevándorlók tömegét is.

1. ábra
Spanyolország egyes makrogazdasági mutatói
(százalék, illetve a GDP százaléka)

Forrás: Eurostat.

Az 1. ábrán jól látszik, hogyan változtak egyes makrogazdasági mutatók a válság hatására. A GDP növekedési ütem gyorsan mérséklődött, majd negatívra fordult, az államháztartási hiány pedig rohamosan emelkedett. A folyó fizetési mérleg hiánya nem nőtt tovább, majd csökkenni kezdett, mivel a beszűkült belső kereslet visszafogta az importot. 2012 (és az előrejelzések szerint 2013 is) ismét recessziós év lesz. A kilencvenes évek második felétől a spanyol inflációs ráta „hagyományosan” magasabb volt (3% körül), mint az EU-átlag (2% körül), emiatt a spanyol termékek ár-versenyképessége romlott a külpiacokon. A válság kitörése után 2009–2011-ben a gazdasági pangás miatt az infláció az uniós átlag alá csökkent.

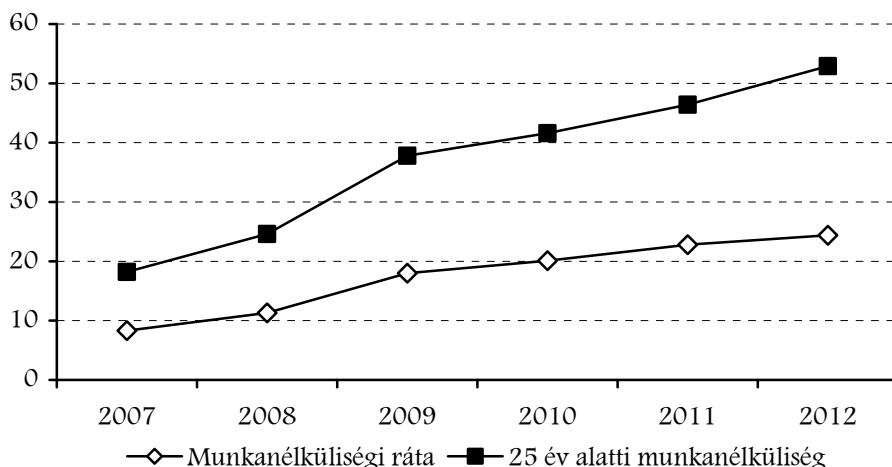
A válság egyik legrosszabb következménye Spanyolországban a megnövekedett munkanélküliség (2. ábra). 2012 első felévére a munkanélküliségi ráta elérte a 25 százalékot. A fiatalok, vagyis a 25 év alattiak körében a legsúlyosabb a helyzet, 2012 júliusában köztük már 52,9 százalékos volt a mértéke.³ A fiatalok általában csak rövid időre találnak munkát,

² Éltető (2011b).

³ Eurostat adatok: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics

határozott idejű szerződésekkel. A spanyol statisztikai hivatal 2012 második negyedévi adatai szerint több, mint 1,7 millió spanyol családban senki sem dolgozik.⁴

2. ábra
A munkanélküliségi ráta alakulása
(százalék)

Forrás: Eurostat.

A riasztó spanyol munkanélküliségi adatok mellett az elmúlt hónapokban a legtöbb figyelmet az adósságválság kapta.

2) Adósságfinanszírozás

A gazdaság egyik legfőbb problémája 2012-ben az adósságválság, ami mind a magánszektor, mint az államháztartást érinti. 2003-ban a magánszektor adóssága a GDP 147,8 százaléka volt, 2010-ben pedig már a GDP 226,1 százaléka (ebből 85,8 a háztartások és 140,3 százalék a vállalatok adóssága).⁵ Alapvető probléma – ami a hitelminősítők és a befektetők negatív ítéleteit, várakozásait is magyarázza – a spanyol adósság esetében az a folyamat, hogy a felhalmozódott magánadósság államadóssággá transzferálódik a bankok behajthatatlan követeléseinek és a bankmentéseken keresztül.

⁴ <http://www.ine.es/daco/daco42/daco4211/epa0212.pdf>

⁵ Carbó Valverde *et al.* (2012a).

Nézzük, milyen tényezők vezettek az eladósodáshoz. Az olcsóvá váló hitelek, kormányzati ösztönzők nyomán erősen megélénkült kereslet miatt a lakásárak jelentősen (1998 és 2006 között évente több, mint 10 százalékkal) emelkedtek. A bérelt lakások száma csökkent és általánossá vált a saját tulajdon, sőt a befektetési célú második lakás, ingatlan. 1996 és 2009 között több mint 6,5 millió új lakást építettek, s a lakásárak háromszorosára nőttek.⁶

A lakásokon kívül a más építőipari beruházásokra (regionális repülőterek, bevásárlóközpontok, irodaházak stb.), sőt a háztartási fogyasztásra nyújtott hitelek is gyorsan gyarapodtak, s így nőtt a magánszektor eladósodottsága. A válság következtében a jelzáloghiteleket sokan nem tudták visszafizetni, s a bankok váltak az üresen álló ingatlan tulajdonosává. A lakásárak az elmúlt évek tapasztalatai szerint csak lassan mozdulnak lefelé.

A háztartások adósságállományának csökkentése, adósságleépítése lassú folyamat. Akkor mehetne végbe ez gyorsabban, ha jóval kevesebb hitelt kapnának a továbbiakban (a hitelek azonban kellenek a lakásvásárlások ösztönzésére), vagy a már fennálló jelzáloghiteleiket minél hamarabb vissza tudnák fizetni (ehhez azonban nincsenek meg a megfelelő ösztönzők).⁷ Írországhoz és az Egyesült Királysághoz képest is lassan csökkennek a lakásárak Spanyolországban. 2000-ben még négyévi spanyol átlagfizetésből lehetett venni egy lakást, 2007-ben 8,2 évi fizetésből, 2011-ben pedig még mindig több, mint hétévi fizetésből.⁸

A vállalati adósságleépítés (*deleveraging*) is elkezdődött, de ez szintén hosszan tartó folyamat. A hitel/saját tőke arány javítása érdekében a vállalatok közel két éve már tartalékokat képeznek, megtakarítanak és visszafogják a beruházásokat.

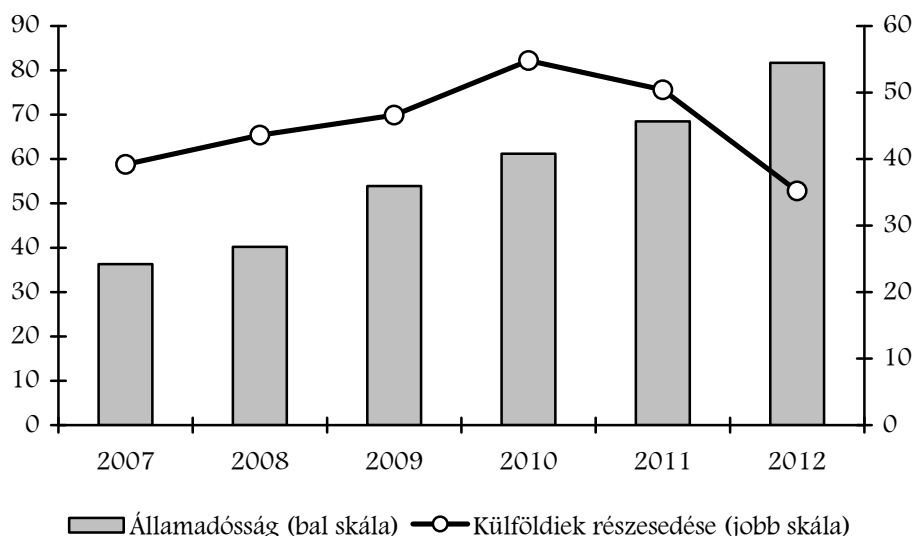
Az államadósság szintje a válság kitörésekor viszonylag alacsony, a GDP 36 százaléka volt. Az elhúzódó válság és a megnőtt finanszírozási terhek miatt azonban ez az adósság ütemesen növekedett, és az előrejelzések szerint 2012 végére 80 százalék fölé emelkedik. Az államadósságban egyre csökken a külföldiek aránya (a 2010-es 55 százalékos csúcstról 2012 júniusára 35 százalékra esett vissza, 3. ábra), ami jelzi a befektetők bizalomvesztését.

⁶ European Commission (2012).

⁷ *Uo.*

⁸ Carbó Valverde *et al.* (2012a).

3. ábra
Államadósság a GDP százalékában és a külföldi befektetők részesedése
(százalék)

Forrás: Eurostat, BBVA (2012) és Spanyol Államkincstár.

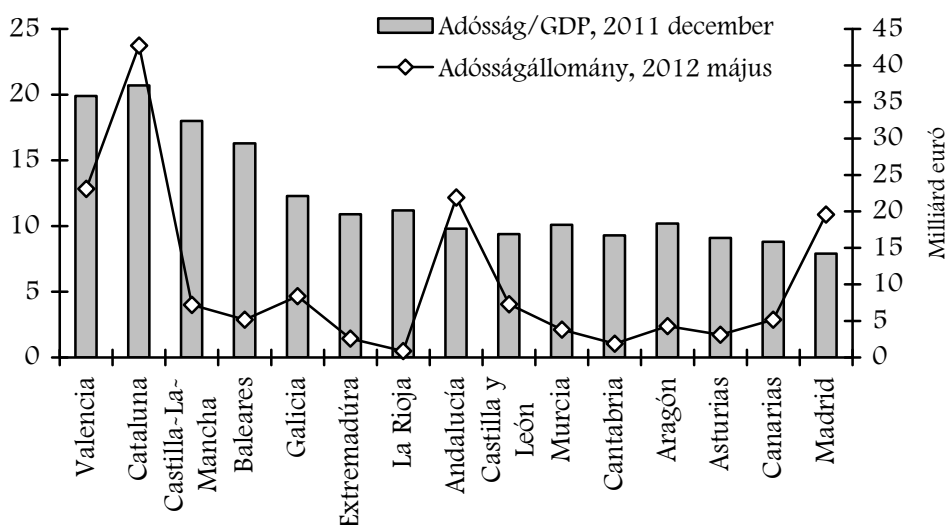
Az államadósság kialakulása összetett. Egyrészt, ahogy már említettük, a magánszektor adóssága formálódik át államadóssággá, másrészt ebbe számít bele – mintegy 35 százalékot tesz ki – az autonóm tartományok adóssága.

Az állami kiadások fele Spanyolországban a tartományoké, és a régiók eladósodottsága az utóbbi években erősen nőtt. A demográfiai és bevándorlási trendek a regionális szociális és oktatási rendszereket terhelik, a központtól kapott (újraelosztott) finanszírozás pedig nem elégséges. Nominális értékben Valencia, Katalónia, Andalúzia és Madrid a legeladósodottabb (4. ábra). A kormány rendelete szerint a tartományok költségvetési hiánya 2012-ben nem mehet túl az össz-GDP 1,5 százalékán, 2013-ban, pedig 0,7 százalékán.⁹ Ez nem biztos, hogy teljesíthető, hiszen 2011-ben a tartományok költségvetési hiánya összesen még a spanyol GDP 3,3 százalékát tette ki. A régiók elkészítették saját megszorító terveiket, amit az Adó- és Pénzügyi Politika Tanácsa (*Consejo de Política Fiscal y Financiera*, CPFF) elfogadott. Ez a tanács felügyeli és ellenőrzi a tervek végrehajtását. A tartományok elsősorban szociális, oktatási és regionális adminisztrációs területeken irányoztak elő kiadáscsökkentéseket. A spanyol kormány 2012 júliusában létrehozott egy 18 milliárd eurós Regioná-

⁹ <http://www.minhap.gob.es/Documentacion/Publico/GabineteMinistro/Notas%20Prensa/News%20in%20English/12-07-12%20NPdelCPFF12jul.pdf>

lis Likviditási Alapot (*Fondo de Líquidez Autonómica*, FLA),¹⁰ amiből a megszoruló régiók segítő hitelt kérhetnek. Az alapot az Állami Hitelintézet kezeli, tőkéjének egyharmadát a spanyol szerencsejáték vállalatától (lottó) csoportosítják át. A hitel feltétele a szigorú ellenőrzés, és a tervek nem teljesítése esetén a spanyol kormány beavatkozhat az adott régió költségvetésébe. A 42 milliárd euróval leginkább eladósodott Katalónia augusztus végén pontos összeget megnevezve 5 023 milliárd eurót kért a likviditási alaphól, miután szociális, egészségügyi ellátásokat sem tudott kifizetni.¹¹ (Ezután a Standard & Poor's le is minősítette a tartomány adósságbesorolását BBB-/A-3-ról BBB/BB-re negatív kilátás mellett.) Több más tartomány követte a példát: Valencia 3 milliárd, Murcia fél milliárd, a Kanári szigetek 757 millió, Andalúzia pedig 4,9 milliárd eurót kért a Likviditási Alaphól.¹² (Ezzel közel 14 milliárd már le is kötődött az Alap 18 milliárdjából, s felmerül a kérdés, elegendő lesz-e az Alap tőkéje...)

4. ábra
Az Autonóm Tartományok adósságállománya
(Mrd. euró)

Forrás: Banco de España.

¹⁰ <http://www.thespanisheconomy.com/SiteCollectionDocuments/en-gb/Public%20Finances%20and%20Public%20Debt/Public%20Finances/120713%20Regional%20Liquidity%20Mechanism.pdf>

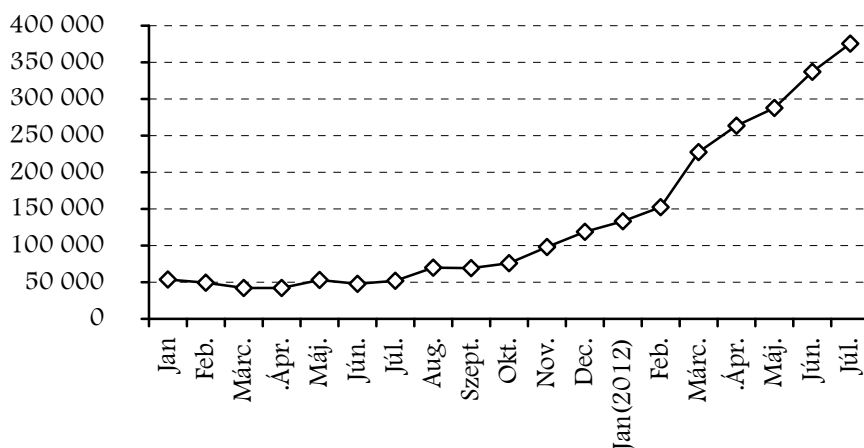
¹¹ A katalán elnök ezt nem segélynek tekinti, hanem a katalán polgárok által az államkasszába befizetett összeg egy részét kéri vissza, feltételek nélkül. (http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/08/28/catalunya/1346151532_719745.html)

A katalán vállalatok és személyek befizetett adójának csak 60 százaléka áramlik vissza a tartományba. Valencia, Andalúzia és Murcia is jelezte, hogy tetemes adóssága miatt a Likviditási Alaphól kér majd segítséget a finanszírozáshoz.

¹² http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/09/25/andalucia/1348581958_451888.html

A bruttó külső adósság a GDP 165 százaléka volt 2011-ben, s ebben a magánszektor szerepe a legnagyobb, és relatíve kicsi az állam részesedése. Mivel a növekedési periódus beruházásait Spanyolország jelentős részben külföldi forrásokból finanszírozta, a külső adósságállomány megnőtt. A 2000-es évtized első felében beáramló külföldi tőke a válság idején megtorpant, sőt néhányszor masszív magántőke-kiáramlás volt megfigyelhető 2010–11 folyamán és 2012 tavaszán is.¹³ A kieső külföldi magántőkét jórészt az Európai Központi Bank pótolta, folyamatos likviditást pumpálva a spanyol gazdaságba (5. ábra). Az utóbbi hónapokban különösen megnőtt ez a tőke, 2012 júliusában nettó 375,5 milliárd euróval tartozott Spanyolország a Központi Banknak (ez az eurózóna többi tagjával összehasonlítva a legmagasabb összeg).

5. ábra
Az Európai Központi Bank által a spanyol bankrendszernek nyújtott hitel
(millió euró)

Forrás: Banco de España (www.bde.es).

A Központi Bank refinanszírozó programjai csak pár hónapig tudták megnyugtatni a befektetőket, és csökkenteni a spanyol állampapírok átlaghozamát,¹⁴ ami 2012 tavasztól ismét emelkedett, és így drágább az

¹³ A tőkeáramlás hirtelen megtorpanását, megfordulását *sudden stop* helyzetnek nevezik.

¹⁴ 2012 első félévében két hároméves úgynevezett LTRO program (*long-term refinancing operation*) volt, aminek az a lényege, hogy az EKB-től három évre szóló kedvezményes kölcsönt kapnak a pénzintézetek, amelyek ezt befektetve egyrészt haszonra tesznek szert a kamatkülönbözetből, másrészt a perifériás euróövezeti országok állampapír-piacain vevőként jelentkeznek. A két programban 2011 decembere óta 1 018,5 milliárd eurónyi kedvező kamatozású kölcsönnel látta el az EKB az európai bankrendszert. A bankok a kölcsönt egyszázalékos kamatra kapták, egy év után már előtörleszthetnek.

adósságfinanszírozás. Csökken az állampapírok átlagos futamideje is (hat év köré, a korábbi tíz, vagy több évről), ami azt jelenti, hogy egyre hamarabb kell újrafinanszírozni.

A folyó fizetési mérlegben tetemes és növekvő hiány mutatkozott 2007-ig (1. ábra), amit elsősorban a külkereskedelmi mérleg mozgatott. A kivitel nem tudta kompenzálni a nagy belső kereslet miatt beáramló importot. A válság során 2008-tól az import jelentősen csökkent a gyenge belső kereslet miatt, és a folyó fizetési mérleg folyamatosan javul. A spanyol export nem zsugorodott drasztikusan a válság éveiben (lásd később), a kivitel növelése fontos cél a külkereskedelmi mérleg javítása és az állami bevételek szempontjából. (A spanyol exporttermékek importtartalma elég magas (közel 40%),¹⁵ ezért a kivitel fellendülése az importot is megnöveli, vagyis a külkereskedelmi mérleget javító hatást nehezebb elérni). A folyó fizetési mérleget javította még az elmúlt években a szolgáltatások kereskedelmének egyenlege is.

A spanyol nettó nemzetközi befektetési pozíció (NIIP), ami a külső követelések és tartozások egyenlege, folyamatosan romlott, s az Eurostat adatai szerint 2011-re elérte a GDP -91,6 százalékát. Az EU makrogazdasági egyensúlytalansági eljárása erre a mutatóra vonatkozóan -35 százalékban határozta meg a határértéket.¹⁶ Az Európai Bizottság becslése szerint – többféle forgatókönyvet felvázolva is – csak 2022 után lehetséges ennek a határértéknek az elérése.¹⁷ A külföldi tartozások nagy része ráadásul kamatokkal visszafizetendő hitelekből áll, ami megnehezíti és sérülékennyé teszi az NIIP javítását. (2012 őszén mintegy 40 milliárd eurónyi spanyol kötvény futamideje jár le, amit valahogy finanszírozni kell.)

A spanyol (és olasz) adósságválság enyhítésére 2012. szeptember 6-án az Európai Központi Bank újabb, az eddigiektől eltérő feltételű államkötvény-vásárlási programot jelentett be az eurövezeti másodlagos piacokon (*Outright Monetary Transaction*, OMT).¹⁸ A vásárlás felső határa ezúttal

¹⁵ Németország, Olaszország és Franciaország esetében mintegy 30 százalék. Banco de España (2012a).

¹⁶ A Monetáris Unió gazdasági kormányzásának egyik 2011-ben kialakított pillére a makrogazdasági egyensúlytalanságok megelőzése és korrekciója (*Macroeconomic Imbalance Procedure*). Ennek része a Bizottság által publikált figyelmeztető mechanizmusjelentés (*Alert Mechanism Report*), ami több külső és belső versenyképességi makrogazdasági mutatót tartalmazó értékelő táblát (*scoreboard*) ad a tagállamokra nézve. Az első ilyen jelentés szerint Spanyolország a tíz mutató közül hatban túllépi a küszöböt. Ezek a mutatók: munkanélküliség, magán- és államadósság, export-piacokon csökkenő súly, a folyó fizetési mérleg egyenlege a GDP százalékában, nettó nemzetközi befektetési pozíció. A mutatók legtöbbje nem abszolút érték, hanem hároméves átlagot, vagy korábbi évekhez viszonyított csökkenést fejez ki.

¹⁷ European Commission (2012).

¹⁸ http://www.ecb.int/pub/mb/editorials/2012/html/MB1209_editorial_box_hu_OMT_12938.pdf

korlátlan, a vétel egy- és hároméves lejáratú állampírokra irányul, és az EKB lemond elsőbbségéről (senioritásról). A program feltételei közé tartozik a szigorú költségvetési politika és a szükséges reformok véghezvitele, amit szerződésben (*Memorandum of Understanding*) rögzítenek azzal az országgal, amely hivatalosan kéri az EKB beavatkozását. A bejelentést pozitívan fogadta a piac, a spanyol kockázati felár csökkent, és mintegy három hétig alacsony maradt, de utána ismét emelkedni kezdett. Kérdés, hogy középtávon az OMT program elegendő lesz-e ez a spanyol likviditás biztosításához és az is, mi történik, ha az adott ország később mégsem tudja a feltételeket teljesíteni.

3) Megszorító csomagok

Az államháztartás rohamosan növekvő hiánya már 2010-től ismétlődő kiadáscsökkentő és bevételnövelő lépésekre kényszerítette a kormányt. Az akkori szocialista Zapatero-kormány 2010 júliusától 16 százalékról 18 százalékra növelte az általános áfa-kulcsot, a kedvezményeset pedig 7-ről 8 százalékra. A közalkalmazottak bérét csökkentették és befagyasztották 2011-re. A nyugdíj-korhatárt 65-ről 67 évre emelték. Csökkentették az állami beruházásokat, eltörölték a „bébi-csekket” (születéskori 2500 euró juttatás).

Az új kormány beiktatása után 2011 decemberében már bejelentett egy megszorító csomagot, amivel 8,9 milliárd eurót szántak megtakarítani. A csomag tartalma: jövedelemadó- és vagyonadó- emelés, a közalkalmazottak fizetésének további befagyasztása, a minimálbér rögzítése havi 641,4 euróra, a szakszervezetek és pártok támogatásának csökkentése és a minisztériumok költségvetésének megkurtítása.

Időközben, 2012 májusában a kormány ismét felfelé kényszerült módosítani a 2011-es államháztartási hiány adatait: a korábban publikált 8,5 százalék helyett 8,9 százalékra. (Arra az évre az előirányzott cél hat százalék volt egyébként). Az eredeti ütemterv szerint 2013-ra kellene ezt a hiányt három százalékra leszorítani, de az Európai Bizottság egy év haladékot adott a spanyoloknak e tekintetben. Cserébe a Bizottság elvárja a hiteles reformprogramot.

2012. július 11-én több elemből álló újabb jelentős megszorító csomagtervet jelentett be a kormány, aminek egyik legfontosabb eleme az áfakulcsok emelése volt. Ezt a csomagot kiegészítve 2012. augusztus 3-án küldte el a spanyol kormány Brüsszelnek a 2013–14-es költségvetési tervezetet, ami összességében 102 milliárd eurós megtakarítást irányoz elő (13 milliárdot 2012-ben, 39 milliárdot 2013-ban és 50 milliárdot 2014-ben, *1. táblázat*). Ez a költségvetés tartalmazza a júliusban bejelentett in-

tézkedések hatását és néhány új elemet is. A legfőbb két új elem a közalkalmazotti állások befagyasztásának meghosszabbítása (vagyis, hogy a nyugdíjba menők helyett nem lehet újakat felvenni) és az üzemanyagok adójának növelése. Ez a részletes kétéves költségvetés volt a feltétele a bizottsági engedélynek, hogy Spanyolország 2013 helyett csak egy évvel később, 2014 végére csökkentse a GDP három százaléka alá államháztartási hiányát.

1. táblázat
Az intézkedésekből származó megtakarítások összege éves bontásban
(millió euró)

	2012	2013	2014
Adójellegű intézkedések	4 975	15 069	15 425
ÁFA	2 300	10 134	9 670
Társasági adó	2 585	2 921	2 921
Speciális adók	-55	890	890
SZJA	145	1 124	1 944
Közigazgatás	5 425	3 723	5 372
Ebből: extra havi fizetés eltörlése	5 210	-	-
Létszám-befagyasztás	-	1 800	3 500
Foglalkoztatás	1 888	5 746	5 989
Társadalombiztosítás	70	-1 040	-2 551
Rászorultak	160	1 391	1 473
Specifikus állami intézkedések	600	3 700	6 000
Spec. tartományi intézkedések	-	6 867	12 867
Ebből oktatás és egészségügy	-	6 267	9 267
Helyi adminisztrációs reformok	-	3 500	5 500
<i>Összesen</i>	<i>13 118</i>	<i>38 956</i>	<i>50 075</i>

Forrás: Plan Presupuestario 2013-2014.

A megtakarítási csomag legfontosabb elemei a következők:

Adózás

2012. szeptember 1-től az általános áfa kulcs 18 százalékról 21 százalékra nő, a kedvezményes kulcs pedig 8-ról 10 százalékra. Fennmarad az alacsony, 4 százalékos kulcs is, de kevesebb termékre, szolgáltatásra lesz alkalmazható. Több termék átkerül a kedvezményes kulcs alól az általánosba, így esetükben például 8-ról 21 százalékra emelkedik a

hozzáadottérték-adó.¹⁹ A társasági adózás szabályai úgy változnak, hogy a nagyvállalatok többet adóznak majd. Speciális adókat vetnek ki a dohánytermékekre és az üzemanyagokra, szigorodik az adócsalás büntetése is.

Közigazgatás

A közalkalmazottak fizetése nem nőhet 2012-ben, és új alkalmazottakat nem lehet felvenni. Az állami közalkalmazottaknak minimum 37,5 órát kell dolgozniuk egy munkahéten. A tizenharmadik havi decemberi fizetést egyelőre eltörlik és szigorítják a szabadnapokat (az eddigi hat helyett csak három olyan szabad nap jár, ami nem számít bele a szabadságba).²⁰

Foglalkoztatás, társadalombiztosítás

A munkáltatóknak nyújtott foglalkoztatási kedvezményeket csökkentik, és módosítják a tartósan rászorulókat ápolók juttatásait is. Az elmaradásokat a társadalombiztosítási járulékok terén szigorúbban büntetik. 2013-ban és 2014-ben egy-egy százalékkal visszafogják azonban ezeket a járulékokat.²¹

Állami és regionális adminisztráció

A minisztériumok kiadásait 2012-ben 600 millió euróval mérséklék, és a további években 20 százalékkal csökken a pártoknak, politikai szervezeteknek nyújtott támogatás is. 30 százalékkal vágják vissza a városi tanácsnokok számát, racionalizálják a regionális adminisztrációkat. Az autonóm tartományoknak az egészségügyi és oktatási kiadásokat is vissza kell fogadniuk. Infrastrukturális és közlekedési beruházásokat is felfüggesztenek.

Az államháztartást terheli a magas munkanélküliség is, mert több segítyt kell kifizetni, és kevesebb járulék folyik be a társadalombiztosítási kasszába. Ráadásul az öregedő társadalomban egyre többen mennek nyugdíjba. A társadalombiztosítás terén tehát a finanszírozás egyre nehezebb, s mivel a gazdaság nem bővül, a hiány is egyre nő.

¹⁹ Ilyen például a temetési szolgáltatások, a kulturális belépőjegyek, virág- és dísznövény-értékesítés, digitális televízió szolgáltatás, művészeti tárgyak vétele.

²⁰ Ezeket a napokat „moscosos” néven hívják a munkavállalók, Javier Moscoso miniszter neve után, aki 1983-ban rendeletben biztosította a hivatalnokoknak a hat felhasználható szabadon évente.

²¹ A tb-járulékok csökkentése gyakorlatilag belső leértékelés (mivel valuta leértékelésre nincs mód az eurózónában), vagyis a versenyképesség javítására törekvés a munkaerő árának csökkentésén keresztül. A kieső bevételeket az áfa egyidejű emelésével szándékoznak pótolni.

4) Szerkezeti reformok a spanyol gazdaságban

Az államháztartási hiány és az államadósság növekedése több területen változtatásokra, reformokra kényszerítette a spanyol kormányokat. A két, talán legfontosabb ilyen terület a munkaerőpiac és a pénzügyi szektor.

Munkaerőpiac

A nyolcvanas évek óta nyolc munkaerő-piaci reform volt Spanyolországban. 1984-ben, amikor a munkanélküliségi ráta már húsz százalék fölé emelkedett, a kormány bevezette a határozott időre szóló fix szerződéses alkalmazás lehetőségét bármilyen munkakörben. Ez a fajta foglalkoztatás sokkal kisebb elbocsátási költséggel járt, mint a határozatlan idejű alkalmazás. Ennek eredményeképpen a kilencvenes évek elejére már a foglalkoztatottak harminc százaléka ilyen fix szerződéses volt, ami Európában kiemelkedő arány. A munkaerőpiac így kettészakadt: a határozatlan idejű dolgozók mellett kialakult a fix időre felvett, könnyen elbocsátható dolgozók rétege. A duális munkaerőpiac nem használt a termelékenység növekedésének, a rövid időre felvetteket nem képezik tovább a vállalatok, nagy a munkaerő rotációja, és a vállalaton belüli, illetve vállalatok közötti mobilitás alacsony. Látva a problémákat, a következő reformok 1994, 1997, 2002, 2006 során próbálták a határozott idejű foglalkoztatást csökkenteni, de hiába. A 2008-as világválság és a spanyol építőipari „buborék” kipukkadása miatt rengeteg ember került az utcára. A fix szerződéses réteget érintették elsősorban a válság miatti leépítések, hiszen, ha a béralkukkal védett dolgozók bérei nem csökkenhetnek, akkor a „nem védett” réteg elbocsátásával tud a vállalat reagálni a válságra.

A spanyol szakszervezetek és a lakosság ellenállását, alkuerejét, valamint a politikai szempontok erősségét mutatja, hogy a 2007 után megugró munkanélküliség nem volt elég ok egy alapos reform bevezetéséhez. A 2010 tavaszi görög csődöt követő bizonytalanság és a spanyol kötvények kockázati felárának jelentős emelkedése kellett ahhoz, hogy lépések történjenek ezen a téren.²² A Zapatero kormány a szakszervezetek tiltakozása ellenére 2010 júniusában munkaerő-piaci reformcsomagot léptetett életbe. A munkaévenkénti 45 napos végkielégítést (amit még az 1980-as Munkavállalói Alapszabályzat rögzített) 33 napra csökkentették. A fix szerződéseknél ugyanakkor az évenként nyolc napnyi végkielégítés fokozatosan 12-re nő. Elismerték a vállalatok válsághelyzetét mint elbocsátási okot, és megkönnyítették az elbocsátás jogi lebonyolítását. A munkáltató-

²² Bentolila *et al.* (2011).

nak ezentúl lehetősége lesz a munkaórák számának csökkentésére is a dolgozó elküldése helyett. A kormány ugyanakkor megnehezíti a határozott idejű szerződések kötésének feltételeit, maximum három évig veheti fel a cég ugyanazt a dolgozót határozott idejű szerződésekkel. Engedélyezték magán munkaerő-közvetítő vállalatok működését is. A nehézségekkel küzdő vállalatok számára bizonyos feltételekkel megengedték, hogy az iparágban kollektívan kialakított bérszinttől eltérjenek maximum három évig. 2011 júniusában a kollektív alku újabb reformja kimondta, hogy a vállalati szintű megállapodásnak van elsőbbsége, hacsak az ágazati szintű megállapodás máshogy nem rendelkezik.

2012 februárjában az új Rajoy kormány is nekilátott a munkaerőpiac további átalakításának. Az elfogadott reformcsomag több területet érint.

- * Kimondja az egy évnél régebben alkalmazottak képzéshez való jogát, a képzéseket „számlán” gyűjtheti a dolgozó. Létrehozza a „képzési és tanoncszerződést” a fiatalok felvételének ösztönzésére, a korhatárt 30 évre növelik.
- * Új, határozatlan idős szerződést hoz létre az egyéni és kisvállalkozók támogatására, akik adókedvezményt, illetve tb-járulék kedvezményt kapnak, ha fiatalokat, munkanélkülieket, vagy nőket alkalmaznak (olyan ágazatokban, ahol kevés a női dolgozó).
- * Korlátozzák az egymás utáni fix idejű szerződések kötését ugyanazon dolgozónál maximum két évre.
- * Könnyítik a részmunkaidő és a távmunka feltételeit, és a munkavállalók térbeli és időbeli mobilitását.
- * A kollektív béralkukkal szemben prioritást élvez, ha a vállalatnál alakul ki egyezség a munkáltatók és munkavállalók között.
- * Tovább könnyítik a munkaerő elbocsátásának jogi kereteit.
- * Korlátozzák a pénzintézetek és az állami közalkalmazottak végkielégítéseit.

Elemzők szerint a reform jó irányba halad, de több szempontból sem elégséges, és legfőbb problémája az, hogy meghagyja a duális szerződéses struktúrát, ahelyett, hogy csak egyfajta, nyílt végű szerződéstípust hozna létre.²³

Pénzügyi szektor

A pénzügyi szektorban a legnehezebb helyzetben a vidéken sok fiókkal jelen levő takarékszövetkezetek (*cajas de ahorro*) vannak, amelyek a ko-

²³ Vicente Cuñat: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2012/04/23/the-reform-of-the-spanish-labour-market-is-politically-costly-and-will-only-bring-minor-economic-changes/> és Bentolila-Felgueroso-Jansen: <http://www.fedeablogs.net/economia/?p=21472>

rábbi ingatlanügyletek finanszírozásában részt vettek, piacaik most beszűkültek, költségeik megnöttek. A takarékpénztáraknak nincsenek részvényesei, nyereségük egy részét gyakran szociális programokra fordítják. Ezek a pénzintézetek folyósították a teljes spanyol hitelállomány nagyjából felét. A spanyol központi bank adatai szerint 2012 júliusában januárhoz képest 25,4 milliárd euróval 169,3 milliárdra nőtt a késedelmesen törlesztett hitelek állománya a bankrendszerben.²⁴ Ez a teljes hitelállomány 9,42 százaléka. Legutóbb 1994 áprilisában volt ilyen magas a spanyol bankok rossz kintlévőségeinek aránya a teljes hitelállományon belül, s mára tízszer akkora, mint 2007-ben, a válság előtt volt.

A pénzügyi rendszer reformja már a válság kitörése után elindult, és több lépésben zajlik.

1. 2009. június: Törvényben létrehozták a Bankmentő Alapot (FROB, *Fondo de Reestructuración Ordenada Bancaria*), ami kilenc milliárd euró tőkével indult (ezt később felemelték 15 milliárdra). A Bankmentő Alap feladata a működésképtelen intézmények átvétele és a takarékpénztárak fúzióinak segítése.
2. 2011. február: Rendeletben felemelték a takarékpénztárak, bankok tőkemegfelelési követelményeit, általában a kockázattal súlyozott eszközök nyolc százaléka. A bankközi finanszírozási piacoktól jobban függő, és korlátozott piaci hozzáféréssel jellemezhető bankok esetében a tőkemegfelelési mutató minimális szintjét tíz százalékban határozták meg.
3. 2012. február: Az új kormány a pénzügyi rendszer újabb reformját hirdette meg, s tartalékképzésre kötelezte a bankokat összesen mintegy 50 milliárd euró értékben, fedezetként az esetleges veszteségekre. A tartalékképzési határidő az év vége, de további egy évvel meghosszabbítható az összeolvadó bankok esetében (ez további fuzionálásokat ösztönöz). Az a bank, amely önerőből nem tud tartalékot képezni, kölcsönt kérhet a FROB-tól, aminek tőkéjét 15 milliárd euróra növelték.
4. 2012. május: További 28 milliárdnyi tartalékot kér a kormány a bankoktól és államosítja a Bankiát.
5. 2012. augusztus 31-én fogadta el a kormány az ötödik pénzügyi reformot (lásd keretes rész). Ennek egyik legfőbb eleme a FROB által kezelendő külső eszközkezelő társaság (úgynevezett „rossz bank”) létrehozása, ami átveszi a bankok értékvesztett eszközeit. A rendelet szabályozza a bankok felszámolásának, illetve interveniálásának módjait is, a brüsszeli követelményeknek megfelelően.

2012 májusában a negyedik legnagyobb bankcsoport, a hét regionális takarékbank összeolvadásával 2010-ben létrejött Bankia bejelentette, hogy 19 milliárd eurós segítséget kér az államtól, a korábbi 4,46 milliárdon

²⁴ <http://www.bde.es/webbde/es/estadis/infoest/a0403.pdf>

kívül. Kiderült az is, hogy a bank a korábban bejelentett nyereség helyett hárommilliárdos veszteséget könyvelhetett el 2011-re. (2012 első félévében még ennél is több, 4,448 milliárd volt a csoport vesztesége.²⁵) A Bankia-botrány következtében világossá vált, hogy a spanyol állam önerőből már nem tudja tovább megoldani a bankrendszer feltőkésítését. Ezért 2012. június 9-én bejelentették az Eurócsoport döntését a Spanyolország-nak szánt maximum százmilliárd eurós hitelkeretről. A pénzt az állami Bankmentő Alap (FROB) kaphatja és osztja tovább, de a spanyol állam felelős a piaci feltételeknél kedvezőbb kamatozású hitel későbbi visszatérlesztéséért. Az államkötvények (német papírokhoz viszonyított) kockázati felára 2012. június végére/július elejére jóval az 500 bázispontos szint fölé került, ami jelentősen megnövelte a finanszírozási költségeit.

A nemzeti bank megbízta a Roland Berger és Oliver Wyman nemzetközi szakértői cégeket a bankrendszer átvilágításával. A cégek stressztesztnek vetettek alá 14 pénzintézetet – amelyek a pénzügyi szektor 85 százalékát képviselik –, hogy kiderítsék veszteségtűrő képességüket. A Berger és Wyman jelentései szerint 51 és 62 milliárd euró közötti összegre lenne szükség a bankok biztonságos működéséhez.²⁶ Ennek alapján 2012. június 25-én a spanyol hatóságok hivatalosan igényelték a pénzügyi támogatást a bankszektor folyamatban lévő átszervezéséhez és feltőkésítéséhez.²⁷

Július 20-án Spanyolország és az Európai Bizottság aláírta az úgynevezett „*Memorandum of Understanding*” dokumentumot, ami a hitelkeret feltételeit írja le, határidőkre lebontva.²⁸ (Az ebben foglaltak alapján jött létre a 2012 augusztusában elfogadott ötödik pénzügyi reform.) A Memorandum négy csoportba osztja a spanyol bankokat: a 0. csoportba tartoznak azok, amelyekkel nincs gond, az 1. csoportba azok, amelyeket már államosítottak,²⁹ a 2. csoportba azok a bankok tartoznak, ahol tőkeinjekcióra van szükség, de magánúton, a piacról ezt nem tudják beszerezni és a 3. csoportba azok, amelyeknek szintén tőkére van szükségük, de állami

²⁵ <http://www.bankia.com/page/id-2-1304-0-99634-432442-99633-0.go>

²⁶ Wyman, O.: Bank of Spain Stress Testing Exercise. June 21, 2012
http://www.bde.es/f/webbde/GAP/Secciones/SalaPrensa/InformacionInteres/ReestructuracionSectorFinanciero/Ficheros/en/informe_oliverwymane.pdf és Roland Berger: Stress Testing Spanish Banks – Final Report June 21:
http://www.bde.es/f/webbde/GAP/Secciones/SalaPrensa/InformacionInteres/ReestructuracionSectorFinanciero/Ficheros/en/informe_oliverwymane.pdf

²⁷ <http://www.mineco.gob.es/portal/site/mineco/menuitem.ac30f9268750bd56a0b0240e026041a0/?vgnnextoid=751eacc6eb228310VgnVCM1000001d04140aRCRD&vgnextchannel=864e154527515310VgnVCM1000001d04140aRCRD>

²⁸ <http://www.mineco.gob.es/portal/site/mineco/menuitem.ac30f9268750bd56a0b0240e026041a0/?vgnnextoid=84213847464a8310VgnVCM1000001d04140aRCRD&vgnextchannel=864e154527515310VgnVCM1000001d04140aRCRD>

²⁹ BFA/Bankia, Caixa Catalunya, NCG Banco, Banco de Valencia.

segítség nélkül ezt a piacon meg tudják szerezni.³⁰ A bankoknak hihető és megvalósítható újratőkésítési tervet kell készíteniük. A Memorandum írta elő a külső eszközkezelő vállalat létrehozását is 2012 novemberéig, valamint a jegybank függetlenségének megerősítését. Ezen kívül az adófizetők minél kisebb vesztesége mellett, de előírja a tehermegosztást is.³¹ Mind ezen lépések ellenére a befektetők bizalma 2012 nyarán nem tért vissza. Az intézkedések csak pár óráig-napig hatnak nyugtató módon. A tőzsde-index mélybe zuhanása miatt július 23-án a tőzsdefelügyelet, a CNMV azonnali hatállyal három hónapra betiltotta a short (eladási, áresésre játszó) pozíciókat gyakorlatilag az összes tőzsdei termékre.³² Ilyen tiltás 2011-ben is előfordult, és nagy tőzsdei ingadozások esetén más országok is alkalmazták ezt az intézkedést, bár általában csak rövid ideig. (Az eladott értékpapírt egyébként a short-spekulánsoknak előbb vagy utóbb vissza kell vásárolniuk, sokszor jóval magasabb áron.)

A befektetők bizalmának elvesztését tükrözik a tőke kiviteli adatok is. 2012 első felében nettó 219,8 milliárd eurónyi tőke (az éves GDP mintegy 22 százalékát kitevő összeg) távozott az országból, elsősorban a portfólió befektetések, betétek, hitelek terén.³³ Mint ahogy Carrascal (2012) kimutatta, tavasszal nem a spanyol személyek és vállalatok vitték ki tőkéjüket, hanem a külföldiek csökkentették betétállományaikat, hitelezéseiket. Később azonban már a spanyolok is külföldi bankok felé fordultak betéteikkel. (Egyes számítások szerint a kiáramló tőke a GDP 51 százalékát tette ki 2012 nyarán.)³⁴

³⁰ Azon bankoknak, amelyek az eszközeik 2 százalékánál nagyobb tőkét kívánnak bevonni, úgynevezett feltételhez kötött átváltható kötvényeket (*contingent convertible bond*, COCOs) kell kibocsátaniuk. Ezek olyan kötvények, amelyek egy előre meghatározott feltétel bekövetkezése esetén (például ha a bank tőke megfelelési mutatója az előírt szint alá esik), egy előre meghatározott számú részvénné változnak (ezzel helyreállítva a bank tőkeellátottságát). Ezeket a FROB jegyzi majd le és 2013. június 30-ig beválthatók. Ha nem sikerül a tőkebevonás, akkor a COCO kötvények mind, vagy részben részvénné válnak.

³¹ „a fogyasztóvédelmi és értékpapír-jogszabályokat módosítani kell, ezáltal korlátozva annak lehetőségét, hogy a bankok hitelviszonyt megtestesítő alárendelt értékpapírokat (vagy a betétbiztosítási alap által nem fedezett értékpapírokat) adjanak el lakossági ügyfeleknek, továbbá meg kell erősíteni a jogszabályok betartásának hatósági ellenőrzését. Intézkedni kell annak érdekében, hogy a bankok szerkezetátalakítása *minél kisebb költséggel járjon az adófizetők számára*. Miután a veszteségeket megfelelően hozzárendelték az azok viselésére kötelezett értékpapír-tulajdonosokhoz, a spanyol hatóságok *tehermegosztó intézkedéseket fognak megkövetelni az állami támogatásban részesülő bankok esetében a hibridtőke-tulajdonosoktól és a hitelviszonyt megtestesítő alárendelt értékpapírok tulajdonosaitól*.” Memorandum of Understanding, 2012 (saját kiemelés).

³² <http://www.cnmv.es/portal/verDoc.axd?t={24fb4756-3121-4b36-8fe0-8ed45b769126}>

³³ http://www.bde.es/bde/es/secciones/prensa/Agenda/Balanza_de_pago_47ac814e607d831.html

³⁴ <http://www.fedeablogs.net/economia/?p=24400>

Pénzügyi reform

Az augusztus utolsó napján elfogadott pénzügyi reform minden eddiginél szigorúbb állami ellenőrzés alá vonja a bankrendszert. A probléma súlyosságától függően három módon avatkozhat be a jegybank, illetve a FROB.

1. Kisebb nehézségek esetén, ha némi tőkére van a banknak szüksége, de ezt két éven belül meg tudja szerezni, a jegybank összehívja a részvényeseket és szanalási tervet dolgoz ki. A bank addig kaphat állami kölcsönt, amíg azt magántőkéből nem helyettesíti.
2. Ha a banknak nagyobb tőkére van szüksége, amit 2–5 év alatt tudna megszerezni, akkor a vezetést lecserélik, állami pénzt fektetnek be és a „rossz” eszközöket átadják a külső eszközkezelő vállalatnak.
3. Működésképtelenség esetében rendezett formában megszüntetik a bankot, a FROB átveszi az irányítást, a „rossz” eszközöket pedig az eszközkezelő vállalat, a jó eszközöket értékesítik.

A rendelet előírja, hogy az ügyfeleket érthetően és transzparensszen tájékoztatni kell a banki befektetési lehetőségekről, valamint azt is, hogy az állami hitelt igénylő bankok vezetőinek fizetése nem mehet 500 ezer euró fölé. A FROB hitelfelvételi keretét kiszélesítik 120 milliárd euróra (ez az állami adósságba beleszámít), és vezetői tanácsában a kormány öt és a jegybank négy képviselője ül majd. A rendelet kimondja, hogy az eddigi 8 és 10 százalékos tőkemegfelelési mutató helyett 2013. január elsejétől egységesen 9 százalék lesz a követelmény.

A külső eszközkezelő („rossz bank”) létrehozását is előírja a rendelet. Itt a nagy kérdés az, hogy milyen árat határoz majd meg a jegybank és a FROB a kétéves kintlevőségek átvételére, mert a túl magas ár a bankoknak jó lenne, de a potenciális vásárlókat elriasztaná, a túl alacsony ár pedig nem csökkentené a problémás bankok tőkehiányát.³⁵

A reformrendelet megalkotásával elvileg szabad az út a bankmentő csomag első 30 milliárdos részletéhez. (A Bankia esetében a bank veszteségei miatt ezt nem várhatta meg a kormány, augusztus végén bejelentette az újabb 4,5 milliárdos tőkeinjekciót). A Bankia is a már állami irányítás alá vont bankok (az a bizonyos 1. csoport) közé tartozik, amelyek problémás eszközei 2012 első félévének végén 75 milliárd eurót tettek ki.³⁶

2012. szeptember 28-án hozták nyilvánosságra a második, alaposabb audit vizsgálat után készült Oliver Wyman jelentést a spanyol bankok tőkeszükségletéről. Eszerint 59,3 milliárd euróra lenne szükség, ami 53,7-re csökken a folyamatban levő fúziókat is figyelembe véve. Az egyenkénti stressztesztokban alkalmazott kedvezőtlen forgatókönyv (aminek feltételeit a spanyol jegybank írta elő) összesen 6,5 százalékos GDP-csökkenést feltételez 2012-2014 között. A vizsgált 14 bank felének lehet szüksége tőkejuttatásra a tanulmány szerint.³⁷

³⁵ Az még nem tisztázott, hogy a problémás bank készpénzt, államkötvényt vagy tulajdonosi részesedést kap a transzferált eszközeiért cserébe, és hogyan részesedik majd az eladás utáni profitból.

³⁶ http://economia.elpais.com/economia/2012/09/03/actualidad/1346704578_043877.html

³⁷ http://www.bde.es/f/webbde/SSICOM/20120928/informe_ow280912e.pdf

A szerkezeti reformok fontos célja az államháztartási hiány és eladósodottság csökkentésén kívül, hogy megerősítsék Spanyolország nemzetközi versenyképességét.

5) Versenyképesség, export

Többféle versenyképesség-definíció létezik a szakirodalomban. Ezek egy része a relatív árakra és költségekre alapozó, más része szubjektívebb felmérésekre vagy vállalati mutatókra. Egyik megközelítés sem mondható hibátlannak, teljes értékűnek. (Becslések szerint a kivitel változását például a reál-effektív árfolyam alakulása általában csak mintegy tíz százalékban magyarázza.³⁸

Spanyolország versenyképessége az eurózóna-tagság alatt részben romlott, más szempontból javult. Az árak és munkaerő-költségek, a termelékenység terén az ország komparatív pozíciói kedvezőtlenül alakultak, az export terén viszont jól teljesített az ország. (A spanyol kivitel részesedése a világpiacon 2011-ig nem csökkent, maradt a két százalék körüli szinten, miközben például a francia és angol részesedés jelentősen csökkent). Ezt „spanyol paradoxon”-nak nevezi néhány elemzés. A szakképzetlen munkaerőn alapuló építőipar-húzza növekedéshez nem társult a termelékenység növekedése. A spanyol vállalati méretstruktúra is okozza a relatív alacsony termelékenységet, mivel a cégek több, mint 90 százaléka mikro méretű (9 fő és 2 millió eurós forgalom alatt). Ugyanakkor a nagy spanyol cégek nemzetközileg sikeresek, ezek a komoly exportőr vállalatok, amelyekre a kivitel alapozódik. Antrás (2011) megállapítja, hogy a spanyol exportőr vállalatok ezen része nemcsak a nem-exportálókhoz képest, de a kisebb exportőr vállalatokhoz képest is termelékenyebb. Sőt, más euróövezeti tagországok vállalatainál is hatékonyabb. Barba Navaretti *et al.* (2011) tanulmánya szerint is a vállalati méreteloszlás különbségei magyarázzák az országok exportteljesítménye közötti különbségeket is. Becslésük szerint, ha a spanyol ipari és vállalati szerkezet olyan lenne, mint Németorszáé, akkor az export 25 százalékkal nőne.

2012 első felében az általános európai (vagyis fő felvevőpiaci) recesszió miatt a spanyol export sikere megtörni látszik, növekedés helyett csökkenés mutatkozott. A kivitel világpiaci részesedése 1,6 százalékra esett vissza.³⁹

³⁸ Banco de España (2012b).

³⁹ http://www.cincodias.com/articulo/economia/cuota-exportadora-espanola-cae-recesion-zona-euro/20120904cdscdieco_1/

Az egységnyi munkaerőköltség (ULC) esetében 2000 és 2008 között jelentős növekedés volt megfigyelhető, 2010-től pedig a termelékenység javult és az egységnyi munkaerőköltség csökkent.

2. táblázat
Az egységnyi munkaerő költségek alakulása
(százalék)

Reál ULC növ.	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Spanyolország	0,8	3,2	1,2	-2,4	-2,4	-2,7
EU 27	-0,9	1,1	3,1	-1,6	-0,5	0,8
Németország	-2,3	1,5	4,4	-2	0,6	1,4
Reál ULC, 2000=100						
Spanyolország	94,3	96,6	97,9	95	91,9	89,4
EU 27	94,7	96	99	97,6	97	97
Németország	91	92,3	96,2	94,6	95,1	96,5

Forrás: Eurostat.

Itt is meg kell jegyezni, hogy a nagy spanyol vállalatok esetében az egységnyi munkaerő költségek kedvezőbben alakultak és az aggregált ULC mutató jelentős eltéréseket takar.

Az export jó teljesítménye a már említett sikeres nagyvállalati réteg mellett még két tényezőnek köszönhető. Egyrészt megfigyelhető egy bizonyos fokú földrajzi diverzifikálódás. Bár aránya még mindig meghatározó, az EU részesedése csökken a kivitelben, különösen 2007 óta. Akkor még 71 százalék volt az Unió aránya az exportban, 2011-ben már csak 66 százalék.⁴⁰ Ezzel együtt nő más térségek súlya (Kína, India, Oroszország, Észak-Afrika). Az új piacok „felfedezését” részben éppen a válság kényszerítette ki, a hagyományos külföldi piacok és a belső kereslet beszűkülése. 2007 és 2011 között elsősorban tehát a nem-EU országok felé tudott nőni a kivitel, de volt bizonyos növekedés az uniós új tagállamok irányába is (például Bulgária, Románia, Lengyelország).

Másrészt a spanyol termékek specializációja (minősége) javult, amit az egységnyi érték (unit value) mutatói is tükröznek.⁴¹ A *high-tech* termékek aránya a kivitelben ugyanakkor relatíve alacsony maradt és a termék és piaci specializáció megtartása, fokozása versenyképességi kihívást jelent a jövőben. Az EU-ba és az Unión kívülre irányuló kivitel szerkezete némileg

⁴⁰ Eurostat adatai.

⁴¹ Banco de España (2012a).

eltér egymástól. Az Unió felé a legfontosabb termékcsoport a közúti járművéké, míg az Unión kívülre ez kevésbé (és csökkenően) jelentős. Ennek oka, hogy a spanyol autóipari cégek az EU-n belüli multinacionális vállalati hálózatokba illeszkednek, s részt vesznek a vállalaton belüli kereskedelemben is.

A kivitel ösztönzése különösen fontos a pangó belső kereslet mellett. (Egyes számítások szerint, ha csak az export vezérelné a növekedést, a kivitelnek 11 százalékkal kellene nőni ahhoz, hogy a GDP két százalékkal bővüljön. Ez hasonló ahhoz a növekedési ütemhez, amit az export 2010–11-ben mutatott.⁴²) Az EU ajánlásai szerint Spanyolországnak a kis- és középvállalatok előtt még fennálló adminisztratív akadályokat el kellene távolítani. A jelenlegi hitelszűke sem kedvez az exportőröknek, s a fiatal munkaerő hatékonyabb képzése és a munkaerőpiac rendbetétele is előnyös lenne a kivitel szempontjából.

6) Zárszó

Az idő több szempontból is Spanyolország legnagyobb problémájává vált. A válság éveiben nem tudta kellő *időben* és kellően radikálisan megvalósítani a szükséges reformokat. A pénzügyi szektor és a munkaerőpiac átalakítása csak lassacskán, kis adagokban és külső nyomásra történt, és ez kevés volt a befektetők bizalmának helyreállításához. Mindez oda vezetett, hogy 2012 őszére vészesen fogynak az államháztartás tartalékai, a regionális kasszák kimerültek, a bankok tetemes veszteségeket halmoztak fel. Nincs már *idő* megvárni, amíg beindul a növekedés. Az Európai Központi Bank korlátlan állampapír vásárlása, illetve annak ígérete ebben tud segíteni: nyer egy kis időt az ország. A nyert *időt* jól ki kellene használni, és ezalatt egyrészt tovább folytatni a hiteles átalakításokat, másrészt a gazdasági növekedést elősegítő lépéseket kellene tenni. Egyik sem könnyű feladat, már csak azért sem, mert a két cél részben ellentmond egymásnak.

* * * * *

⁴² LaCaixa (2012).

Felhasznált irodalom

- Antrás, Pol (2011): El Comportamiento de las Exportaciones Españolas. *Apuntes Fedea*, No. 2, noviembre.
- Banco de España (2012a): The import content of the industrial sectors in Spain. *Economic Bulletin*, April, pp. 81–92.
<http://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/InformesBoletinesRevistas/BoletinEconomico/12/Abr/Files/art3e.pdf>
- Banco de España (2012b): Competitiveness indicators: The importance of an efficient allocation of resources. *Economic Bulletin*, January, pp. 103–110.
- BBVA (2012): Situación España. Tercer trimestre 2012.
- Bentolila, S. – Dolado, J. – Jimeno, J. (2011): Reforming an Insider-Outsider Labor Market: The Spanish Experience. *IZA Discussion Paper*, No. 6186, December.
- Éltető Andrea (2011b): The Economic Crisis and its Management in Spain. *Eastern Journal of European Studies*, Vol. 2, Issue 1, pp. 41–55, June
- European Commission (2012): Macroeconomic imbalances – Spain. *European Economy Occasional Papers*, No. 103, p. 45.
- Carbó Valverde, S. – Maqui López, E. – Rodríguez Fernández, F. (2012a): Spain's private sector indebtedness: Where do we stand and what are the remaining challenges? pp. 25–44 in: *Spanish Economic and Financial Outlook*, Funcas, Vol. 1, No.1, May 2012.
- Carbó Valverde, S. – Rodríguez Fernández, F. (2012b): Resolution of the Spanish banking crisis: Implications of recent developments? pp. 5–14 in: *Spanish Economic and Financial Outlook*, Funcas, Vol. 1, No. 2, July 2012.
- Carrascal, I.M. (2012): Inversiones financieras en España: impacto de la inestabilidad en los mercados. *LaCaixa Documento de Trabajo*, No. 5, Julio.
- Conde Ruíz, J.I. – Rubio Ramirez, J. – Marín, C. (2012): Observatorio Fiscal y Financiero de las Comunidades Autónomas, *Fedea Tercer Informe – Agosto 2012*.
- LaCaixa (2012): The Spanish Economy. *Monthly Report*, No. 359, July-August 2012.
- Memorandum of Understanding on Financial – Sector Policy Conditionality. July 2012.

Plan Presupuestario 2013-2014, versión 3 de agosto de 2012. p. 48

<http://www.lamoncloa.gob.es/NR/rdonlyres/EFF72C06-60CF-4C23-BD67-7BC820DA88E7/210757/Planpresupuestario201320147.pdf>

VÁLSÁGKEZELÉS OLASZ MÓDRA

Szigetvári Tamás

Olaszország a 2008-as világgazdasági, majd az ezt követően felerősödő euró-válságban a mediterrán-klub többi tagjaihoz hasonlóan nehéz helyzetbe került. Bár a költségvetés deficitje kezelhető szinten maradt, magas államadóssága és romló gazdasági versenyképessége miatt az ország mégis a veszélyeztetett kategóriába tartozik. Az államadósság hagyományosan a hazai megtakarításokra épült, az euró bevezetése óta azonban megnőtt az ország külföldi kitettsége, és a finanszírozás a válság éveiben csak egyre emelkedő hozamok mellett volt lehetséges. A hiteles válságkezelés újabb és újabb megszorításokat tett szükségessé, ami viszont tovább rontotta az amúgy se túlzottan biztató növekedési kilátásokat.

A múlt év novemberében kormányra kerülő Mario Monti határozott reformpolitikát hirdetett, amely nemcsak a rövid távú egyensúlyt célozza meg, hanem a hosszú távú versenyképesség alapjait is igyekszik megerősíteni. Kérdéses marad ugyanakkor, hogy sikerül-e a már régóta esedékes szerkezeti változtatások véghezvitele a jelenlegi, még a korábbiaknál is szűkebb mozgástérben.

1) Olasz folyamatok a statisztikák tükrében

Olaszország a kilencvenes évek óta küzd a romló versenyképesség okozta lassú gazdasági növekedéssel. A GDP bővülési üteme tartósan az eurózóna átlaga alatt maradt, a 2008-at megelőző egy évtizedben itt volt a legalacsonyabb.¹ A válság is jobban sújtotta Olaszországot, mint az eurózóna

¹ 1999 és 2007 között az átlagos GDP növekedés 1,5 százalék volt, ami elmarad az euró övezet 2,25 százalékos teljesítményétől.

többi tagját, a GDP már 2008-ban visszaesett, 2009-ben pedig a csökkenés elérte az 5,5 százalékot. A válság második hulláma a többi dél-európai országgal együtt Olaszországot is nagymértékben érintette, 2012-ben közel másfél százalékos visszaesést prognosztizálnak, és 2013-ra – az Eurostat egyelőre 0,4 százalékos növekedési előrejelzésével szemben – egyre több jel utal folytatódó recesszióra.²

1. táblázat
Néhány fontosabb olasz makrogazdasági adat, 2008-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Reál GDP növekedése (%-os változás az előző évhez képest)	1,7	-1,2	-5,5	1,8	0,4	-1,4	0,4
Munkanélküliségi ráta (%)	6,1	6,7	7,8	8,4	8,4	9,5	9,7
Bruttó állóeszköz-beruházás (a GDP %-ában)	21,5	21,0	19,4	19,6	19,5	19,2	19,4
Bruttó állóeszköz-beruházás változás (%-os változás az előző évhez képest)	...	-3,7	-11,7	2,1	-1,9	-3,8	1,3
Államháztartási hiány (a GDP %-ában)	-1,6	-2,7	-5,4	-4,6	-3,9	-2,0	-1,1
Államadósság (a GDP %-ában)	103,1	105,7	116,0	118,6	120,1	123,5	121,8
Folyó fizetési mérleg (a GDP %-ában)	-2,4	-2,9	-2,0	-3,5	-3,1	-2,2	-1,3
Egységnyi munkaerőköltség (%-os változás az előző évhez képest)	-0,7	4,7	4,6	-0,4	1,0	1,9	0,9

* Előrejelzés

Forrás: Eurostat

A további recessziót vetíti előre a beruházások és a belső fogyasztás visszaesése is, ami jelentős részben a görög válság folyamányaként kialakult bizonytalan pénzügyi helyzetnek köszönhető. A beruházások 2012-ben is közel négy százalékkal estek vissza, és a 2013-ra előre jelzett enyhe beruházás-növekedés is bizonytalan.

Az elmúlt években az olasz kormányok fő célkitűzése az állam pénzügyi egyensúlyának rendbetétele volt. Számos, a liberalizációval összefüggő intézkedés, például a kilencvenes években végrehajtott privatizációk esetében is az elsődleges célt nem a gazdaság versenyképességének javítása, hanem az állami bevételek maximalizálása jelentette. Ez több szolgáltató-szektor esetében is a verseny elmaradását, és így alacsonyabb hatékonyságot eredményezett.

² Segreti (2012).

Olaszország a kilencvenes évek eleje óta küzd az óriási államadósság súlyával. Az 1995-ben a GDP 124 százalékát is elérő mutató folyamatos csökkentése volt a feltétele az ország euró-övezeti csatlakozásának is. Ez 2003-ig teljesült, azóta azonban megállt a folyamat, a költségvetési hiány 2003 és 2006 között meghaladta a három százalékos küszöböt. 2007-2008-ban sikerült ugyan ismét két százalék alá szorítani, de a válság miatt 2009-től újra rendre három százalékot meghaladó hiány volt jellemző, ráadásul mindez többnyire csökkenő GDP-vel is párosult. Így az államadósság a 2007-es 103 százalékról 2012-re 123 százalékra kúszott vissza. A költségvetési hiány viszonylag – más európai tagállamokhoz képest – kismértékű „elszállása” részben annak is volt köszönhető, hogy a magas államadósság miatt az olasz kormány nem engedhetett meg költséges fiskális élénkítő programokat. A deficit mérséklése érdekében alkalmazott szigorú fiskális politika ugyan megállíthatja az államadósság további növekedését, a gazdaság visszafogásával és a növekedés megindulásának késleltetésével azonban csak nagyon lassan csökkenhet. 2012 szeptemberében a tízéves olasz államkötvények hozama 5-6 százalék körül volt, ami közel van a finanszírozhatóság felső határához.

A munkanélküliségi ráta a kilencvenes évek óta folyamatosan csökkent, 12 százalékról 6 százalékra sikerült levinni, 2007-től azonban ismét növekedésnek indult. Az Eurostat előrejelzésével szemben, amely tíz százalék alatt tarthatónak becsülte még az év elején a 2012-es és 2013-as munkanélküliséget, ma már inkább a 12 százalékos szint tűnik reálisnak.³ A ráta különösen magas a fiatalok között, minden harmadik aktív fiatal nem jut munkához. A termelésben és a foglalkoztatásban jelentős szerepe van a feketegazdaságnak, ez adja a GDP 15-20, de egyes becslések szerint akár 27 százalékát is.⁴ A munkanélküli járadék rendszere sem működik kellő hatékonysággal, elsősorban a déli országrészre jellemző, hogy a cégek visszaélnék a különböző állami juttatásokkal és támogatásokkal. A járadék-kifizetések szigorítása és a nyugdíjkorhatár emelése további kínálati nyomást eredményez a munkaerőpiacon. Szintén jelentős a regionális különbségek hatása: Északon például az átlagnál jóval alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, míg Délen éppen az ellenkezője igaz.⁵

A folyó fizetési mérleg 2011-es 3,2 százalékos hiánya előreláthatólag mérséklődik 2012-ben, de ez elsősorban a visszaeső hazai keresletnek és a csökkenő importnak köszönhető. Pozitív tendencia ugyanakkor az export

³ Segreti (2012).

⁴ Schneider–Enste (2002).

⁵ Az Eurostat adatai alapján Olaszországban a legnagyobb a régiók közötti munkanélküliségi-arány különbség (a legmagasabb és legalacsonyabb régiós ráta közötti különbség 17,8 százalékpont), forrás: Eurostat (2012)

növekedése, elsősorban a bővülő keresletet jelentő EU-n kívüli partnerek irányába.⁶

A versenyképesség egyik mutatójának tekinthető egységnyi munkaerő-költség 2000 és 2007 között más mediterrán tagállamokhoz hasonlóan a gazdasági bővülést messze meghaladóan nőtt: míg Németországban a mutató értéke nagyjából szinten maradt, a mediterrán tagállamokban 20-30 százalékos volt a növekedés. A válság kezdete óta az egységnyi munkaerő-költség emelkedése ugyan lelassult, de nem állt le, 2011–2012-ben nagyjából az euróövezet átlagához hasonló ütemű volt. A közszektor bérbefagyasztása miatt az (enyhe) emelkedés elsősorban a magánszférában következett be.

2) Válságkezelés

A 2008-as válság kezdetén úgy tűnhetett, a visszaesés kisebb lesz Olaszországban, mint az eurózóna más országaiban. Ráadásul, mivel az olaszok a korábbi években hozzászoktak a gazdasági stagnáláshoz, a lakossági félelem és tiltakozás is kisebbnek mutatkozott.

A hitelkártyák és a jelzáloghitelek aránya jóval alacsonyabb volt, mint az angolszász országokban, de még a német vagy holland értéknél is. A háztartási hitelek állománya a jövedelmek 49 százalékára rúgott 2008-ban, ugyanez az adat az eurózónában 100 százalék körüli, az USA-ban és Nagy-Britanniában 150 százalék közeli.⁷ Az üzleti hitelek aránya ugyan nőtt a kétezres években, de a GDP 75 százalékát kitevő bruttó adósság így is közel tíz százalékponttal alacsonyabb, mint az eurózóna átlaga.⁸ Az ingatlanárak növekedése a kétezres évek elején elmaradt az ír vagy spanyol robbanásszerű emelkedéstől.

Berlusconi kezdetben a közgazdászokat bírálta, és azt igyekezett bizonyítani, hogy Olaszországot alig érinti a válság. Ez a minimalista megközelítés sokáig sikeres is lehetett, Berlusconi népszerűsége nőtt. Az üzleti bizalmi index viszont már 2008 szeptemberében meredek zuhanásba kezdett, tehát az üzleti szféra a hivatalos optimizmussal ellentétben gyorsan reagált a világgazdasági változásokra.

Olaszország esetében a magas államadósság és a most már tartósan alacsony növekedés jelenti máig is a legnagyobb problémát. Az alacsonyabb növekedési ütem részben az olasz gazdaság strukturális problémái-

⁶ A 2005-ös 38,6 százalékkal szemben 2011-ben 44 százalékra nőtt az Európai Unión kívüli partnerek aránya az olasz exportban (Eurostat adatbázis)

⁷ Economist (2009).

⁸ *Uo.*

ból adódott: az export-szektor, amely jelentős részben a hazai kis- és középvállalkozásokra épül, egyre nehezebben bírta a nemzetközi versenyt.⁹ Ez az erősödő kínai konkurenciának (pl. textilipar) és a líránál jóval erősebb eurónak is köszönhető volt, de közrejátszottak a deficit csökkentése érdekében magas szinten tartott adóterhek is.

A válságkezelés egyik alapvető dilemmája Olaszországban a növekedés *versus* megszorítások. Az alacsony növekedési ráta miatt nehéz megteremteni a költségvetés elsődleges többletét, ami viszont alapvető lenne az államadósság csökkentéséhez. A magas (és kezelhetetlenné váló) államadósság miatti félelmek viszont emelik a kamatlábakat, ami negatívan hat vissza a belső keresletre, a beruházásokra, illetve általában a növekedési kilátásokra is.

A gazdasági növekedés átmeneti beindulása ellenére 2010-ben szükségessé váltak a komolyabb megszorító intézkedések. A 2010 júniusában a Berlusconi-kormány által meghirdetett csomag a GDP 1,6 százalékanak megfelelő kiigazítást irányzott elő. Elsődleges célja az volt, hogy az 5 százalék fölé emelkedő költségvetési hiányt ismét a maastricht-i szint alá szorítsa le. A program megvalósítása ugyan jól indult (a 2010-es deficitet sikerült az eredetileg tervezett szint alá, 4,6 százalékra csökkenteni), az elhúzódó eurózóna-válság azonban további intézkedéseket kényszerített ki. A görög helyzet eszkalálódásával párhuzamosan az olasz állampapírok hozama is emelkedni kezdett, átlépte a hat százalékos szintet. 2011 nyarán két lépésben további megszorításokra szánta el magát a kormány, azonban a megrendült bizalmat már ez sem tudta helyreállítani. Az Európai Központi Bank is olasz államkötvény-vásárlásba fogott, azonban ez is kevés volt. A Berlusconi kormány körül egyre fogyott a levegő, a koalíciós ellentétek kiéleződtek, az európai elégedetlenség is nőtt, a piacok már Berlusconi bukására vártak.¹⁰

A válságkezelés érdekében hozott 2010-2011-es költségvetési intézkedések a következő területeket érintették:¹¹

2011

Bevételi

- * Adóbehajtás hatékonyságának növelése (GDP 0,1 %-a)
- * Az ÁFA emelése¹² (GDP 0,3%-a)

⁹ Az olasz gazdaság struktúrája sok tekintetben inkább hasonlít a németre, mint a görögre: jelentős, magas hozzáadott értéket termelő, exportképes feldolgozóipar jellemzi.

¹⁰ A Berlusconi kormány válsággal összefüggő tevékenységének elemzésére. Hopkin (2011).

¹¹ European Commission (2012b).

¹² 20 százalékról 21 százalékra.

** Kiadási*

- * Önkormányzatok, régiók támogatásának csökkentése (GDP -0,4%-a)
- * Közszféra bér- és foglalkoztatási stopja (GDP -0,1%-a)
- * Minisztériumi kiadások csökkentése (GDP -0,1%-a)

*2012**Bevételi*

- * Egyes ingatlanadók visszaállítása, mások emelése (GDP 0,7%-a)
- * Jövedéki adók emelése (GDP 0,5%-a)
- * Pénzügyi vagyona kivetett illetékek (GDP 0,3%-a)
- * Az áfa emelése (GDP 0,2%-a)
- * Kamat- és osztalékadó kedvezmények csökkentése (GDP 0,1%-a)
- * Adóbehajtás javítása (GDP 0,5%-a)
- * Új részvénykibocsátás és munkavállalók utáni kedvezmények (-0,15%)

Kiadási

- * Régiók támogatásának csökkentése (GDP -0,2%-a)
- * Minisztériumi kiadások csökkentése (GDP -0,4%-a)
- * Nyugdíjak részleges de-indexálása (GDP -0,1%-a)
- * Egyéb kiadások (helyi önkormányzatok, katonai missziók) (GDP 0,2%-a)

*2013**Bevételi*

- * Az áfa emelése (GDP 0,6%-a)
- * Pénzügyi vagyona kivetett illetékek (GDP 0,2%-a)
- * Szolidaritási adó magas közszolgálati béreknél (GDP 0,1%-a)
- * Önfoglalkoztatók magasabb társadalmi hozzájárulása (GDP 0,1%-a)
- * Adóbehajtás javítása (GDP 0,1%-a)

Kiadási

- * Magasabb nyugdíjkorhatár, a nyugdíjak de-indexálása (GDP -0,4%-a)
- * Minisztériumi kiadások csökkentése (GDP -0,2%-a)

2011 őszén a megszorítások ellenére sem enyhültek az Olaszország elleni „támadások”, a nagy hitelminősítők sorban rontották le az ország szuverén adósságának és az olasz bankoknak a besorolását is, az ország-

kockázati felár (CDS) értéke pedig egyre emelkedett.¹³ Az októberi Euró-csúcson felszólították Olaszországot, hogy mielőbb mutasson be egy hiteles, a stabilitást helyreállító és a növekedést beindító reformtervet, pontos ütemezéssel.¹⁴ Az olasz kormány által gyorsan elkészített és elfogadott terv azonban nem győzte meg a piacokat, az államkötvények kamata az „egek-be” szökött.¹⁵

Berlusconi november 8-án, a reform-program viharos parlamenti elfogadását követően lemondott. Helyét Mario Monti, az Európai Bizottság korábbi versenypolitikai biztosa vette át.

Monti már december 2-án új reform/megszorító intézkedéseket hirdetett meg 30 milliárd euró értékben. A program áfa-emelést (21 százalékról 23 százalékra, illetve a kedvezményes kulcsnál 10 százalékról 12 százalékra), ingatlanadót, luxusadót, nyugdíjkorhatár-emelést, a nyugdíjak indexálásának átalakítását tartalmazta.

Az új, technokrata kormány tehát továbbvitte a megszorításokat, az intézkedések elsődleges célja az államadósság további növekedésének elkerülése volt. A már elfogadott program eredményeképpen megvalósuló elsődleges költségvetési többlet hatására az államadósság a 2012-es csúcserték (123%) után lassú csökkenésnek indulhat. Ennek nem is elsősorban a konkrét pénzügyi hatása jelentős, inkább a lélektani: megnyugtathatja a piacokat, hogy az államadósság finanszírozható, ami csökkenti a papírok után fizetendő hozamot, ez pedig jelentősen olcsóbbá teheti az adósság finanszírozását – persze csak ha az általános európai helyzet nem romlik tovább.

Ahhoz azonban, hogy a hozamcsökkenés valóban bekövetkezzen, a GDP növekedésének megindítására is szükség volt.

Az olasz fiskális konszolidáció 2012 és 2014 között nagyjából a GDP 5 százalékát teszi ki. Az intézkedések részben hozzájárulnak ahhoz, hogy 2012-ben a gazdasági visszaesés közel másfél százalékos lesz, és egyelőre a 2013-as lassú fellendülés is kétséges. Jelenleg elsősorban az export-szektor indukálhatná a növekedést, amit fokozatosan követhet a háztartások fogyasztása és a megélénkülő beruházások pozitív hatása. 2014-től érvénybe lép az alkotmányosan rögzített költségvetési hiány-plafon, ami elősegítheti a strukturális egyensúly megteremtését.

A komoly erőfeszítések ellenére az olasz gazdaság továbbra is rendkívül sérülékeny, az egyik legveszélyeztetettebb ország az euró-válságban. 2012

¹³ Az ötéves államkötvények CDS felára 2011 őszén (előbb szeptemberben, majd november elején) megközelítette a 600-as értéket, ami a 2011 nyarán még rekordot jelentő 300-as érték közel duplája. Forrás: CMA (2012).

¹⁴ EurActiv (2011).

¹⁵ 7,48 százalék volt a csúcserték november 9-én. Forrás: *Bloomberg Market Data* (<http://www.bloomberg.com/quote/GBTPGR10:IND>)

áprilisában meghirdetésre került a Nemzeti Reformprogram, amely magába építette a már 2011. decemberben elfogadott intézkedéseket is.

3) Reformprogram

A Nemzeti Reformprogram¹⁶ hosszú távú hatásait vizsgálva pozitív és negatív megállapításokat is tehetünk. A jelenlegi változtatások hatásaként a GDP-arányos államadósság 2020-ra 90-100 százalékra csökkenhet. A nyugdíj-kiadásokba történő beavatkozás hosszú távon elősegíti a közfinanszírozás fenntarthatóságát, hiszen az idősödő társadalommal összefüggő kiadásnövekedés Olaszországban jelenleg alacsonyabb az EU-átlagnál.

Az olasz költségvetés egyik központi eleme (és problémája) a régiók finanszírozása. A fiskális decentralizáció csak részlegesen valósult meg: bár a költségvetési kiadások nagyjából egyharmadát a régióknak juttatott források teszik ki, hatáskörük és főként felelősségük korlátozott, ami sokszor pazarló forrásfelhasználást eredményez.

A 2012. áprilisi alkotmánymódosítás, ami a kiegyensúlyozott költségvetés követelményét iktatta be az alaptörvénybe, nem csak központi, de regionális szinten is előírja a felelős gazdálkodást. A részletszabályozások határozzák majd meg ugyanakkor a kivételes eseteket, illetve az átmeneti túlköltekezés (hitelfelvétel) lehetőségeit – vagyis nagyban ezen múlik a törvény keménysége vagy felpuhulása.

A kormányzati intézkedések elsődleges prioritása a makro-egyensúly helyreállítása. A kiadások csökkentése egyes növekedés-generáló területeken (oktatás, infrastruktúra) azonban hosszú távon negatív hatással lehet.

Az intézkedések jelentős része a bevételi oldalra koncentrál, ami tovább növeli a már eddig is jelentős adóterhelést. Enyhíti ugyanakkor a negatív hatást, hogy az *Euro Plusz Paktumban* foglaltaknak megfelelően a munka- és tőkejövedelmek helyett a fogyasztás, illetve a vagyonadó irányába igyekszik átcsoportosítani azokat. A cégek a munkaerő-költségeik arányában kiemelten csökkenthetik adóalapjukat, külön támogatva a fiatal és női munkavállalók alkalmazását. Ugyanakkor az ingatlanok, a pénzügyi vagyon és a luxusfogyasztás adóját kiszélesítik és növelik. Az adók adminisztratív egyszerűsítésével is igyekeznek javítani az adóbehajtás eddigi alacsony hatékonyságán.¹⁷

¹⁶ Ministero dell'Economia e delle Finanze (2012).

¹⁷ Becslések szerint Olaszországban az adóelkerülés az adóbevételek 18 százalékát, évi 120 milliárd eurót tesz ki, ami a legmagasabb aránynak számít a nyugati demokráciák között. Benedikter (2012).

Az euró-válság és az olasz gazdaság recessziója tovább nehezítette a bankrendszer működését. Az euró-válság hatására az Európai Bankfelügyelet előírta a bankok tőke-állományának emelését. Ez a négy legnagyobb olasz bank esetében 15,4 milliárd euró tőkeemelését jelentett,¹⁸ amit az EKB refinanszírozási művelete tett lehetővé. Az intézkedés növelte ugyan a stabilitást, a bankok hitelezési aktivitása azonban lecsökkent, ami a kis- és középvállalkozások számára megnehezítette a hitelhez jutást. A kormányzati intézkedés-csomag ezt is igyekszik kezelni (pl. az új részvénykibocsátásokra adókedvezményeket nyújtva).

A program egyik lényegi kérdése, hogy milyen hatása van a munkaerőpiacra, az oktatásra és a szociálpolitikára. A gazdasági növekedés megteremtésének egyik kulcseleme a foglalkoztatottság növelése lehet. Olaszországra – Magyarországhoz hasonlóan – jellemző a foglalkoztatottság alacsony aránya, különösen a nők között. Csak 2020-ra tervezik a 67-69 százalékos foglalkoztatottsági szint elérését (most 59 százalék az arány), a jelenlegi folyamatok mellett azonban ennek teljesítése sem lesz egyszerű. Az alacsony foglalkoztatottság számos tényezőre vezethető vissza, ezek közé tartoznak a munkát sújtó magas adók, valamint az oktatási rendszer és a munkaerőpiac rugalmatlansága.

A reformcsomagba számos, a munkaerőpiacot érintő változtatás is bekerült. Ilyen például a munkavállalók száma és jellege alapján csökkenthető adóalap, ami elsősorban a nők és fiatal munkavállalók alkalmazását teszi vonzóbbá az elmaradottabb déli régiókban.¹⁹ Csökkenti a munkaadók érdekeltségét rövid távú munkaszerződések kötésében, megkönnyíti ugyanakkor a csoportos elbocsátások végrehajtását. A munkaszerződések-nél az országos/regionális helyett nagyobb tér nyílik a vállalati szintű béralkukra (ami lehetővé teszi a teljesítmény-ösztönzést, megnehezíti ugyanakkor a munkavállalói érdekérvényesítést). 2017-től módosítja a munkanélküli ellátások rendszerét, s át kívánja alakítani biztosításlapúvá. A nyugdíjkorhatár megemlése²⁰ szintén része a csomagnak.

Az oktatási rendszer átalakítása stratégiai feladat, és a célok itt egyértelműek. A *Europe 2020* célkitűzéseivel párhuzamban törekedni kell a korai iskolaelhagyók – európai szinten magas – arányának csökkentésére, a felsőfokú végzettségűek arányának növelésére és a képzési struktúrának a munkaerő-piaci igényekhez közelítésére. A megvalósítás mikéntje azonban már kevésbé egyértelmű, és a meghozott intézkedések hatékonyságát és szükségességét is viták övezik.²¹

¹⁸ EBA says European banks need to raise 114.7bn euros, *eubusiness.com*, 2011. december 8., <http://www.eubusiness.com/news-eu/finance-public-debt.dze>

¹⁹ European Commission (2012b), p. 15

²⁰ Férfiaknál és nőknél 2018-ig egységesen 66 évre. Invitalia (2012).

²¹ Katsomiros (2012).

Szociális téren a 2012-es Nemzeti Reformprogram a gazdasági válsággal együtt járó növekvő szegénységre koncentrált. Ennek egyik központi eleme a most életre hívott új „társadalmi kártya” (*carta sociale*).²² Gyengíti ugyanakkor a szegénység elleni harcot a régiók, helyi önkormányzatok finanszírozásának csökkentése, hiszen eddig ezek voltak a különféle ellátások elsődleges nyújtói.

A növekedést és versenyképességet érintő strukturális változtatások/szándékok szintén alapvető elemei az elfogadott reform-programnak. A fő területek a liberalizáció, a K+F, a belső piaci szabályozás, valamint az infrastruktúra. A növekedés beindításához nem állnak rendelkezésre jelentős központi források, és a bérek reál-leértékelődése sem teszi Olaszországot versenyképessé a feltörekvő piacokkal összehasonlítva. Az egyetlen lehetőség a teljes tényezőtermelékenység (TFP) növelése, amit a hatékonyság javításával és a verseny élénkítésével lehet elérni.

A Nemzeti Reformprogram a szolgáltatási szektor (közlekedés, energia, helyi közszolgáltatások, egyes szakmák – például gyógyszerész, közjegyző) további liberalizálását kezdeményezi, és az ezekből adódó növekedési potenciált 2020-ra a GDP 1,2 százalékra becsüli.

A kutatás és fejlesztés területén Olaszország elmarad az európai élvonaltól. A 2020-ra kitűzött 1,53 százalékos GDP arányos K+F ráfordítás még mindig az EU-átlag alatt marad. Alacsony a magánszektor részvétele a K+F-ben, valamint a nemzeti koordináció is hiányzik (támogatások, oktatással és más területekkel való kapcsolat stb.). Itt az egyszerűsített és piac-konformabb eljárások hatékonyságában bíznak, a nemzeti koordinációt megvalósító kormányzati intézményt hoztak létre, és az innovációs klaszterek kialakítását is ösztönzik.

A belső piaci szabályozás esetében a szolgáltatási direktíva átültetése a regionális szinten okoz problémát, mert a kiskereskedelemben, a turizmusban és az élelmiszer-ágazatban számos helyi szintű korlátozás van érvényben.

A program a gáz- és áram-piac átláthatóvá tételét, és a verseny növelését is célozza. Létrehozzák az új, független Közlekedési Hatóságot, ami például a közlekedési infrastruktúrához való szabad hozzáférés, a koncesszióba adás, az útdíjak kérdését kezeli. Egyszerűsítik az infrastrukturális projektek elbírálására és finanszírozására vonatkozó szabályokat.

²² A *carta sociale* vagy *carta acquisti* a 65 év felettieknek és a 3 év alatti gyerekeknek (illetve szüleiknek) biztosít igénylés esetén havi 40 euró segélyt, ami élelmiszerre, egészségügyi kiadásra és a rezsiköltségekre használható.

http://www.mef.gov.it/carta_acquisti/

Az egyszerűsítés és modernizáció a teljes közigazgatásra vonatkozó célkitűzés. A túlzott adminisztratív terhek, a nem eléggé hatékony jogszolgáltatás, és a közigazgatás merevsége rontja az olasz üzleti környezetet.²³

4) Konklúzió

Olaszország a legjelentősebb gazdaság a „bajba sodródott” med-klub tagok közül, a harmadik legnagyobb eurózóna-beli gazdaságként bukása végzetes hatással lenne az eurózónára és az egész Európai Unióra. A korábbi olasz kormányfő, Berlusconi sokáig igyekezett ugyan elbagatellizálni a problémákat, de az ország végül szembe kellett nézzen a romló helyzettel, és komoly megkorrekciókra kényszerült.

A jelenlegi nehéz helyzet kétségtelenül az elmúlt évtizedek elmaradt (oktatási, közigazgatási) reformjai, az ebből (is) adódó lassú növekedés és a felhalmozódó államadósság terhei miatt alakult ki. Ahhoz azonban, hogy mindez ilyen mértékben megingassa stabilitását, a külső körülmények kedvezőtlen alakulása kellett. A magas államadósság tartós finanszírozhatósága tekintetében kialakuló nemzetközi bizonytalanság, és a kormányzat reform-elszántságának hiánya együttesen járult hozzá ahhoz, hogy 2011 végére Olaszország vált az eurózóna egyik leggyengébb láncszemévé.

A 2012-es év során számos (rész)sikert értek el a stabilitás megteremtése és a növekedés beindítása terén, azonban az eredmények egy része csak hosszabb távon lesz érzékelhető, más része pedig további komoly lépéseket igényel. Továbbra is probléma, hogy az olasz közfinanszírozás fegyelme hagyományosan alacsony, magas az adóelkerülés szintje, illetve általánosságban az adminisztratív költségek és az államapparátus működtetésének költségei. Ezek átalakítása, megreformálása nem egyszerű feladat. A folyamatot levezénylő személy, Mario Monti tűnik egyelőre a legjobb garanciának arra, hogy ezúttal véghezviszi a megkezdett reformokat. Kérdés persze, hogy a könnyen cserélődő kormányairól is ismert Olaszországban meddig maradhat hatalmon az olykor fájdalmas, és komoly áldozatokkal járó reformokért felelős kormányfő.

* * * * *

²³ Egyes vélemények szerint Olaszországban nem a gazdaság szerkezeti problémái, inkább az intézményi problémák, a politikai rendszer és a gazdaságirányítás működési hibái a jelenlegi nehéz helyzet fő okozói. Erről részletesebben lásd Hopkin (2011) és Benedikter (2012).

Felhasznált irodalom

- Benedikter, R. (2012): The European Debt Crisis 2011-12: The Case of Italy. A Call for Reform at the Interface Between Systemic and Structural Dimensions. *The European Financial Review*, április 17., <http://www.europeanfinancialreview.com/?p=4842>
- CMA (2012): *CMA Global Sovereign Credit Risk Report*. 4th Quarter 2011, www.cmavision.com/images/uploads/docs/CMA_Global_Sovereign_Credit_Risk_Report_Q4_2011.pdf
- Economist (2009): Italy's debt burden. Concerns over Italy's public debt is deterring the government from introducing a large fiscal stimulus. *Economist*, február 11., <http://www.economist.com/node/13096792>
- EurActiv (2011): EU Summit: Hobbled Italy becomes Europe's Sick Man. *EurActiv*, október 24., <http://www.euractiv.com/euro-finance/eu-summit-hobbled-italy-europes-news-508499>
- European Commission (2012a): *European Economic Forecast*. Európai Bizottság, Brüsszel, május 11.
- European Commission (2012b): Recommendations for a Council Recommendation on Italy's 2012 national reform programme and delivering a Council opinion on Italy's stability programme for 2012-2015, (SWD (2012)318 final). Európai Bizottság, Brüsszel, május 30.
- Eurostat (2012): Labour markets at regional level, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/096d1272-fd92-11e1-8e36-00144feabdc0.html#axzz28sg51Tqk>
- Hopkin, J. (2011): How Italy's Democracy Leads to Financial Crisis. An Economic History of Italian Politics. *Foreign Affairs*, november 21., <http://www.foreignaffairs.com/articles/136688/jonathan-hopkin/how-italys-democracy-leads-to-financial-crisis>
- IMF (2012): Italy – 2012 Article IV Consultation. *IMF Country Report* No. 12/167., Washington, június 21.
- Invitalia (2012): Italy's labour law. *Labour Market 2012*, <http://www.invitalia.it/site/eng/home/business-environment/documento240.html>
- Katsomiros, A. (2012): Higher education reforms and economic crisis in Italy and Spain. world.edu, július 7., <http://world.edu/higher-education-reforms-and-economic-crisis-in-italy-and-spain/>

- Ministero dell'Economia e delle Finanze (2012): Documento di Economia e Finanza 2012. Programma Nazionale di Riforma, április 18., http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/nrp2012_italy_it.pdf
- Schneider, F. – Dominik, E. (2002): Hiding in the Shadows. The Growth of the Underground Economy. *Economic Issues No. 30, IMF*, Washington D.C., <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/index.htm>
- Segreti, G. (2012): Confindustria forecast recession in 2013. *Financial Times*, szeptember 13.
- Szigetvári Tamás (2009): Olaszország. In: Somai Miklós: *Nagy EU-tagállamok és a gazdasági válság* (A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások; 9), Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, pp. 38–44.
- Trading economics (2012): Italy government bonds 10Y, <http://www.tradingeconomics.com/italy/government-bond-yield>, letöltés 2012. szeptember 14.

GÖRÖG A GÖRÖG VÁLSÁG¹

Artner Annamária

Görögország az eurózóna legsúlyosabb válságban lévő országa, szinte minden lényeges gazdasági mutatója a legrosszabb a 17 ország közül. (*1. táblázat*). A válság kirobbanása óta a GDP volumene az Eurostat szerint 17,4 százalékkal esett vissza, és 2013-ban már stagnálás várható (*1. ábra*).

1. táblázat
A görög gazdaság főbb adatai 2007–2013

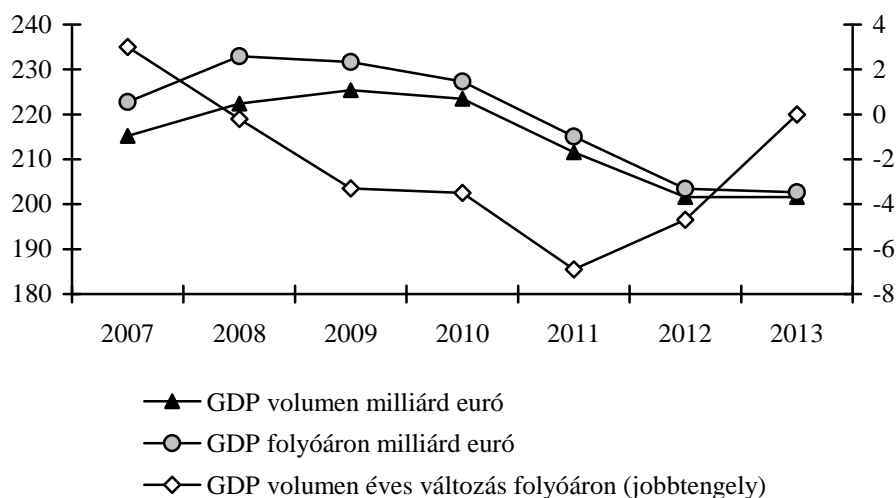
	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ^a	2013 ^b
Költségvetési egyenleg/GDP %	-6,5	-9,8	-15,6	-10,3	-9,1	-6,7	-4,6
Bruttó államadósság/GDP %	107,4	113	129,4	145	165,3	163,2	167,3
Költségvetési egyenleg milliárd euró	-14,5	-22,9	-36,1	-23,5	-19,6
Bruttó államadósság milliárd euró	239,3	263,3	299,7	329,5	355,6
Beruházás éves változás %	10,1	-8,0	-26,6	-13,3	-14,4	-4,5	5,0
Állótőke-beruházás éves változás %	5,4	-6,7	-15,2	-15,0	-20,7	-6,6	6,7
GDP volumen milliárd euró	215,2	222,4	225,4	223,5	211,6	201,6	201,6
GDP volumen éves változás folyóáron	3,0	-0,2	-3,3	-3,5	-6,9	-4,7	-3,8
Reál ULC index 2005=100	95,5	97,6	101,8	98,4	93,9	87,0	86,0
Reál ULC éves változás %	0,0	2,2	4,3	-3,4	-4,5	-7,4	-1,1
Munkanélküliségi ráta %	8,3	7,7	9,5	12,6	17,7	24,4 ^c	..
25 évnél fiatalabbak munkanélküliségi rátája %	22,9	22,1	25,8	32,9	44,4	55,4 ^c	..

^a becslés, ^b előrejelzés, ^c 2012. június

Forrás: Eurostat Statistics Online.

¹ Kézirat lezárva: 2012. október 10. A tanulmány a 104210K jelű OTKA-projekt keretében folyó kutatás alapján készült.

1. ábra
A görög GDP változása, 2007–2013
(Mrd. euró és százalék)

Forrás: Eurostat Statistics Online.

E sorok írásakor azonban már látszik, hogy a 2012-es visszaesés valószínűleg még az előrejelzésnél is nagyobb lesz, és 2013-ban is folytatódik, a kumulált GDP-csökkenés tehát elérheti a 25 százalékot. 2013-ra egyre romló, októberben már 3,8 százalékos csökkenéssel számoló prognózisok is napvilágot láttak.² A növekedés 2014 előtt a legjobb esetben sem indul meg.

1) A görög válság a statisztika tükrében

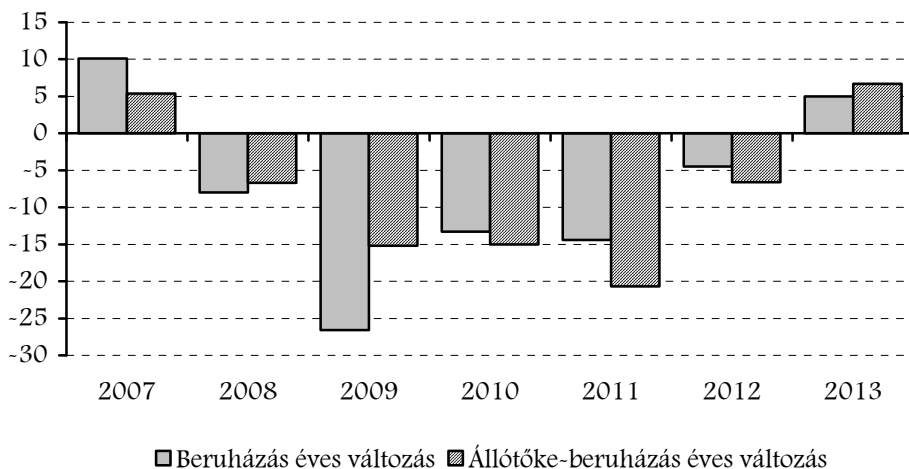
A visszaesésben egyértelműen a belföldi fogyasztás drasztikus (2007 és 2012 között 17,3 százalékos) visszaesése játszotta a fő szerepet, ezen belül pedig mindinkább az évről-évre gyorsuló ütemben csökkenő lakossági fogyasztás. Ez együtt járt az import visszaesésével és az export növekedésével, ami kedvez a folyó fizetési mérlegnek, azonban még inkább visszafogja a beruházásokat.

A beruházások 2007 és 2011 között éves szinten mintegy 25 milliárd euróval, a GDP 25,9 százalékaról 14,9 százalékára estek vissza, és még ha – mint az EU várja – nőnének is 2013-ban, komolyabb fellendülésük a közeljövőben sem várható (2. ábra). Bár 2012 nyarán az ipari termelés a

² Reuters (2012c); Bouras (2012).

lábadozás jeleit mutatta, ez kizárólag a bányászatnak és az energetikának volt köszönhető. A fogyasztási és beruházási cikkek, a félkész termékek gyártása tovább csökkent. Az ipari termelés 2012 júniusában a 2005-ös szint 80 százalékán állt, de a beruházási és fogyasztási cikkek gyártása még a felét sem tette ki a 7 évvel azelőttinek. A kiskereskedelmi forgalom volumene évek óta csökken, 2012 első negyedének végén a 2005-ös szint 70 százalékát sem érte el.³

2. ábra
A beruházások alakulása Görögországban, 2007–2013
(százalék)

Forrás: Eurostat Statistics Online.

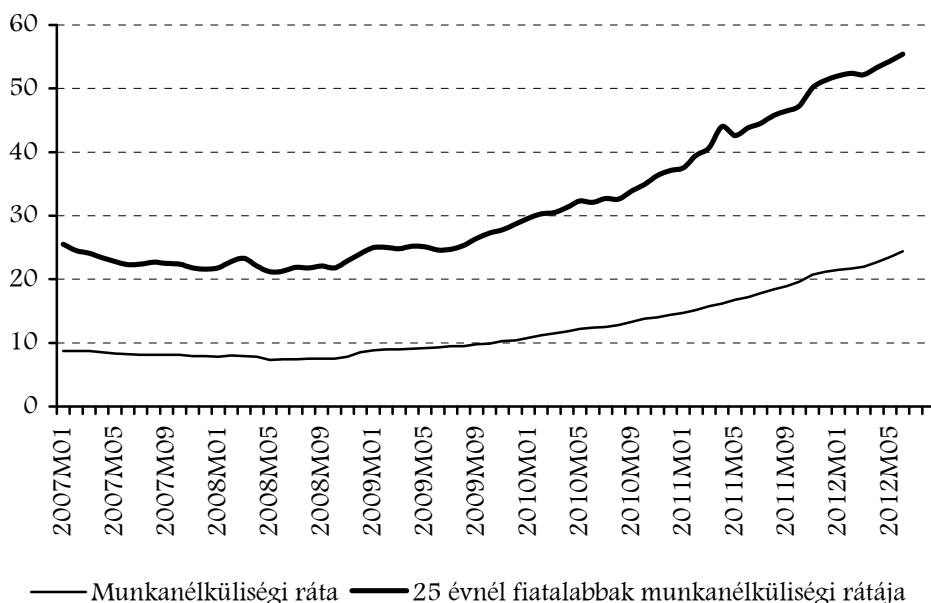
A munkanélküliség a válság alatt megháromszorozódott, 2012 júniusában 1,22 millió főt (24,4%) tett ki. A fiatalok helyzete még aggasztóbb, munkanélküliségi rátájuk 55,4 százalék volt (3. ábra). Ez még messze nem a végső pont. Ha a válság „kezelése” továbbra is az eddigi irányba halad, a munkanélküliség növekedni fog. Az USA-ban az eddig regisztrált legmagasabb munkanélküliségi ráta 23,6 százalék volt 1932-ben, és a görög arány már e felett van.

A munkanélküli ellátás ugyan 12 hónapra jár, utána azonban nincs semmiféle támogatás. Ezért a görög szakszervezeti szövetségek „társadalmi robbanás”-ra figyelmeztetnek.⁴

³ HSA (2012).

⁴ Spiegel (2012).

3. ábra
A görög munkanélküliségi ráta havi alakulása 2007.január –2012. július
(százalék)

Forrás: Eurostat Statistics Online.

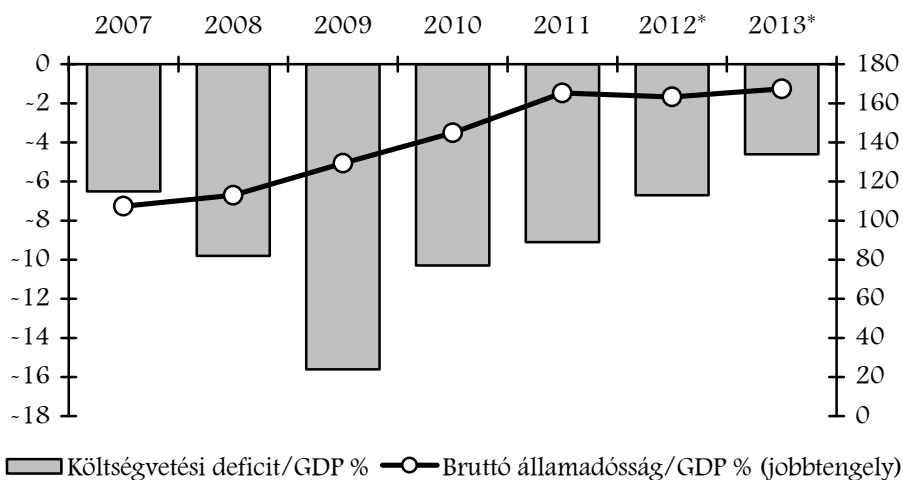
A drasztikus kiadáscsökkentő lépéseknek köszönhetően a költségvetés hiánya 2009 utolsó negyedéve óta javulást mutat (4. ábra). Az elsődleges, tehát az adósságkamatok fizetése előtti egyenleg 2012 első negyedévében már csak 1,1 milliárd eurós hiánnyal zárt, de a tervekkel, illetve reményekkel ellentétben 2012 egészében még nem kerül a pozitív tartományba, a hiány várhatóan a GDP 1,4 százalékával ér majd fel.⁵ Az adósság/GDP ráta tetőzését a növekedés beindulásával egyidejűleg várják az elemzők, de az előrejelzéseket még inkább befolyásolhatja a mentőcsomaghoz pénzt biztosító vágya, hogy az előírt megtakarítások és reformok meghozzák a várt eredményt. A növekedés beindulásának feltételei ugyanis vita tárgyát képezik, és a belföldi kereslet visszafogásának vitathatatlanul kontraproduktív jellege méltán kérdőjelezi meg az optimista jóslatokat.

A külső egyensúly már rögtön az euróövezethez való csatlakozás után jelentősen romlott, s a folyamat 2005 után felgyorsult (5. ábra). A fizetési mérleg hiányának növekedése nagyrészt a jövedelemmérleg (bérek, beruházási jövedelmek egyenlege) 2000 után gyorsan emelkedő passzívumának köszönhető. 2000 elejétől 2012 közepéig 115,7 milliárd euró hagyta el az országot, amit csak 42,3 milliárd euró beáramlás ellentételezett. A legnagyobb tételt a portfólió és egyéb beruházási jövedelmek kiáramlása

⁵ HSA (2012); *The Washington Post* (2012).

adta, ezek nettó összértéke a tárgyalt időszakban megközelítette a 73 milliárd eurót. A jövedelemkivonás 2008-ban érte el csúcspontját, utána csökkenni kezdett, de még így is jelentős maradt. A 2008 és 2012 közepe között eltelt négy és fél évben 26,5 milliárd euróval több beruházási jövedelem hagyta el a Görögországot, mint amennyi oda beérkezett.⁶

4. ábra
A görög költségvetési deficit és adósságráta alakulása, 2007–2013
(százalék)

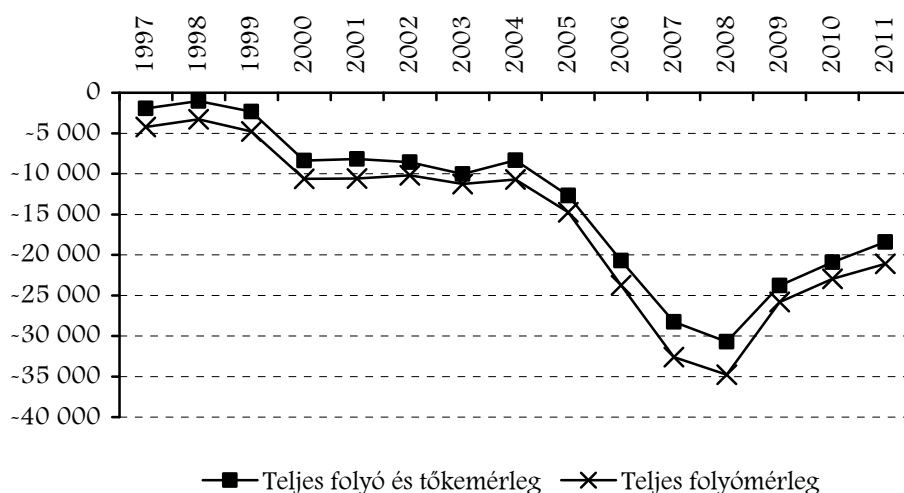
Forrás: Eurostat Statistics Online.

A folyó fizetési mérleg 2008 óta javul, azonban még mindig sokkal rosszabb, mint 2005-ig volt (5. ábra). A kedvező változás a jövedelem-mérleg hiányának csökkenése mellett elsősorban az egyébként szintén deficités árumérleg javulásából (az import csökken, az export kis mértékben nő), és a szolgáltatásmérleg többletének növekedéséből adódik. Az EU-ból érkező áruimport jobban csökkent, mint a harmadik országokból, az EU-ba irányuló export viszont kevésbé nőtt, mint a harmadik országokba. Az IMF szerint a kereskedelmi mérleg már 2015 után többletet fog mutatni, így a folyó fizetési mérleg 2015-ig „fenntartható deficitre” javul, és 2019-re pozitív lesz.⁷

⁶ Bank of Greece Statistics Online.

⁷ IMF (2012a): p. 18. és 73.

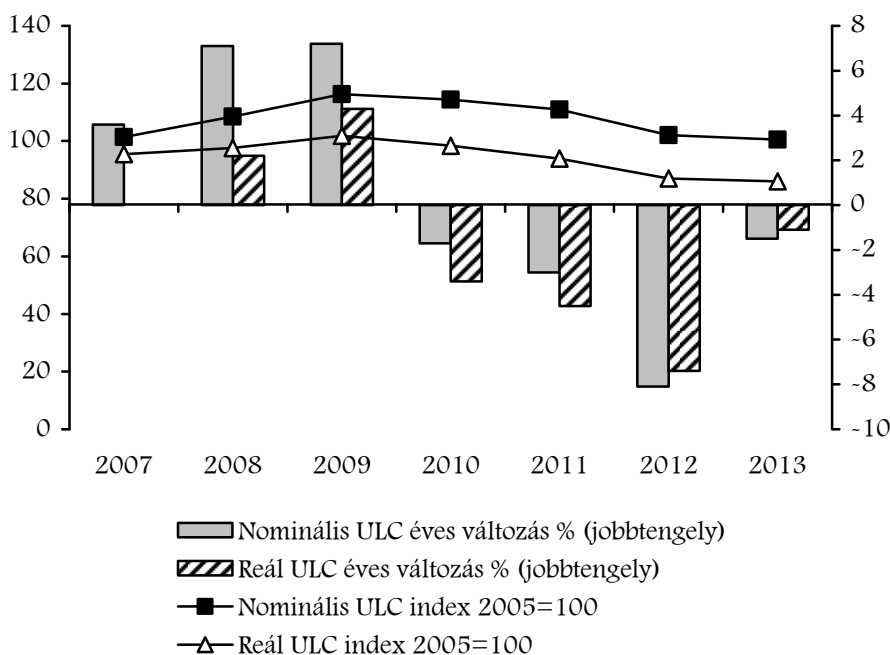
5. ábra
A görög fizetési mérleg alakulása, 1997–2011
(millió euró)

Forrás: Eurostat Statistics Online.

A kereskedelem terén tehát Görögország egyre inkább kifordul az EU-ból, ami az euró utóbbi időben történt gyengülésével magyarázható. Mivel meghatározó kereskedelmi partnerei az eurózóna tagjai, az euró leértékelődése javítja a versenyképességét más valutájú országokkal szemben, de nincs hatással az euró-partnerekkel szembeni versenyképességre. Ez utóbbi viszonylatban az egységnyi munkaerőköltség (ULC) számít, ami – ismét csak a megszorításoknak köszönhetően – az elmúlt években az eurózónához képest is radikálisan csökkent (*6. ábra*), bár nem tudta megszüntetni az euró felülértékeltségét Görögország számára. Az euró értékében ugyanis meghatározó az övezet erős gazdaságainak (mindenekelőtt a németnek) a versenyképessége, amiktől Görögorszáé még mindig – és még nagyon hosszú évekig – elmarad.

6. ábra
Az egységnyi munkaerőköltség (ULC) változása Görögországban, 2007–2013
(százalék)

Forrás: Eurostat Statistics Online.

2) Válságkezelés

2.1. A mentőcsomagok és azok ára

A nyílt államcsőd elkerülésére Görögország két mentőcsomagban, összesen 238 milliárd eurót kapott az eurózónától, az EU-tól és az IMF-től, amiből 2012 májusáig 147,5 milliárd eurót fizettek ki számára.⁸ Ennek közel egyharmada a második mentőcsomagnál alkalmazott adósságcserét, valamint a görög bankok feltőkésítését finanszírozta.⁹ A következő 31,5

⁸ COM (2012): p. 3.

⁹ A magánszféra bevonását jelentő átstrukturálásban (PSI), ami kb. 107 milliárd euró magánadósság leírását tette lehetővé, a magánhitelezők a görög államkötvényeket diszkont áron az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz (EFSF) által garantált kötvényekre, valamint 15 százaléknyi készpénzre válthatták be. A görög bankok kb. 25 milliárd eurót kaptak. Bővebben: Artner (2012).

milliárd eurós részlet, az időközbeni kormányváltás, többszöri választások és késlekedő reformok miatt azóta várat magára. A döntés az eurócsoportban legkorábban október 18-án, az EU-csúcsot követően születhet meg és november elején kerülhet kiutalásra.¹⁰

A külső segítségért cserébe a kormánynak olyan megszorító politikát kellett felvállalnia, amely a lakosság életszínvonala szempontjából felér egy államcsőddel: 2012 és 2015 között 30,9 milliárd, 2016-ban pedig további 11,9 milliárd eurónyi költségvetési kiigazítást kell végrehajtani, ami összesen a GDP 20 százalékaival (évi átlagban körülbelül öt százalékkal) egyenlő.¹¹ E politikától azt várják, hogy az államadósság rátája 2020-ig a GDP 116,5 százalékra csökken, a költségvetési bevételek pedig addigra meghaladják a kiadásokat.

Ám, egyfelől, a megszorításokat olyan súlyos gazdasági-társadalmi helyzetben kell foganatosítani, amely önmagában is nagyon megterheli a büdzsét a szociális kiadásokon keresztül. 2010 és 2011 között például a társadalombiztosítási kifizetések 746 millió euróval nőttek, aminek közel 35 százaléka a munkanélküli segélyre ment.¹² Másfelől a csomagban liberalizáció, privatizáció is szerepel, ami a görög állam további gyengítését jelenti. Sőt, figyelembe véve a hitelezők által gyakorolt „felügyeletet”, mára lényegében az állami szuverenitás megszűntéről beszélhetünk. A megkövetelt gazdaságpolitika, amelyet a politikai elit jobb- és baloldala egyaránt kiszolgál, szembe megy minden közgazdasági és politikai racionalitással, hiszen a keresletcsökkenés lefelé húzó spirálját immár mindenki elismeri (a belföldi kereslet 2007 és 2011 között 17,3 százalékkal csökkent), és a görög társadalmi feszültségek lehetséges kimenetelét sem nehéz látni.

E nehézségek miatt a megszorítások nem haladnak az előírtak szerint, a hitelezők mégsem tágitanak, a mentőcsomag újabb részletének kiutalása késik. Mindez azzal jár, hogy az ország felett állandóan az államcsőd Damoklesz-kardja lebeg.

2.2. Strukturális reformok

A görög kormány 2012 elejéig, csak a legfontosabbak felsorolva, a következő lépéseket foganatosította:¹³

¹⁰ Smith (2012). A döntés a kézirat lezárása után, november végéig sem született meg.

¹¹ IMF (2012a): p. 75.

¹² HRMF (2012): p. 5.

¹³ Ld. részletesebben MoF (2011); IMF (2012a); HRMF (2012).

- * 2009-ről 2010-re a primer (adósságszolgálat nélkül számított) kormányzati kiadásokat a GDP 47,6 százalékaról 44 százalékára csökkentték, a bevételek 37,3 százalékról 39,1 százalékra nőttek. Mindez a GDP 4,5 százalékos csökkenése mellett.¹⁴
- * A társadalombiztosítási kiadásokat (nyugdíj, egészségügyi és gyógyszer-támogatások) 2011 közepéig 9,6 százalékkal csökkentették, az egészségügyi kiadások 2010 és 2011 első negyedéve között 30 százalékkal estek vissza. Annak ellenére, hogy növekedett a páciensek száma, kórházakat vontak össze.
- * Az önkormányzatok számát 1 034-ről 325-re redukálták, a helyileg választható képviselők számát megfelezték, a kormányzás fő adminisztratív egységeinek, a prefektúráknak a számát 53-ról 17-re olvasztották, 1 976 iskolát zártak be, 2 000 tanárt bocsátottak el.
- * 2012 elejéig az állami bürokráciában alkalmazottak bérét nominálisan 35 százalékkal csökkentették.¹⁵ 2015-ig összesen 150 ezerrel kell csökkenteni a közsféra alkalmazottainak számát. 2012 tavaszáig 62 ezres csökkentést értek el, de az időarányos részhez még körülbelül 25 ezer fő hiányzik. 2012-ben további 15 ezer főtől kell megválni, de 2012 augusztusáig csak 6 500 főre került sor, főként nyugdíjazás formájában.¹⁶ 2012-ben tehát körülbelül 34 ezer embert kell utcára (pontosabban előbb csökkentett béren „tartálékállományba”, majd utána utcára) tenni. Az állami vállalatok alkalmazottainak száma 18 százalékkal csökkent, és teljes bérköltségük 29 százalékkal mérséklődött.
- * Csökkentették a végkielégítések összegét.
- * Az állami nyugdíjakat átlagosan 15,7 százalékkal vágták vissza. Egyesítették a nyugdíjrendszert a jelenlegi és a jövőbeli foglalkoztatottakra nézve, a nyugdíjkorhatárt a várható élettartamhoz kötötték, és ennek megfelelően 65 évre emelték (de már felmerült ennek meghosszabbítása is), a teljes ellátáshoz szükséges szolgálati évek számát 40 évre növelték, és az egész életpályán keresztül való hozzájáruláshoz kötötték, a rokantsági nyugdíj feltételeit szigorították.
- * A fiatalok számára az első munkába állásra vonatkozóan a minimálbérnél alacsonyabb béreket állapítottak meg, felfüggesztettek minden automatikus (például a korral járó) béremelést.
- * A túlóradíjakat 20 százalékkal csökkentették, a próbaidőt 12 hónapra emelték.

¹⁴ HSA (2011).

¹⁵ A LARCO nevű nikkelgyártó állami cég vezetőjét azért bocsátották el 2012 augusztusában, mert nem volt hajlandó végrehajtani a bércsökkentést. Reuters (2012b).

¹⁶ Dabilis (2012); Capital.gr (2012).

- * Részmunkaidős, fix határidős, munkaerő-kölcsönzős foglalkoztatási formákat vezettek be, illetve egyszerűsítették azokat, a munkanélküliségi ellátás feltételeit szigorították, a cégek a szektorális kollektív szerződések alól felmentési lehetőséget kaptak, megkönnyítették a csoportos elbocsátást (emelték a „csoportos”-nak számító létszámot).
- * 12 ezer euró éves jövedelem felett progresszív, 1-5 százalékos szolidaritási adót vezettek be, így a legmagasabb személyi jövedelemadó-ráta a korábbi 40 százalékról 45 százalékra változott. A profitábilis cégekre speciális, 4-10 százalékos adót vetettek ki.¹⁷
- * A jövedéki adót (benzin, alkohol, cigaretta) 33 százalékkal növelték.
- * 2010 eleje óta a hozzáadottérték-adót (áfa) több lépcsőben és minden kategóriában, átlagosan 20 százalékkal emelték. Megjegyezzük, hogy az adóelkerülés miatti bevételkiesés kompenzálására már hosszú évek óta rendszeresen emelkedett az áfa,¹⁸ bár az adóelkerülés problémáját ez csak másik síkra terelte.¹⁹ 2011-re még a korábbiaknál is bonyolultabb áfarendszer adódott, az áfa mértéke termékkategóriánként, régióként, sőt – ellentmondva az Unió diszkriminációt tiltó elveinek – vevőnként is változik. Például a szállásért alacsonyabb áfát fizet a külföldi (illetve külföldi cégen keresztül vásároló) vendég, mint a belföldi. Az áfa alapértéke 21 százalékról 23 százalékra nőtt, 10 helyett 13 százalékos rátával adóznak például az élelmiszerek, a gyógyászati termékek, a turizmus. Néhány termékcsoportra (például könyv, újság) 5 helyett 6,5 százalék az áfa. Egyes szigeteken mindezek a ráták 30 százalékkal kisebbek. Az áfa mértéke tehát az országban 4,5 és 23 százalék között változik, de például az oktatás, a jogi és orvosi szolgáltatások áfamentesek.²⁰
- * Az elsősorban a bérből, fizetésből, segélyből élő lakosságra nehezedő áfa állandó emeléséhez a profit adóterheinek csökkentése járul. 2005-ben a vállalati nyereségadó még 32 százalék volt, ami 2007-ig fokozatosan 25 százalékra csökkent. A válság kirobbanása után a csökkentés folytatódott, és 2012-ben a társasági adó már csak 20 százalék. A beruházások

¹⁷ BBC (2011).

¹⁸ Az áfa 2004-ben például kategóriánként még csak 4 és 18 százalék között változott. WorldWide-Tax.com. http://www.worldwide-tax.com/greece/gre_econonews.asp

¹⁹ Az áfa, mint minden adó, az adóelkerülés terepe, s emelése, mint minden adóé, egyben növeli az adócsalás mértékét is. Az adócsalás mértéke azonban sokkal inkább változik országonként, mint adónemenként (ahol általában kisebb az adócsalás, ott minden adónemben kisebb.) Görögországban az adóelkerülés az átlagosnál kiterjedtebb, az áfa esetében a 90-es évek közepén a spanyol, portugál, olasz és belga értékekhez állt közel (Keen–Smith (2007): p. 19.), 2009-ben pedig a be nem fizetett adók a becslések szerint akár a költségvetési deficit 31 százalékát is elérhették. Artavanis *et al.* (2012): p. 4.

²⁰ TaxExperts. Greek Tax Guide.

http://www.taxexperts.eu/en/GUIDE/TaxExperts_Guide.

ösztönzése végett ugyanakkor az osztalékokat 2011-ben 21, 2012-től pedig 25 százalékkal adóztatják meg.²¹

A 2012 februárjában hozott újabb munkaerő-piaci lépések az egységnyi munkaerőköltség további csökkentését szolgálják:

- * a 2012. januári szinthez képest márciustól a minimálbért további 22 százalékkal csökkentették (586 euróra),²² a fiatalok minimálbérét ezen felül további tíz százalékponttal (tehát összesen 32 százalékkal).
- * 100 euróval, havi 359 euróra csökkentették a munkanélküliségi segélyt.
- * A befagyasztották a béremeléseket, amíg a munkanélküliség tíz százalék alá nem esik.
- * A kollektív szerződések hosszát és hatókörét korlátozták.
- * Csökkentették a nem bérjellegű munkaerőköltségeket (például a munkaadók által fizetendő társadalombiztosítási hozzájárulást öt százalékponttal).
- * A privatizált állami vállalatokra vonatkozóan a közsférára jellemző munkavállalói privilégiumok megszüntetését lehetővé tévő jogszabálymódosítást hoztak.

Mindezeket túl elindították az adóelkerülés elleni, a statisztikai számbavétel javítását és a költségvetési fegyelem erősítését (kötelező plafon a minisztériumi költségvetésekre, monitoring stb.) szolgáló lépéseket. A gazdaságélénkítő intézkedések a kisvállalkozások indításának adminisztratív könnyítésében és a jelentős liberalizációs, deregulációs lépésekben öltöttek testet (például 150 szakma területén a vállalkozási szabadság növelése).

Csakhogy mindez még messze nem elég. További 13,5 milliárd eurónyi kiigazításra van szükség 2013–14-ben, amelyből 3 milliárd euró adóemelésből, 6,7 milliárd nyugdíj- és bércsökkentésből, a többi az egészségügyi, az oktatási és a hadikiadások megnyirbálásából adódik. 2013-ra 7,8 milliárd euró jutna, amin belül 3,8 milliárd a nyugdíj- és 1,1 milliárd a bércsökkentés. A még szükséges kiigazítások mikéntjére vonatkozó terv még alakulóban van. A jelenlegi (2012. október eleji) állás szerint például 1 milliárd euróval kurtítják meg a honvédelmi kiadásokat; 5-6 százalékkal csökkentik nyugdíjukat (a 700 euró feletti nyugdíjakat kevésbé, az 1 400 euró felettieket jobban, és 2 500 eurós nyugdíjplafont vezetnek be);²³ a nyugdíjkorhatár 65-ről 67 évre emelnék, és a korábban elhatározott

²¹ KPMG.com <http://www.kpmg.com/global/en/whatwedo/tax/tax-tools-and-resources/pages/corporate-tax-rates-table.aspx>.

²² Mivel Görögországban 14 havi bért fizetnek, ez havi 684 eurónak felel meg, nettó értéken havi 570 euró.

²³ Ez keveset hoz a konyhára, mert magas nyugdíja csak keveseknek van. A görög nyugdíjak túlnyomó többsége nem több havi 700 eurónál.
http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_ws1_1_06/08/2012_455625

nyugdíjkorhatár-emelést (65 év) nem fokozatosan, hanem már 2013-tól foganatosítják;²⁴ csökkentenék az állami alkalmazottaknak járó kéthavi bónuszt, és ismét terítéken van a közalkalmazottak elbocsátása.

A költségvetésről a parlament hagyományosan decemberben dönt. Miközben a segélycsomag következő 31,5 milliárd eurós részlete a vállalások teljesítésétől függ, a tömegek máris tiltakoznak, a kormány pedig a trojkánál az intézkedések időbeli széthúzását szeretné (pontosabban szeretne volna) elérni.²⁵

A piaci erők mindenhatóságába vetett hit természetes elemeként a „válságkezelés” elengedhetetlen része a privatizáció. Cél 50 milliárd euró állami vagyron értékesítése, amiből 2012 márciusáig mindössze 1,8 milliárd euró valósult meg. 2012 második negyedévében többek között 34 regionális reptér, (beleértve a Thesszaloniki Nemzetközi Repülőteret), 12 kikötő (beleértve Pireusz és Thesszaloniki kikötőit), az athéni és thesszaloniki vízszolgáltató privatizációja indul meg. A bankok feltőkésítése után eladják az Agrár Bank és a Postabank állami részvényeit, és 70 ezer darab különböző nagyságú telek is kalapács alá kerül.

Az állami vállalatok vagy nagyon eladósodottak, vagy ha nyereségesek, tőzsdei áruk rendkívül alacsony. A túl olcsón kínált részvények pedig – akár a tőzsdén, akár privatizációs ügynökség által – mindig gyanúra adnak okot. Ráadásul ezeknél a vállalatoknál erős szakszervezetek működnek, amelyek a munkavállalók érdekvégyesítéséhez minden rendelkezésükre álló eszközt felhasználnak. A vásárlók érdeklődése mindezért nem-hogy csekély, de mint a privatizációs ügynökség 2012 júliusában lemondott elnöke, Kosztasz Mitropulosz fogalmazott *„jelenleg nincs piac. Ez nem az ár kérdése”*.²⁶ A privatizáció mindezen túl is rendkívül kényes társadalmi kérdés: az emberek nem látják szívesen az alapinfrastruktúra (például áramszolgáltatás) magánkézbe adását, illetve annak árnövelő és munkahely-csökkentő hatását. E nehézségek miatt szeretett volna az új Szamarasz-kormány két év haladékot kérni a trojától a beígért stabilizációs menü teljesítéséhez.

Amíg a trojka²⁷ el nem fogadja a görög terveket, és meg nem győződik a kormány elkötelezettségéről annak végrehajtása iránt, nem érkezik pénz. Az államkincstár lényegében üres, a hiányt havi átlag 3-4 (sőt augusztusban már 6) milliárd euró 3-6 havi lejáratú kötvénykibocsátással

²⁴ EurActiv (2012) és ANSamed (2012).

²⁵ The Washington Post (2012) és Bouras (2012). Angela Merkel október 9-i görögországi látogatása után úgy tűnik, a kiigazítási program elnyújtásának ötlete lekerült a görög kormány napirendjéről.

²⁶ Birnbaum (2012).

²⁷ Az IMF, az Európai Bizottság és az Európai Központi Bank.

finanszírozza a kormány.²⁸ E nélkül az állam ismét fizetéseképtelenné válik (vagy a lejárt kötvényeket, vagy a közalkalmazottakat nem tudja kifizetni). A helyzet a kormányt erősen megosztja. Szakadásra e sorok írásáig még nem került sor, de a két kisebbik koalíciós párt (a Paszok és a Demokratikus Baloldal) igen nehezen egyezett bele a további megszorításokba.

3) Kilátások

A trojka jelentésére, amely alapján eldől, hogy Görögország megkapja-e a soros mentőcsomag-részletet, már hónapok óta várunk. A jelentésnek eredetileg augusztusban kellett volna megszületnie, hiszen a soros részlet szeptemberben volt esedékes, a legutóbbi határidő november eleje. A trojka e sorok írásakor is tárgyal Athénban. A központi kérdés a munkaerőpiac. A kormány felajánlotta, hogy 12-ről 11-re csökkenti a műszakok közötti pihenőidőt, de az IMF az ezer euró feletti nyugdíjaknak a tervezettnél nagyobb (10 helyett 15 százalékos) csökkentését és a minimálbérek további leszorítását akarja elérni. Ezt már 2012 márciusában is kérte, arra hivatkozva, hogy a görög minimálbérek 50 százalékkal haladják meg a portugál, 17 százalékkal a spanyol és 5-7-szeresen a román és bolgár minimálbéreket.²⁹ A kormány – mint korábban jeleztük – már 2012 március elsejétől 22 százalékos csökkentést rendelt el, amivel a spanyol szint alá nyomta a minimálbér kötelező alsó határát. Jelenleg, az esedékes 31,5 milliárd eurós mentőcsomag-részlet lehívása előtt az IMF további csök-

²⁸ A 2012 augusztusában kibocsátott 2 milliárd eurónyi 13 hetes lejáratú kincstárjegy 4,28 százalékos kamaton kelt el, 2,12-szeres túljegyzés mellett. (A 10 éves lejáratú görög állampapírok másodlagos piaci felára 26-29 százalék.) *Reuters* (2012a), *Herald.ie* (2012) és Eurostat Statistics Online: Selected Principal European Economic Indicators.

²⁹ IMF (2012b). Az EU-ban a minimálbért megállapító országok közül Bulgáriában és Romániában a legalacsonyabb a küszöb, 2012 második felében 150-160 euró/hó. A régi EU-tagországok (EU15) közül csak Portugáliában alacsonyabb (566 euró/hó) a minimálbér, mint Görögországban (684 euró/hó), a görög szint a portugál 121 százalékaival egyenlő. A magyar adat 323 euró/hó. (Eurostat Statistics Online.) Az adatok ilyen összehasonlítása azonban csak az egységnyi munkaerőköltségre figyelő tőkeértékesülés szempontjából elfogadható, az emberek életszínvonaláról nem mond semmit. Például tudni kell, hogy Görögországban drágább az élet, mint az USA-ban vagy az Egyesült Királyságban, 43 százalékkal drágább, mint Magyarországon, és mindössze 10 százalékkal olcsóbb, mint mondjuk Németországban. (<http://www.aneki.com/expensive.html>) Ráadásul a görögök mindezért különösen sokat dolgoznak, a legtöbbet az EU-tagországok és az 5. legtöbbet az OECD-országok közül. (Eurostat Statistics Online és http://www.aneki.com/work_hours.html). A görög minimálbérek már ennek tudatában sem olyan magasak, és további elemzés szükséges az alapvető kiadások (pl. lakhatás, alapélelmiszerek stb.) szempontjából. Például: Athén külterületén egy egyszobás lakás havi bérleti díja 300 euró, egy liter tej ára 1,22 euró. http://www.numbeo.com/cost-of-living/city_result.jsp?country=Greece&city=Athens

kentést kér. *A versenyképesség-javításnak ez a követelménye tehát az eurózónában a bérek lefelé nivellálása irányába hat.*

Eközben az eurózóna vezetőinek, mindenekelőtt Angela Merkelnek az álláspontja a görög jövővel kapcsolatban megváltozni látszik. Míg korábban akár Görögország eurózónából való távozását is elképzelhetőnek tartotta (a görögök mai napig legszigorúbb kritikusával, Wolfgang Schäuble német pénzügyminiszterrel együtt), most inkább az ebből eredő dominóhatás következményeire és euró-milliárdokkal mérhető árára gondol, amelyeket a görög kilépés esetén a bent maradó gyenge helyzetű országok további megroggyanása és kisegítésének kényszere idézne elő.³⁰

A trojka nyilvánvalóan időnyerésre játszik, és így valószínű, hogy a következő részletet még megadja Görögországnak, különösen, hogy rajta múlik mit és milyen mértékben fogad el „bízató, ígéretes” eredménynek. Ha így ki lehet húzni a globális válság végéig, akkor a helyzet, legalábbis egy időre, nyugvópontra juthat. A kilábalás azonban még nem látszik, mert ahhoz a termelés új technológiai bázison történő megújítása szükséges, mindenekelőtt a világgazdaság vezető erejében, az USA-ban. Csak-hogy az USA helyzete messze nem megnyugtató, költségvetési hiányának növekedése egyre nehezebben tartható fenn. Egyes elemzők szerint, ha az amerikai kormány nem fog hozzá a költségvetés drasztikus (a GDP 11 százalékával felérő) konszolidálásához, akkor az USA 2020-ig Görögország sorsára juthat.³¹ Ha viszont rászánja magát, akkor az új struktúra kiépítésének támogatása helyett a termelést visszafogó restriktív és/vagy a belgazdaság felé fordulás következik, annak a világpiacra gyakorolt kedvezőtlen hatásával együtt.

A világgazdasági kilátások tehát nem biztatóak. A görög gazdaságnak azonban ennek ellenére valahogy működnie, a költségvetés állapotának javulnia kellene. Miközben az elmúlt két évben radikális költségvetési megszorításokat hajtottak végre, szinte semmi előrelépés nem történt az adóelkerülés vagy a vállalkozási környezet javítása és a privatizáció terén, bár ezek még jó esetben is csak hosszabb idő után hatnak a növekedésre. Az életszínvonal-csökkenést a lakosság – Spanyolországhoz hasonlóan³² – nem akarja eltűrni.

A kiadásoktól eleve elmaradó bevételek, az azokat tovább csökkentő adósságszolgálat ellensúlyozásához a bérből és fizetésből, segélyből élőktől nem lehet elegendő pénzt elvonni. A szegénységgel vagy társadalmi kirekesztődéssel fenyegetettek aránya már 2010-ben, a megszorítások előtt is

³⁰ A görög kilépéssel a német büdzséből Görögországnak adott 62 milliárd euró veszne oda. Hammerstein et al. (2012).

³¹ Gross (2012).

³² A spanyolországi Vörös Kereszt hagyományosan minden év október 10-én utcai akciónap keretében adományokat gyűjt más országok szegényei számára. 2012-ben történt először, hogy az adományokat spanyol szegények számára gyűjtötték. BBC (2012).

jóval magasabb (27,7%) volt, mint az EU27 átlaga, és Görögországot Írországon kívül csak az új tagországok előzték meg ebben. Azóta a bérek, nyugdíjak, segélyek drasztikus csökkentésen estek át. Az öngyilkosságok (az „*austerity suicide*”-ok) száma az utóbbi években megugrott, a betegek nem tudják fizetni gyógyszereiket, 2012-ben egymillió nyugdíjas élt havi 400-500 euróból, a minimálbér nettó értéke a szegénységi küszöb alatt van, a fiatalok minimálbére és a munkanélküliségi segély még ennél is jóval kisebb.³³

Angela Merkel több mint 5 év után 2012. október 9-én Görögországba látogatott. A rövid sajtótájékoztatón Antonisz Szamarasz a reformok folytatása mellett tett hitet és azt mondta, Görögország nem kér kedvezményeket. Merkel a két ország barátságáról beszélt és arról, hogy bilaterális projekteket helyeztek kilátásba, és ő mindent el fog követni, hogy Görögország hozzájárjon az Európai Beruházási Bank alapjaihoz, amelyek a görög növekedést mozdíthatják elő.³⁴ A görög kiigazítási program elnyújtásáról tehát – amely a mostani görög kormány választási ígérete volt – nem esett szó, pedig az Unió Tanácsa ugyanaznap, néhány órával korábban Portugália számára egy év haladékot nyújtott a deficitcélok teljesítéséhez.³⁵

Eközben az athéni parlament körül a nagy rendőri készültség ellenére jelentős, atrocitásoktól sem mentes tüntetések folytak. A trojka döntése a következő 31,5 milliárd eurós részlet lehívásáról még mindig várat magára.

A görög válság tehát görög tovább...

* * * * *

³³ *The Week* (2012); *Keep Talking Greece* (2012); Paleckis (2012); Eurostat Statistics Online. A görög szegénységi küszöb (a mediánjövedelem 60%-a) 2010-ben évi 7178 (havi 598) euró volt. Görögországban egy évben 14-szer fizetnek bért. A minimálbér nettó értéke havi 489 euró. Éves szinten $489 \cdot 14 = 6846$ euró, vagyis a szegénységi küszöb 95 százaléka. A nyugdíjasok nagy része, a minimálbéres fiatalok és a munkanélküliek még ennél is kevesebbet kapnak. Az Eurostat szerint Magyarországon a szegénységi küszöb 2010-ben 2544 euró (2011-ben 2721 euró). A görög helyzet tehát olyan, mint ha Magyarországon 2010-ben millióknak kellett volna havi 38-57 ezer forint keresetből élnie. A szegénységi küszöb alatt 2010-ben a magyar lakosság 12,3, a görög lakosság 20,1 százaléka élt. A görög bér- és nyugdíjcsökkentés dandárja ezután következett.

³⁴ *The Telegraph* (2012); *Hellas Frappe* (2012).

³⁵ EC (2012).

Felhasznált irodalom

- ANSamed (2012): *Crisis: Greece, troika sees 'great progress' in talks on cuts*. 06 Aug, http://www.ansamed.info/ansamed/en/news/nations/greece/2012/08/06/Crisis-Greece-troika-sees-great-progress-talks-cuts_7300146.html
- Artavanis, N. – Morse, A. – Tsoutsoura, M. (2012): Tax Evasion Across Industries: Soft Credit Evidence From Greece. *Chicago Booth Research Paper*, No. 12–25, *Fama-Miller Working Paper*, June 25, 2012 http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2109500
- Artner Annamária (2012): Út a keresztre – Görögország kálváriája. *Külügyi Szemle*, XI. évf. 2. szám 2012 nyár pp 165–194
- Bank of Greece Statistics Online. Income Balance. <http://www.bankofgreece.gr/Pages/en/Statistics/externalsector/balance/income.aspx>
- BBC (2011): Greek government austerity measures. *BBC News*, 19 October <http://www.bbc.co.uk/news/business-13940431>
- BBC (2012): Red Cross to make Spain appeal as economic crisis bites. (Tom Burridge, BBC News, Madrid: Analysis) *BBC News*, 9 October 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-19881851>
- Birnbaum, M. (2012): Greece faces difficult odds with privatization. *The Washington Post*, August 4 http://www.washingtonpost.com/world/greece-faces-difficult-odds-with-privatization/2012/08/03/6614cb92-d816-11e1-b360-33e7ac84e003_story.html
- Bouras, S. (2012): Greek Economy to Shrink More Than Expected Next Year. *The Wall Street Journal*, October 1, <http://online.wsj.com/article/SB10000872396390443862604578028802369884088.html>
- Capital.gr (2012): Greece to revive public servants dismissal plan. *Capital.gr*, 10 August, <http://english.capital.gr/News.asp?id=1584045>
- COM (2012): *Recommendation for a Council recommendation on Greece's 2012 national reform programme SWD(2012) 307 final*. Brussels, 30.5.2012 http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2012/03_commission/el_2012-05-30_recommendation_for_cr_en.pdf
- Dabilis, A. (2012): The Number of Public Workers in Greece Declines, says Census. *Greek Reporter*, April 10, <http://greece.greekreporter.com/2012/04/10/the-number-of-public-workers-in-greece-declines-says-census/>

- EC (2012): Press release. 3189th Council meeting Economic and Financial Affairs Luxembourg, 9 October 2012 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ecofin/132771.pdf
- EurActiv (2012): *Brussels welcomes Greece's commitment to reforms*. Published: 03.08.2012 <http://m.euractiv.com/details.php?aid=514218>
- Eurostat Statistics Online. Statistics by Theme <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>
- Gross, W.H. (2012): *Damages. Investment Outlook*. October 2012 <http://www.pimco.com/EN/Insights/Pages/Damages.aspx>
- Hammerstein, K.von – Reiermann, C. – Schult, C. (2012): An Unexpected U-Turn. Why Merkel Wants To Keep Greece in Euro Zone. 09/10/2012 *Der Spiegel Online International*. <http://www.spiegel.de/international/europe/merkel-wants-to-keep-greece-in-the-euro-zone-a-854879.html>
- Hellas Frappe (2012): Merkel, Samaras Press Conference Transcript. October 9, 2012. <http://hellasfrappe.blogspot.hu/2012/10/merkel-samaras-press-conference.html>
- Herald.ie (2012): Greece to auction short-term debt. *Herald.ie* August 10 <http://www.herald.ie/breaking-news/world-news/greece-to-auction-shortterm-debt-3196417.html>
- HRMF (2012): *Hellenic National Reform Programme 2012-2015. Report on the progress towards 'Europe 2020' and the implementation of the Euro plus Pact commitments*. Hellenic Republic Ministry of Finance. Athens, April 2012 http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2012/01_programme/e1_2012-04-12_nrp_en.pdf
- HSA (2011): *Annual national accounts: revised data for the period 2005-2010*. Press release. Hellenic Statistical Authority, Piraeus, 05-10-2011 http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0702/PressReleases/A0702_SEL15_DT_AN_00_2010_02_F_EN.pdf
- HSA (2012): Hellenic Statistical Authority: Statistical Database Online. http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0101
- IMF (2012a): Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility—Staff Report; Staff Supplement; Press Release on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Greece, *IMF Country Report*, No. 12/57. March, International Monetary Fund <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr1257.pdf>

- IMF (2012b): IMF Board Approves €28 Billion Loan for Greece. *IMF Survey online*, March 15, 2012 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2012/CAR031512B.htm>
- Keen, M. – Smith, S. (2007): VAT Fraud and Evasion: What Do We Know, and What Can be Done? February 2007, *IMF Working Paper*, Fiscal Affairs Department WP/07/31 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0731.pdf>
- Keep Talking Greece (2012): Labour Minister: One Million Greeks Get Pensions 400-500 Euro. *Keep Talking Greece* March 16, <http://www.keeptalkinggreece.com/2012/03/16/labour-minister-one-million-greeks-get-pensions-400-500-euro/>
- KPMG.com <http://www.kpmg.com/global/en/whatwedo/tax/tax-tools-and-resources/pages/corporate-tax-rates-table.aspx>
- MoF (2011): *Hellenic Economic Policy Programme Newsletter*, 19 May 2011 http://www.minfin.gr/content-api/f/binaryChannel/minfin/datastore/89/e5/27/89e527a8e4c7891eed132419dfe976e9116f4009/application/pdf/HEPP_NEWSLETTER_issue8.pdf
- Paleckis, J.V. (2012): *Pensioner suicide shocks Greece*. 2012 04 05. <http://www.paleckis.lt/Default.aspx?Element=ViewArticle&TopicID=73&ArticleID=9981&Lang=EN>
- Reuters (2012a): Greece may issue more T-bills to cover funding gap: Official. *Reuters* Aug 1, 2012, <http://www.reuters.com/article/2012/08/01/greece-idUSL6E8J136520120801>
- Reuters (2012b): Greece sacks state company head for not cutting salaries. *Reuters* Aug 9 <http://news.yahoo.com/greece-sacks-state-company-head-not-cutting-salaries-152359647~finance.html>
- Reuters (2012c): Greece seen in recession until mid-2013 – OECD. *Reuters* May 22 <http://us.mobile.reuters.com/article/economicNews/idUSL5E8GL5GE20120522?feedType=RSS&feedName=economicNews>
- Smith, H. (2012): Merkel visits Greece as 50,000 people protest – as it happened. *The Guardian Business Blog*. 9 October 2012, 16:24 BST <http://www.guardian.co.uk/business/2012/oct/09/eurozone-crisis-angela-merkel-visits-greece#block-507420aec0e361310bc6ca7c>
- Spiegel (2012): Crisis Drives More Southern Europeans to Germany. *Spiegel Online International*. 08/09/2012 <http://www.spiegel.de/international/europe/euro-crisis-drives-southern-europeans-to-germany-for-jobs-a-849225.html>
- TaxExperts. Greek Tax Guide. http://www.taxexperts.eu/en/GUIDE/TaxExperts_Guide

The Telegraph (2012): Debt crisis: Greek protests as Angela Merkel visits Athens – live. October 9, 2012 http://www.telegraph.co.uk/finance/debt-crisis-live/9595329/Debt-crisis-Greek-protests-as-Angela-Merkel-visits-Athens-live.html#disqus_thread

The Washington Post (2012): Greece to stay in recession for 6th year, 2013 draft budget shows. By Associated Press, October 1 http://www.washingtonpost.com/business/greek-govt-to-submit-draft-2013-budget-to-parliament-as-troika-talks-resume/2012/10/01/0f6f43f6-0b9e-11e2-97a7-45c05ef136b2_story.html

The Week (2012): Tragedy of Greek pensioner puts focus on rising austerity suicides. *The Week* 5 Apr <http://www.theweek.co.uk/world-news/euro-debt-crisis/46190/tragedy-greek-pensioner-puts-focus-rising-austerity-suicides>

WorldWide-Tax.com. http://www.worldwide-tax.com/greece/gre_econonews.asp

LENGYELORSZÁG GAZDASÁGA A VÁLSÁG SORÁN*

Wisniewski Anna

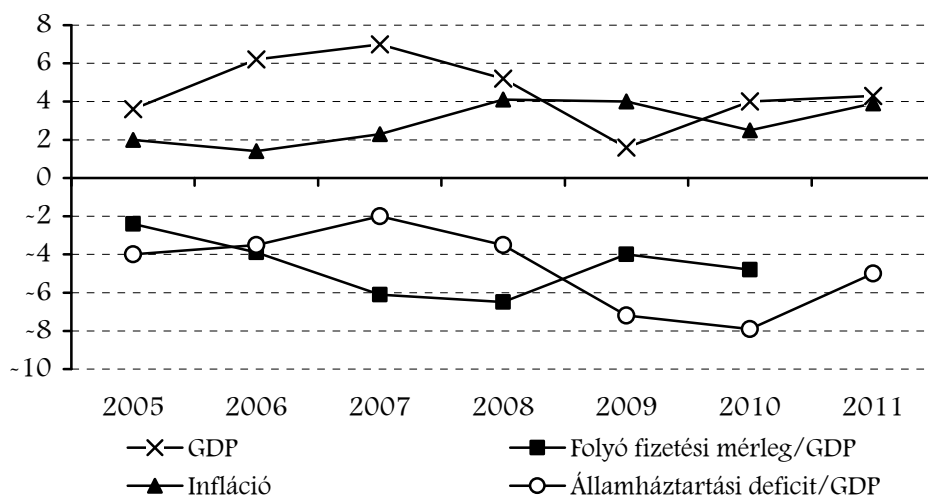
A pénzügyi és gazdasági válság Lengyelországot belpolitikai stabilizáció közben és tartós növekedési trendet eredményező gazdasági ciklusban érte. A *válságot megelőző években* a gazdaságpolitika legfőbb célkitűzésének az euró bevezetését tartotta (konkrét – bár egyre kevésbé reálisnak vélt – céldátum mellett) az ehhez szükséges kritériumrendszer teljesítésével. A másik pillér a gazdasági növekedés fenntarthatóságának biztosításához szükséges reformok végrehajtása volt (privatizáció folytatása, adó-reform, nyugdíjreform, a gazdaság modernizálását elősegítő strukturális átalakítás). A pénzügyi és gazdasági válság hatására Lengyelország az első stratégiai cél tekintetében a konkrét csatlakozás időbeli meghatározása helyett a stabilitást elősegítő feltételrendszer teljesítésére helyezte át a hangsúlyt (költségvetési hiány, államadósság) a piaci hitelesség megtartása érdekében, emellett a gazdasági növekedés fenntartásához szükséges szerkezeti reformok előbbre sorolódtak. A lengyel helyzet mindamellet annyiban speciális, hogy – bár az ország kitettsége az eurózónában zajló folyamatok alakulása szempontjából jelentős – nem belső válsághelyzet vagy a külső környezet drámai romlásából fakadó kényszer, hanem egyfajta megelőző, a jövőbeni növekedés fenntartását célzó gazdaságpolitikai megfontolások vezérelték a reformfolyamatot, amely ebből kifolyólag nem radikális és gyors, hanem fontolva haladó (nem utolsósorban a kormányzó elit politikai céljait veszélyeztetni nem kívánó) reformintézkedésekből tevődött össze.

* A tanulmány a 84240PD jelű OTKA-projekt keretében folyó kutatás alapján készült.

1) A lengyel gazdasági növekedés

A lengyel gazdaság növekedése a 2004 és 2008 közötti időszakban éves szinten öt százalék körül alakult, s az ország sikeresen igazodva a világgazdaság ciklikus folyamataihoz, *kedvező konjunkturális időszak* után került a pénzügyi és gazdasági válságba. Számos tényező együtthatásának eredménye, hogy a dinamikus bővülési trend nem tört meg drámaian, s a nemzetközi válság hatásaira kevésbé érzékenyen reagált a gazdaság. A 2009-ben, az Európai Unió országai között egyedülálló teljesítménynek számító, ugyanakkor a megelőző évhez képest mérsékeltebb, 1,6 százalékos GDP-bővülés után is fennmaradt a növekedési trend, ami 2010-ben 3,8 százalékot (negyedéves bontásban 3,0, 3,5, 4,2 és 4,4%), 2011-ben 4,3 százalékot tett ki (negyedévenként 4,4, 4,5, 4,2, 4,3%). Előrejelzések szerint 2012-ben a gazdaság éves szinten 2,5 százalékkal növekedhet, míg 2013-ra további lassulással számolnak a külső környezet hatására, s a bővülés 2,0-2,5 százalék körül alakulhat. Az európai konjunktúra függvényében a gazdaság élénkülésére majd a 2014–15 időszakban lehet számítani.

1. ábra
Lengyelország egyes makrogazdasági mutatói, 2005–2011
(százalék)

Forrás: Eurostat

A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság hatása mindenekelőtt az államháztartás mérlegének romlásában éreztette hatását. A költségvetési hiány GDP-arányos mértéke 2008-ban -3,6, 2009-ben -7,2, 2010-ben -7,9 százalékos lett, majd a költségvetési szigorítás eredményeként 2011-ben -5,6 százalékra csökkent, s 2012-ben -3,5 százalékos deficit várható. A költségvetési pálya fenntarthatósága érdekében a fiskális konszolidáció elkerülhetetlenné vált. Mindamellet Lengyelország erre a konjunkturális szempontból kedvező 2010–2011-es időszakot használta fel. A figyelem középpontjába került az államadósság növekvő szintje, amely megközelítette az alkotmányban rögzített (a GDP 55 százaléka) mértéket. Az államadósság a GDP-hez viszonyítva 2010-ben 52,8, 2011-ben 53,7 százalék volt.

Lengyelország teljesítményében meghatározó szerepük volt olyan ország-specifikus tényezőknek, mint a kisebb fokú nyitottság és a relatíve nagy belső piac, ahol a fogyasztási lendület töretlen maradt a válság éveiben. Az export visszaesését a hazai valuta leértékelődése ellensúlyozta, a kedvező trend részben az ország fontosabb kereskedelmi partnereinél érzékelhető keresletjavulást tükrözte. A piaci bővülés egyik legfontosabb tartópillérét az állami beruházások jelentették (infrastruktúrafejlesztés, EB2012 stb.), ami azonban fiskális oldalon éreztette kedvezőtlen hatását. Részben a növekedési teljesítmény fennmaradásával, részben a jelenleg is folyamatban lévő privatizációval összefüggésben a külföldi tőke a közép-európai térséget tekintve ebben az időszakban a lengyel piac iránt mutatott érdeklődést. A kormányzat privatizációs stratégiája is hozzájárult ahhoz, hogy a Varsói Értéktőzsde a régió elsőszámú piacává vált (megelőzve a bécsi tőzsdét), ami a befektetők számára a piac attraktivitását erősíti. *Mindezek erősítették és erősítik az ország hitelességét a pénzpiaci szereplők körében, s ebből a szempontból Lengyelország a válság egyik haszonélvezője, hiszen az ország CDS felára történelmi mélypontra süllyedt, vagyis soha ilyen olcsón nem tudott állampapírt kibocsátani.*

A GDP előállításában jelentős és folyamatosan növekvő szerepe van a hazai vállalatoknak (71 százalékos részarány). *A hazai kis- és középvállalkozások állítják elő a GDP 48,8 százalékát.* Ezen belül is a legdinamikusabban fejlődő szegmensnek a közepes vállalkozások bizonyultak, legnagyobb mértékben hozzájárulva a bruttó hozzáadott érték előállításához is. A lengyel piac számára a legjelentősebb kihívást a jövőre nézve a versenyképesség és az innováció alacsony szintje jelentik. A versenyképességi mutatók terén Lengyelország a kelet- és közép-európai régió országai között ma inkább az alsó-, középmezőnyben helyezkedik el. Az egy foglalkoztatottra eső termelékenység szintje az utóbbi években jelentősen megugrott, a korábbi 61,9 százalék után 2010-ben elérte az EU27-ek átlagának 65 százalékát. A tőkevonzó képesség és a gazdaság versenyképessége szempontjából meghatározó egységnyi munkaerőköltség a válság hatására 2009-ben és 2010-ben is csökkent (-2,0, illetve -0,6%). Az állam innová-

cióra fordított kiadásai a GDP 1,25 százalékát teszik csak ki, és komoly gond, hogy a vállalatok K+F kiadásai GDP-arányosan visszaestek (0,18% 2010-ben). Ez az egyik olyan terület, amelyet láthatóan negatívan érintett a válság. A lengyel gazdaság előnye, hogy a társadalom európai összehasonlításban relatíve fiatal, a népesség reprodukciós képessége magas. A munkaerőpiacon a nemek közötti egyenlőség a legelőrehaladottabb Európában, a jövedelmi egyenlőtlenség, a polarizáció csökken. A munkanélküliség relatíve magas (12,4%), de csökkenő tendenciát mutat. A népesség mobil, jelentős a külföldi munkavállalás (mindenekelőtt a vendéglátás, építőipar, szolgáltatások esetében).

Az ország sikerként élte meg az európai uniós tagságot, annak pozitív hozadéka számos területen jelentkezett. A legjelentősebb előny az egységes belső piacon való részvétel, az abból fakadó kereskedelem bővülés és munkahelyteremtés. Az export a csatlakozás óta megduplázódott (117,4 milliárd euró 2010-ben), a kivitel 78,6 százaléka az EU-országokba irányul és az import 58,8 százaléka származik onnan. A kereskedelmi mérleg az EU-országok viszonylatában jelentős többletet mutat, különösen szembevetve az exportnövekedés dinamikája (2010-es adatok): Szlovákia (+40%), Svédország (+27%) és Magyarország (+23%). A külső kereslet élénkülése nagymértékben hozzájárult az ipari termelés bővüléséhez, amely a 2009-es 4,5 százalékos visszaesés után 2010-re 9,8 százalékra nőtt. A külkereskedelem kétségtelenül az egyik fontos pillére volt a lengyel gazdasági növekedés szinten tartásának a válság éveiben.

Az európai uniós tagság másik fő hozadéka a munkahelyteremtés. A munkanélküliség szintje a 2009-es 11,9 százalékról 2010-re ugyan 12,4 százalékra emelkedett, de Lengyelország közel húsz százalékos munkanélküliségi mutatóval csatlakozott 2004-ben az Európai Unióhoz. Az európai munkaerőpiacon való szabad munkavállalás hozadékát jelentik a külföldi munkavállalók hazautalásai, amelyek a lengyel jegybank számításai szerint a tagság hét éve alatt összesen mintegy 78,5 milliárd eurót tettek ki (egyedül 2010-ben 12 milliárd eurót utaltak ezen a címen). A foglalkoztatottság mértéke az országban továbbra is relatíve alacsony, annak szintje a korábbi évhez képest nem változott (59,2%).

A GDP-bővülés elsődleges forrása a belső piaci kereslet (elsősorban a magánfogyasztás), a lengyel munkavállalók hazautalásai, valamint az EU-transzferek. Az EU-transzferek 2004 és 2011. február között 49,8 milliárd eurót tettek ki, míg Lengyelország 20,4 milliárd eurót fizetett be a közös költségvetésbe, a pozitív mérleg 29,5 milliárd. Emellett a kohéziós politika 29,4, a közös agrárpolitika 16,4, egyéb források 4,1 milliárd eurót hoztak. *A 2007-2013 közötti időszakot alapul véve Lengyelország a legfőbb haszonélvezője az uniós forrásoknak.*

2) A válság hatása és következményei: válságkezelés

A pénzügyi válság nem érintette közvetlenül a lengyel pénzintézeteket, amelyek csak marginálisan kapcsolódtak be a kockázatosabb nemzetközi pénzügyi ügyletekbe. Ennek ellenére a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság negatív hatásait kivédendő a lengyel monetáris hatóság és a kormányzat komplex válságkezelő csomagot dolgozott ki.

A monetáris politika által alkalmazott eszköztárat nagymértékben befolyásolta, hogy a recessziós nemzetközi környezetben Lengyelország ellenállóbbnak bizonyult. A pénzügyi intézmények megmentésére nem volt szükség, nem került sor banki mentőcsomagokra. Emellett az ország 1998 óta az inflációs célkövetés módszerét alkalmazza (2004 óta az inflációs cél 2,5 százalék, +/-1 százalékpontos sávval), amely a „szabadon lebegő” árfolyammal párosítva a válság időszakában segítette a lengyel gazdasági stabilitást. Az alapvetően az inflációs célkövetésre fókuszáló lengyel monetáris stratégia irányelvei között már 2006-ban szerepelt a pénzügyi stabilitási szempontok figyelembe vételének szükségessége. 2007 decemberében ebben a szellemben alakult meg a *Pénzügyi Stabilitási Bizottság* a Pénzügyminisztérium, a lengyel Pénzügyi Felügyelet és a jegybank megállapodásának eredményeként. A nemzetközi válság hatására a jegybank komplex, úgynevezett *Bizalmi Csomagot* dobott a piacra, amelynek egyik része a hitelezés lendületének ösztönzése érdekében az irányadó jegybanki alapkamat három százalékra történő csökkentése volt. A jegybank bővítette a nyíltpiaci műveletek körét és likviditásbővítő (repó) műveleteket vezetett be, megerősítve emellett az ehhez rendelkezésre álló eszközöket. A kötelező tartalékráta mértékét 3,5 százalékról lecsökkentették 3 százalékra (2009 közepén), 2008–2009 során *FX swap* műveleteket ajánlottak a piacon, emellett 2010-ben diszkont hitelügyleteket kínáltak a pénzügyi szereplőknek.

A jegybank 2010 közepétől a megváltozott nemzetközi környezetben, már az exit stratégia részeként megkezdte az alapkamat fokozatos emelését (2009. június: 3,5; 2011. január: 3,75; 2011. április: 4,00; május: 4,25; 2011. június: 4,5; 2012. május: 4,75%; de novemberben ismét 4,5%-ra csökkentette a romló konjunkturális folyamatok következtében). 2010 folyamán kivezették a likviditásbővítésre bevezetett *FX swap*-okat (2010. április), fokozatosan kivonták a repó-műveleteket, a kötelező tartalékráta ismét 3,5 százalékra emelkedett (2010. december), és 2010 év végén megszüntették a diszkont hitelügyleteket is. A jegybank monetáris politikai irányelveit összefoglaló dokumentum aláhúzza, a nemzetközi gazdasági és pénzügyi válság még inkább felhívta a figyelmet arra, hogy a

pénzügyi rendszer stabilitásának szempontjait hatványozottan figyelembe kell venni a monetáris politika alakításában. Az inflációs célkövetés megfelelő keretet biztosít mindehhez, mivel a pénzügyi szektor szabályozói és felügyeleti rendszere számára támaszt jelent.

A pénzügyi stabilitás elősegítésére a jegybank elnöke, Marek Belka és Jacek Rostowski pénzügyminiszter 2010. június 15-én aláírta a *Nemzetközi Valutaalap 20,5 milliárd USD értékű rugalmas hitelkeretének (FCL) prolongálására vonatkozó lengyel beadványt*. Később a Nemzetközi Valutaalap 21 milliárdról 29 milliárd USD-re növelte a Lengyelország részére rendelkezésre álló hitelkeretet. A kormányzat a 2013. elején lejáró megállapodás további két évvel történő meghosszabbításában gondolkodik.

A zloty válság időszakbeli gyengülésének hatására a jegybank a fentiekben túl, általa ritkán alkalmazott eszközhöz folyamodva 2011 októberében többször is valutapiaci intervenciót hajtott végre. Az intervenciót megelőzően a lengyel valuta rekordmértékben gyengült az euróval szemben, amit a gazdaság szilárd fundamentumai alapján nem tartottak megalapozottnak az elemzők. A pénzpiaci intervenció révén a zloty elleni spekulációt akarta a jegybank nehezebbé és kockázatosabbá tenni. A jegybankelnök hangsúlyozta, hogy intervencióra a továbbiakban is bármikor sor kerülhet, ugyanakkor nincs olyan célárfolyam, amikor ennek bekövetkeztére számítani lehet. A pénzügypolitika azért kezeli kulcskérdésként a valuta gyengülését, mivel ezzel a külföldi adósságszolgálat költségei megnövekednek, egyben bizonyos szint felett az államadósság mértéke is meghaladhatja az alkotmányban rögzített GDP-arányosan 55 százalékos mértéket.

A bankrendszer stabilitásának biztosítására a kormány 2008 novemberében hagyta jóvá a *Stabilitási és Növekedési Programot*. Ennek keretében elfogadták a bankbetétekre vonatkozó garancia összegét megemelő törvényt (50 000 euró értékig, korábban ez az összeg 22 500 euró volt). A fogyasztói kereslet fenntartása/élénkítése, a beruházási kedv fenntartása/ösztönzése állt a gazdaságstratégia fókuszában. A csomag további intézkedései a következők voltak:

- * *A hitelforgalom élénkítése* (garanciák és kezességek könnyítésével, bővítésével). A kormány elfogadta a cégek részére folyósítandó kereskedelmi banki hitelekre vonatkozó állami garancia- és kezesség nyújtási programot (az Országos Gazdasági Bank a kereskedelmi bankok közvetítésével kezességet és garanciákat nyújt a cégeknek és az önkormányzatoknak), amelynek révén mintegy 55 milliárd zloty-ra nőtt a hitelezésekre fordítható keretösszeg.
- * *A beruházások ösztönzése* (gyorsított amortizáció időszakos bevezetése, a PPP konstrukciók elősegítése a bürokratikus akadályok csökkentésével, az EU-alapok hatékonyabb, magasabb összegű kihasználására). A kormány 91,3 milliárd zlotyt pumpált a gazdaságba a kincstári garan-

ciákra és kezességekre felhasználható összeg emelésével, a gazdálkodó alanyok (különös tekintettel a KKV-szektorra) hiteleket nyújtó bank(ok) feltőkésítésével, a leírható beruházási összeg kétszeresére (százezer euróra való) emelésével, az EU-társfinanszírozásra szánt összeg megemelésével, és egyes beruházási programok felgyorsításával.

- * *A fogyasztás élénkítését az adócsökkentés* folytatása segítette elő, a személyi jövedelemadó mértéke a korábbi 19, 30 és 40 százalékos szintről 18 és 32 százalékos értékre módosult 2009-től.
- * *A csoportos elbocsátások megelőzésére*, korlátozására, valamint a munkavállalók kieső jövedelmének pótlására lehetőséget teremtve a Munkaügyi Alapból, 2009. augusztusban lépett hatályba a „kríziskezelő csomag”, amely tartalmazza a rugalmas munkaidőkeret általános (minden cégre kiterjedő) bevezetését; a válság miatti kényszerű szabadságolások alatt fizetendő, az állam által részben fedezett és csökkentett munkabért.
- * *A lakásépítéshez, felújításhoz szükséges hitelekhez való hozzájutás könnyítése.* A kormány elfogadta a lakásokra jelzálogkölcsönnel rendelkező munkanélküliek támogatásáról szóló rendeletet, amely alapján az állam segítséget nyújtott a 2008. július 1-től 2010 végéig munkahelyüket elvesztett személyeknek kölcsöneik törlesztésében. Az állam által vállalt rész maximálisan 1,2 ezer zloty lehetett havonta, melyet a rendelet szerint nyolc év alatt kell visszafizetni.

Már 2010 szeptemberében felmerült Lengyelországban is a bankadó bevezetésének terve. A Pénzügyminisztérium elképzelései szerint az adót nem terjesztenék ki az egyéb pénzügyi vállalkozásokra (pl. brókercégek, nyíltvégű nyugdíjalapok, befektetési alapok), a befizetések speciális, „bankmentő” alapba kerülnének, amelyek mindenekelőtt a bankszektor biztonságát szolgálnák esetleges jövőbeni pénzügyi krízisek hatásának enyhítésére. A bankadó bevezetésére eddig nem került sor politikai és versenyképességi megfontolásból. A lakossági hitelezést tekintve 2010. december 23-án lépett életbe a lakossági hitelképesség vizsgálati módszerét szigorító új szabályozás. Ennek értelmében az átlagosnál alacsonyabb nettó jövedelemmel rendelkező emberek havi törlesztése nem haladhatja meg jövedelmük 50 százalékát, az átlagosnál magasabb jövedelműek esetében ez az arány 65 százalék. A svájci frank árfolyamával kapcsolatos problémák enyhítésére 2011. augusztus 9-én fogadták el a *spread törvényt*, amely a banki hitelekéről és fogyasztói hitelekéről szóló törvényt módosító szabályozás. A konstrukció lényege, hogy a külföldi valutában (pl. svájci frankban vagy euróban) eladósodott hitelfelvevő abban a valutában törlesztheti hitelét, amelyben a hitelfelvétel megtörtént. (Lengyelországban mintegy 700 ezer család adósodott el svájci frank alapú hitelben, a teljes hitelállomány mintegy 149,7 millió zloty-t tesz ki, ami nem jelent sem a lengyel bankrendszer, sem a gazdaság egésze szempontjából nagyobb

rendszerkockázatot.) A rendelet elsősorban azokon könnyít, akik külföldi munkavállalás révén vagy egyéb forrásból közvetlenül, illetve a saját banknál jobb átváltási árfolyamon tudnak devizához jutni.

Mindezen válságidőszaki folyamat áttekintése alapján a lengyel gazdaság példája arra mutat rá, hogy még a szilárd fundamentumok sem nyújthattak kellő védelmet a régiós negatív fertőző hatások ellen. A monetáris és fiskális politikai intézkedések elengedhetetlenek voltak ahhoz, hogy ellensúlyozni tudják a válság hatásait a pénzpiacon, a munkaerőpiacon, és enyhítsék a vállalatokat és a lakosságot érintő negatív következményeket. A komplex és az intézmények egymást erősítő intézkedései hozzájárultak ahhoz, hogy a válság mérsékelt hatással jelentkezett Lengyelországban és az visszafordítható maradt.

A fenntarthatónak bizonyult lengyel teljesítmény háttérében számos tényező együtthatása áll: (1) a lengyel gazdaságpolitika kényszerű elkötelezettsége a feszes fiskális politika iránt (amit az alkotmány is rögzít és az uniós túlzottdeficit-eljárás is motivált), (2) a monetáris és fiskális politika egymást erősítő, komplex intézkedései, (3) a lengyel gazdaság kisebb mértékű kitettsége a bankszektor tulajdonosi szerkezete révén, (4) az ország kisebb fokú nyitottsága, (5) a nagyobb belső piac kapcsán az export aránylag kisebb súlya, (6) a külföldi tőke kisebb aránya, a kis- és középvállalatok nagyobb szerepe a gazdasági növekedésben, (7) társadalmi kohézió, (8) stabil politikai háttér. A válságkezelés fő célja a piaci stabilizáció, a hitelesség megerősítése, emellett a gazdasági növekedés fenntartásához szükséges reformok továbbvitele, és az egészséges vállalatok növekedési ritmusának fenntartása a hitelfelvétel folyamatosságát elősegíteni hivatott bankgarancia és kezességvállalás szabályainak lazításán keresztül. *Az intézkedések segítették a beruházási lendület részleges megőrzését, valamint az adóterhek mérséklésén keresztül a belső fogyasztás szintjének fenntartását.*

3) A lengyel gazdaságpolitika fő célkitűzései és a közeljövő kihívásai: szerkezeti reformok

A gazdaságpolitika prioritása az államháztartási konszolidáció. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság előtérbe hozta az államháztartás egyensúlyi problémáit, az egyensúlyjavító intézkedések elkerülhetetlenné váltak. Az államháztartás mérlege a válság hatására jelentősen romlott (a költségvetési hiány 2007-ben még –1,9 százalékos szintje 2008-ban –3,6, 2009-ben –7,2, 2010-ben –7,9, 2011-ben –5,6%). Lengyelország 2008 óta túlzott-deficit eljárás alatt áll, és 2012 végéig kell a három százalékos hiánycélt teljesíteni. Az egyensúlytalanság kezelésére tett intézkedések eredményeként a kormányzat 2012-ben 2,9 százalékra tervezi lecsökkenteni a

hiány mértékét, ami mintegy 2,7 százalékpontos kiigazítást tesz szükségessé.

Az államháztartás szerkezeti reformja. A kormány 2010 óta több komplex egyensúlyjavító intézkedéscsomagot jelentett be, amelyek azonban a társadalom számára a lehető legkevésbé fájdalmas és időben elhúzódó intézkedéseket tartalmaznak. Eddig elsősorban a bevételek növelését célzó, és csak kisebb technikai jellegű elvonó intézkedést vezettek be. Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében 2010. július 30-án a miniszterelnök *többéves államfinanszírozási tervet* jelentett be Lengyelországban, amelynek keretében a kormány áfa módosításokat fogadott el bevételi oldalon. (Az általános áfa mértéke 22-ről 23 százalékra, a gyógyszerek és lakásépítési, közüzemi szolgáltatások áfa-ja hétről nyolc százalékra nőtt, a feldolgozott élelmiszerek áfa-ja hétről öt százalékra csökkent, a feldolgozatlan élelmiszeripari termékeke pedig háromról öt százalékra emelkedett 2011-től három éven keresztül). A kiadáscsökkentő intézkedések között bevezették az úgynevezett *kiadási szabályt*, illetve a *költségvetési intézmények kiadásaira vonatkozó korlátozásokat*. A kiadások növekedése az infláció mértéke plusz egy százalék lehet, ami alól azonban kivételt élvez néhány kormányzati hivatal. A kiadási oldal további elemei: a fegyveres testületeknél dolgozók nyugdíjának fokozatos csökkentése, a hadseregre fordított kiadások korlátozása, a rokkantsági segélyek új számítási módja, a temetési segélyek összegének csökkentése. A költségvetési szektorban a bérek befagyasztása következett be, ami alól kivételt egyedül a pedagógusok jelentenek, esetükben fizetésemelésre került sor. További intézkedésként bevezették a bio-üzemanyag és dohánytermékek emelt szintű jövedéki adóját.

Államadósság kezelés. A Minisztertanács 2010. szeptember 28-án fogadta el az államadósság kezelésének 2011-2014. évekre vonatkozó középtávú tervét, amely értelmében az államadósság GDP-arányos 55 százalékos alkotmányban rögzített szintjét meghaladó mérték esetén a költségvetés módosítását és megszorításokat vetít előre. A középtávú tervszöveggel összhangban a Szejm 2010. december 3-án elfogadta a közpénzügyi törvény módosításait, többek között az alap áfa-kulcs több lépcsőben (egy-egy százalékos) növelését 25 százalékra, amennyiben az államadósság meghaladja az 55 százalékos GDP-arányos szintet. Az elfogadott törvénymódosítás a pénzügyminiszter hatáskörébe utalja a közintézmények, ügynökségek szabad forrásainak felhasználását, a kiadási szabály alkalmazását. Egyelőre tervként jelenik meg a helyi önkormányzatokra vonatkozó költségvetési és adósságlimit bevezetése. Az úgynevezett „önkormányzati szabály”, amelyet 2012-től kezdődően szeretett volna bevezetni a Pénzügyminisztérium, előírásozná, hogy a területi önkormányzatok hiánya nem haladhatja meg a bevételeik 4 százalékát, majd az azt követő években 1-1 százalékkal csökkenve 2015-re 1 százalékot érhetne el. Egyelőre a kérdésben nem kerültek közelebb az álláspontok, így bevezetésére nem került sor. A fentiekben túl

2012 elején néhány technikai jellegű, a költségvetés bevételi oldalát növelő intézkedésre is sor került. Az adózás területén az egy gyermeket nevelők családi adókedvezménye megszűnt, a három gyermeknél nagyobb családok adókedvezménye ötven százalékkal megnőtt. Új adónemként bevezették az ásványi anyagok kitermelésére kivetett réz és ezüst adót. A gazdasági krízishelyzetre tekintettel a munkaadók által fizetett nyugdíjjárulékot két százalékponttal megemelték (a munkavállalók járuléka változatlan maradt).

Válságkezelés és euró. Az egyensúlytalanság kezelésére és a hiánycél teljesítése melletti elkötelezettséget alátámasztandó a fent részletezett *intézkedés-csomagok* összeállítására került sor. Az euró-zóna válságával összefüggésben Lengyelország hivatalosan nem írta át euró-csatlakozási stratégiáját, s továbbra is a lehető legkorábban szeretne az euróövezethez tartozni, de mindezt céldátum megjelölése nélkül. Ennek esélye mindamellett még középtávon is meglehetősen bizonytalannak tűnik – nem csupán az euróövezet belső problémái miatt. Az ország a tagság feltételeként rögzített maastricht-i kritériumok teljesítésétől nem áll távol. Az államadósság mértékére, illetve a kamatra vonatkozó feltételeket teljesíti, a költségvetési deficit mértéke folyamatosan közelít a hiánycélhoz, az infláció nem emelkedik drámaian, s a zloty ingadozása is moderáltabb a többi régiós valutáénál. A feltételek tartós/fenntartható teljesítése mindamellett további szerkezeti lépéseket tehet szükségessé. A hivatalos retorika ugyan kitart az euró bevezetésének célja mellett, ugyanakkor versenyképességi megfontolások által vezetve a gyakorlatban még kívár. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a gazdasági kritériumok mellett komoly akadályt jelenthet a lengyel euróbevezetés kapcsán a politikai konszenzus megteremtésének szükségessége. A folyamat ugyanis az alkotmány módosítását feltételezi, ehhez parlamenti többségi döntésre lesz szükség.

Lengyelország is megreformálta *2011-ben a kötelező magánnyugdíjpénztári rendszert*. A nyugdíjrendszer-reform lengyel módosítása értelmében a kötelező magánnyugdíj-pénztárak irányában az állami hozzájárulás mértéke 7,3 százalékról a bruttó bérek 2,3 százalékára csökkent, majd 2017-től ez az arány ismét 3,5 százalékra emelkedik. A fennmaradó rész az állami nyugdíjkasszába került. A lengyel Pénzügyminisztérium az intézkedés kapcsán hangsúlyozta, mindez nem jelenti az 1998-as reform visszavonását, *hanem a hárompilléres nyugdíjrendszer olyan formájú módosításáról van szó, amely fenntarthatóvá teszi a rendszer finanszírozását, egyben nem veszélyezteti hosszú távon a költségvetés pozícióját*.

Tekintettel a lengyelországi demográfiai adatokra, a nyugdíjrendszer hosszabb távú fenntarthatósága, valamint a nyugdíjak reálértékének megtartása érdekében a kormány átfogó *változtatásokat jelentett be a nyugdíjazás rendszerére* vonatkozóan 2011 novemberében. Ennek megfelelően 2013-tól megkezdődik a nyugdíjkorhatár egységes, (nők és férfiak számára is) fokozatos emelése 67 éves korig. A nyugdíjkorhatár négyhavonta egy hónappal meghosszabbodik, így a férfiak 2020-ra, a nők pedig 2040-

re érnék el az egységes 67 éves nyugdíjkorhatárt. Változik a nyugdíjak értékállóságának megőrzése is, az eddigi inflációval növelt százalékos emelést 2012-től felváltotta az összegszerű növelés, amely az alacsonyabb nyugdíjak értéknövelését célozza. Szigorítják emellett az egyenruhások és a bányászok nyugdíjazási feltételeit. Az egyházi foglalkoztatottakat is fokozatosan bevonják a társadalombiztosítási rendszerbe, megvonva az eddigi kedvezményeket. A gazdák egészségbiztosítása terén is változtatások lépnek életbe, és 2013-tól kezdődően tervezik fokozatosan bevonni őket az szja-körbe is, megszüntetve eddigi adómentességüket. Valójában ez a reform nevezhető *az első komolyabb, átfogó szerkezeti reformlépésnek Lengyelországban.*

4) Záró gondolatok

Lengyelország a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság közepette elérte, hogy a gazdaságban ma nincsenek belülről fakadó kockázatok: az államadósság kontrolált szinten van, az infláció mérsékelt ütemű, a bankszektor egészséges (a külföldi tulajdonosi háttérű bankok piaci részaránya regionális összehasonlításban alacsony). A bizonytalanság elsődleges forrását alapvetően a külső környezet, mindenekelőtt az eurózóna helyzete és jövője jelenti. Változás a növekedési kilátásokban akkor következik be, ha az eurózónának sikerül visszaszereznie a pénzpiacok bizalmát. A 2012–2013-as időszak növekedési kilátásai kedvezőtlenek, a konjunktúra beindulásával 2014–2015-től lehet számolni. A 2008-as helyzettel összehasonlítva a mai világ gazdasági környezetben Lengyelország kitettebb pozícióban van, nincsenek olyan addicionális növekedési forrást jelentő „védőbástyái”, mint az elmúlt két-három évre jellemző infrastrukturális nagyberuházások, amelyek a GDP növekedés fennmaradásában stratégiai szerepet játszottak. A lengyel hitelességnek mindamellett két alappillére stabilnak látszik: az alacsony deficit és államadóssági szint.

A fentieket felismerve a lengyel miniszterelnök, Donald Tusk második expozéjában 2012. október 12-én felvázolta, hogy a gazdaságpolitika az elkövetkező időszakban milyen eszközökkel törekszik megvédeni a lengyel piacot a válság újabb hullámának következményeitől, ezen belül két dologra fókuszálva: a gazdasági növekedés fenntartására és a munkahelyek megőrzésére. A lengyel védőháló lényege: *az államilag finanszírozott beruházások* folytatása olyan formában, hogy az arra fordított eszközök ne az állami költségvetést terheljék, illetve ne növeljék az államadósságot. A beruházások nagyságrendje négy évre mintegy 220 milliárd zloty lehet, célja a palagáz és energetikai fejlesztések, úthálózat modernizálás, vasút és általános gazdaságfejlesztés. A kormány a fejlesztések céljával külön társa-

ságot alapít a BGK (Országos Gazdaságfejlesztési Bank) struktúrájára alapozva, amelyben az állami tulajdonosi részvénytársaságok a meghatározó vállalatoknál (úgy mint KGHM, PKO bank, Lotos vagy PKN) egyfajta „garancia alap” formájában biztosítékként szolgálnak a magánbefektetőknek a projektek finanszírozásához. Hasonló alapok működnek Brazíliában illetve Dél-Koreában. A beruházások között mintegy 60 milliárd zloty tennének ki az energetikai beruházások (erőműfejlesztés, gázterminál, energetikai hálózat modernizációja stb.), 50 milliárd zloty kerülne palagáz feltárássra 2016-ig. Az autópálya építés és a vasúti modernizáció mintegy 70 milliárd zloty-t emésztene fel, egyéb fejlesztésekre további 40 milliárd állna rendelkezésre a következő hat évben.

A mostani „válságcsomag” is azt jelzi, *Lengyelország elsődleges fenyegetésnek a gazdasági lassulást és a modernizációs törekvéseihez kulcsfontosságúnak ítélt fejlesztések elmaradását tekinti*, amelyek a gazdasági stabilitás, a modernizáció mellett nemzetbiztonsági, energiabiztonsági szempontból is stratégiai fontosságúak. Lengyelország olyan szempontból szerencsés helyzetben van, hogy a válságellenes intézkedések döntő részét – kihasználva erre a relatíve kedvező konjunktúrájú 2010-11-es időszakot – már meghozta a kormányzat. Ennek köszönhetően jelenleg nincs szükség további megszorító intézkedések bevezetésére. Mindamellet jól látszik az előre gondolkodás, ahogy a pénzügyminiszter, Jacek Rostowski mondta: „Nem akarunk sokkterápiát, ami nem jelenti azt, hogy terápia sem lesz”. A lengyel válságkezelés lényege: a költségvetési célokat és a piaci hitelességet nem veszélyeztető, moderált és tudatos állami (és EU-s) beruházásélénkítéssel generált növekedés a külső környezet negatív hatásainak ellensúlyozására, amely egyfajta áthidaló stratégiaként szolgál az európai konjunktúra beindulásáig.

* * * * *

Felhasznált irodalom

Convergence Programme update 2008, Republic of Poland, Warsaw, December 2008.

Plan Stabilności I Rozwoju – wzmocnienie gospodarki Polski wobec światowego kryzysu finansowego, Varsó, 2008. november 30.

Economist Intelligence Unit adatbázisa: <http://www.eiu.com>

Eurostat (2009): <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Wisniewski Anna (2010): *A pénzügyi és gazdasági válság hatása Lengyelországra*. MTA VKI Műhelytanulmányok 2011.

- Wisniewski Anna (2011): Lengyelország. In: Túry–Vida (szerk.) *Monitoring jelentés*. MTA VKI 2011. pp. 11–18.
- Wisniewski Anna (2012): Lengyelország. In: Túry–Vida (szerk.) *Monitoring jelentés*. MTA KRTK Világgazdasági Intézet, 2012. pp. 12–17.

CSEH STRUKTURÁLIS REFORMOK A VÁLSÁG IDEJÉN

Túry Gábor

A cseh gazdaság a válság kezdete óta a legnagyobb visszaesést 2009-ben szenvedte el, amikor a bruttó hazai termék (GDP) éves csökkenése elérte a 4,7 százalékot (*1. táblázat*). Az akkori előrejelzések a következő időszakra a növekedés tartós beindulást jelezték előre.¹ Az optimista scenáriók a beruházások újbóli felfutását, a világgazdasági környezet kedvezőbb alakulását

1. táblázat
Fontosabb makrogazdasági adatok
(százalék)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
GDP-növekedés	5,7	3,1	-4,5	2,5	1,9	0(e)	1,5(e)
Munkanélküliség (%)	5,3	4,4	6,7	7,3	6,7	n.a.	n.a.
Beruházások (a GDP %-ában)	27,0	26,8	24,8	24,4	23,9	23,6(e)	23,7(e)
Államháztartási mérleg (a GDP %-ában)	-0,7	-2,2	-5,8	-4,8	-3,1	n.a.	n.a.
Államadósság (a GDP %-ában)	27,9	28,7	34,4	38,1	41,2	n.a.	n.a.
Folyó fizetési mérleg (a GDP %-ában)	-4,3	-2,1	-2,4	-3,9	-2,9	n.a.	n.a.
Munkaerőköltség éves változása	-0,7	1,5	0,5	1,0	0,9	-0,1(e)	-0,3(e)

(e) előrejelzés

Forrás: Eurostat (2012a).

¹ Ministry of Finance of the Czech Republic (2010), p. 16.

vetítették előre. Az azóta eltelt időszakban tartós növekedésre nem került sor, annak ellenére, hogy a 2010-es évben a várakozásokat felülmúló mértékben (2,7%) nőtt a gazdaság. A növekedés üteme azonban a 2011-es évben visszaesett 2012-ben pedig az előrejelzések szerint stagnál.

1) A válság hatása a cseh gazdaságra, a reál- és közsféra teljesítményére

A korábbi évekre jellemző, a belső keresletre és a kivitelre egyaránt alapozott növekedést a nemzetközi válság megtörte. A válság és az utána következő gazdasági stagnálás a külpiacokon a kereslet visszaesését okozta, melynek következtében a kivitel korábbi bővülési üteme nem volt tartható. A külső körülmények romlása mellett a belső tényezők sem kedveztek a növekedésnek, a hazai kereslet is csökkenést mutat (2. táblázat). A kormányzat hiába tett lépéseket a belső fogyasztáson és a beruházásokon keresztül a gazdaság és a foglalkoztatás élénkítésére, a kedvezőtlen növekedési trendet ez sem volt képes megakadályozni.²

2. táblázat
A bruttó hazai össztermék (GDP) alakulása
és a növekedéshez való hozzájárulás összetevői
(százalékpont)

	2011	2012*	2013*	2014	2015
Hazai kereslet	-0,8	-1,1(-0,6)	0,5(0,8)	1,3	2,2
Beruházások	-0,1	0,3(-0,3)	0,0(0,0)	0,2	0,2
Nettó áru- és szolgáltatásexport	2,6	1,0(0,9)	0,8(0,7)	0,8	0,5
GDP	1,7	0,2(0,0)	1,3(1,5)	2,2	2,8

* Zárójelben az Európai Bizottság 2012 tavaszi előrejelzése.

A 2012-vel kezdődő évek előrejelzések.

Forrás: Ministry of Finance Czech Republic (2012), p. 7.; European Commission (2012), p. 61.

A 2012-es évre vonatkozó előzetes adatok mind a belső, mind a külső feltételek kedvezőtlenül alakulását mutatják. 2012-ben a hazai kereslet egyszázalékos visszaesése mellett a kivitel csupán 3,6 százalékkal múlja felül a 2011-es évet. A kereslet alakulásának bizonytalanságai miatt a be-

² Túry (2009).

ruházások stagnálnak, kedvező fordulatot csak a 2013-as év hozhat, az elmúlt időszak tendenciái miatt azonban ez becslésnek, mintsem előrejelzésnek tekinthető. A gyenge belső kereslet ellenére a fogyasztói árak átlagosan 3,2 százalékkal emelkednek, ami részben a tíz százalékos áfa-kulcs 14 százalékra történő növelésének köszönhető. A kormány intézkedése 1,1 százalékponttal járult hozzá az inflációs rátához. A 2013-ben bevezetendő áfa-növelés (lásd később) további 0,7 százalékponttal gyorsítja a fogyasztói árak növekedését. Az áfa-kulcsok két lépcsőben történő emelésével a kabinet a nyugdíjreform miatt kiesett bevételeket pótolja, így képes lesz tartani a három százalékos költségvetési hiánycélt.

Az elhúzódo válságnak számottevő társadalmi hatási vannak. A munkanélküliek száma 2010 februárjában volt a legmagasabb, 583 ezer fő.³ Az azt követő időszakban az állástalanok száma mérséklődött ugyan, de átlagosan így is 200–250 ezer fővel haladja meg a 2008 nyarán mért legalacsonyabb értékeket. A szezonalitást (havi és időszaki trendek) is figyelembe véve a cseh adatok javulnak, a kedvező tendencia azonban nagyon lassú, a jelenlegi növekedési mutatók mellett a munkanélküliek számának 2008-ban mért 300 ezres értékre történő csökkenéséhez további 5-6 év szükséges.

A cseh külgazdaság a külső kereslet lanyhulását azonnal megérezte. A korábban 10-16 százalék közötti exportbővülés 2008-ban visszaesett tíz százalékra, ezt követően 2009-ben az előző évhez képest folyó áron tizenöt százalékkal csökkent. Az évek között meglévő nagy különbséget jól példázza, hogy 2010-től ismét dinamikus (20%) növekedés következett be. A változó kiviteli teljesítmény ellenére a behozatal dinamikája mindvégig az export növekedési üteme alatt volt, így a külkereskedelmi egyenleg a teljes időszakban (2007–2011) többletet mutatott. A nettó export kedvező értékében szerepet játszott az is, hogy a belső kereslet csökkenése is visszavetette az importforgalmat. A külkereskedelem alakulásának elemzésekor ki kell emelni egy kifejezetten a közép-európai térségre jellemző sajátosságot is. A válság következtében a térség országaiban a nettó export értéke javuló tendenciát mutatott. *Ez nem csak a belső kereslet korábban említett visszaesése miatt következett be, de az import magas re-export aránya miatt is, ami a térségben exportra termelő multinacionális vállalatok tevékenységének köszönhető.*

A külső kereslet visszaesése következtében az ipari termelési index az előző év azonos időszakához mért havi adatai a 2011-es év legelején még 9-16 százalékos növekedést mutattak, amely az év közepétől lényegében öt százalék alá apadt, sőt az utolsó hónapokban stagnálást mutatott. A kiemelkedő ágazatokban – elektronikai összeszerelés, közúti járművek gyártása – a visszaesés trendje egybecseng az iparban tapasztalt folyamatokkal, csupán az időszaki értékek közti különbségek nagyobbak. Az idei évben az ipari termelési mutatók alakulása összhangban volt a gazdasági növekedé-

³ Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic (2012).

si kilátásokkal. 2012-ben az év eleji 3-6 százalékos pozitív tartományban lévő ipari termelési index év/év adatai az év közepétől stagnáló, illetve csökkenő értékeket mutattak.

A beruházások 2007-től (1. táblázat) csökkentek, a külföldi tőkebefektetés ezen időszak alatt hullámzó (2,1–4,6 milliárd euró) trendet követett.⁴ Csehország tőkevonzó képessége kiemelkedő a térségben, Lengyelország mellett a második legnagyobb működőtőke-állománnyal rendelkezik. A bizonytalan exportpiaci helyzet és a beruházások visszaesése azonban itt is érződött, a korábbi 4,6 milliárd euróról 2011-ben 3,9 milliárd euróra mérséklődtek a külföldi befektetések, 2012-re pedig további enyhe csökkenést mutatnak az előrejelzések.

A válság a folyó fizetési mérleg adatait a 2010-es év kivételével (1. táblázat) nem érintette jelentősen, inkább a fizetési mérleg összetételében jelentkezett. Míg az árukereskedelmi egyenleg egyre javuló értéket mutatott, addig az országból kiáramló (nemzetközi) pénzügyi transzferek az anyavállalatok irányába teljesített hazautalások következtében megnöttek.

2) Reformkényszer, a válság költségvetési hatásai, kilátások

A jelenlegi recessziós gazdasági környezetben a költségvetési tervezés és az államháztartási reform szempontjából kiemelten fontos a hazai és a nemzetközi környezet alakulása, ugyanis a cseh gazdaság erőteljesen függ a külpiacoktól. A konszolidációs program értelmében az államháztartás hiányát a 2010-es év 4,8 százalékos szintjéről 2014-re fokozatosan 1,9 százalékra csökkentenék. A kormány eltökélt szándéka, hogy a reformok és a feszes költségvetési számok betartásával 2016-ig (jóllehet mandátuma 2014-ig tart) megteremtse a kiegyensúlyozott költségvetést. A tervezésnél figyelembe vették az Európai Bizottság előrejelzéseit és a cseh konvergencia-programra tett 2011-es bizottsági ajánlásokat is.

Jelenleg a gazdaság beindulásának sem a belső⁵ sem a külső forrásai nem biztosítottak, így látványos növekedésre 2013-ban sem számíthatunk. A beruházások stagnálnak, a lakossági fogyasztás idén 0,4 százalékkal esik vissza, a következő évben pedig mindössze 0,5 százalékkal nő. Ez a válság által teremtett létbizonytalanság mellett a kormányzati megszorítások következtében a közszférában végbement reáljövedelem-csökkenésnek is tulajdonítható (bérek befagyasztása, segélyek és juttatások visszavágása). A

⁴ WIIW (2012).

⁵ European Commission (2012), p. 61.

kormányzati kiadások a költségvetés jelenlegi forráshiányos helyzetét tükrözik, az idei évben mintegy két százalékos csökkenést a 2013-ban pedig gyakorlatilag stagnáló értéket jeleznek előre.⁶ Felszabaduló források hiányában egyedül a külpiacok keresletének beindulása kecsegtet némi reménnyel. A kormányzati stabilizációs intézkedéseken túl – amelyek erősen a növekedés ellen hatnak – a cseh gazdaság kibocsátásának bővülése a javuló külső környezettől várható. Az export növekedése – a korábbi magas (10–16%-os) ütemek drasztikus visszaesését követően – a várakozások szerint 2012-ben 3,6 százalékkal és 2013 is csupán 5,7 százalékkal haladja meg majd az előző évit. A kilátások a cseh exporttermékek legnagyobb felvevőpiacain bizonytalan képet vázolnak fel. Az európai gazdaságra vonatkozó növekedési előrejelzések⁷ is kedvezőtlenül érintik az alapvetően kivitelvezérelte cseh növekedést. A kilátásoknak a kínai gazdasági mutatók enyhe lefelé korrekciója sem kedvez, ugyanakkor az Egyesült Államok növekedési mutatói felfelé húzhatják az európai térség bővülésének ütemét. A cseh előrejelzések bizonytalanságát növeli, hogy a legnagyobb export desztinációnak számító Németországba irányuló kivitel re-exportként további piacokon kerül értékesítésre.

A válság nem csak a gazdasági növekedés ívét törte meg, a kibocsátás csökkenése a költségvetés bevételi oldalát is kedvezőtlenül érintette. Ennek következtében a korábbi időszakra (2001–2007) jellemző trend, azaz a bevételek évi átlagosan 8 százalékos, a kiadások hét százalékos növekedése megfordult. 2007-ben, az utolsó „békeévben” a költségvetés még minimális, 0,7 százalékos GDP-arányos hiányt produkált. 2008-tól a válság éveiben felduzzadt (1. táblázat) költségvetési deficit oka az, hogy a kiadási és a bevételi oldal trendjei elváltak egymástól, azaz a kiadások változatlan növekedése mellett a bevételek alakulása alulmúlta a korábbi időszakban megszokott értékeket. A többletkiadásokat a kormány hitelből finanszírozta, így az államadósság korábbi 30 százalék alatti mértéke rövid idő alatt 40 százalék fölé ugrott. A deficit folyamatos gyarapodása oda vezetett, hogy a kormányzat 2009-ben elérkezettnek látta az időt, és jelentős kiadáscsökkentésbe kezdett. Az intézkedések (megszorítások) zömét 2010-től vezették be. A 2009-ben elfogadott mintegy 40 milliárd koronás stabilizációs program a költségvetés bevételi oldalán az áfa és a közvetlen adók emelésével, valamint a vagyonadó megduplázásával tervezte elérni a célját. A kiadási oldalon a szociális juttatások mérséklése, a nyugdíjak befagyasztása, valamint a kormányzati szektorban megvalósított nominális bércsökkentés szerepelt. Az intézkedéseknek látható eredménye volt a költségvetés egyenlegében: a 2009-es 5,8%-os GDP-arányos hiányt 2010-re 4,8 százalékra sikerült levinni. A kormányzati gazdaságpolitika következő kihívása a hiány további lefaragása és ezzel egyidejűleg a nagy ellá-

⁶ Ministry of Finance, Czech Republic (2012), p. 7.

⁷ IMF (2012a), p. 2.

tőrendszereket érintő reformok megvalósítása, ami már 2009-ben szerepelt a kormányzat tervei közt.⁸

A soron következő stabilizációs programot a 2010-ben megalakult Nečas kormányzat hajtotta végre. A kiadási oldalon eszközölt lépések során 2011-ben a közalkalmazottak bére tíz százalékkal csökkent, egyedül a tanárok fizetése nőtt. Egyes szociális juttatásokat megszüntettek vagy lecsökkentettek (szülési támogatás, gyermeknevelési segély, táppénz), illetve szigorításokat vezettek be a nyugdíj mellett dolgozóknak. A bevételi oldalon a társadalombiztosítási hozzájárulás mértéke változatlan maradt, a bevétel növelését más csatornákból fedezték (például emelték az autópálya-díjakat).

Az Európai Bizottság 2012 májusában a 2012–2015-re vonatkozó cseh konvergencia program értékelésekor elismerte a kabinet addigi intézkedéseit a költségvetési egyensúly megteremtése érdekében. Kiemelte, hogy folytatni kell a 2012-es költségvetés tételes végrehajtását, a szigort a 2013-as évben sem szabad enyhíteni, szem előtt kell tartani a Bizottságnak a túlzottdeficit-eljárás keretében tett ajánlásait. A fenntarthatóság érdekében a kiadások struktúrájának átalakítása is szükséges. Az ajánlások alapvetően a közpénzek hatékony felhasználását szorgalmazták, és a bevételi oldalon olyan mértékű adóemelést, amely nem hat a növekedés ellen. A nyugdíjrendszer fenntarthatóságát is kiemelte az elemzés: jóllehet a parlament 2011-ben fogadta el az új nyugdíjrendszert, azonban az a jelenlegi inaktívak nyugellátásának finanszírozását nem oldja meg, sőt a jövő nemzedékét sem, mivel a bevezetett vegyes finanszírozású rendszer önkéntes lesz.

A válság elhúzódása miatt a gazdaságpolitikai sarokpontok⁹ a 2011-es évhez képest nem változtak. A kormányzat számol a válság elhúzódásával és a recessziónak a reálgazdaságra gyakorolt negatív hatásával, valamint a kedvezőtlen növekedési kilátásokkal.

A kabinet gazdaságpolitikájának mozgástere a válság következtében beszűkült, s egy alapvetően forráshiányos időszakban kell a gazdaság teljesítőképességét fokozni. A gazdaságpolitika legfontosabb célkitűzései a *versenyképesség fokozása, az export és az ipar kiemelt szerepének megőrzése, a társadalmi párbeszéd fenntartása*, valamint az *Europe 2020* célkitűzési alapján megfogalmazott irányok, melyek a következők:¹⁰

- * az üzleti környezet versenyképességének fokozása;
- * az export ösztönzése;
- * iparpolitika;

⁸ Túry (2011), p. 22.

⁹ Office of the Government of the Czech Republic (2012): National Reform Programme 2012.

¹⁰ Office of the Government of the Czech Republic (2012), pp. 18–22.

- * az egységes európai piac erőteljesebbé tétele és ebben a hazai kis- és középvállalkozások lehetőségének növelése;
- * a munkaerőköltség csökkentése;
- * a „nem árjellegű” versenyképesség fokozása hatékonyabb intézményrendszer és kedvezőbb üzleti környezet megteremtésével;
- * a versenyképes gazdaság jogi hátterének támogatása;
- * a kutatás-fejlesztésre alapozott ipar segítése.

Az egyes célok és prioritások megvalósításán túl a kormányzat hangsúlyozza a koherens pénzügy- és gazdaságpolitikát, mellyel a költségvetés stabilizálása mellett a gazdasági növekedés fenntarthatóságát teremti meg.

Az államháztartás konszolidációjától függetlenül a cseh nyugdíj- és egészségügyi ellátó rendszerek számos (tehát nem csupán pénzügyi) okból reformra szorulnak. A költségvetés helyzete nem kedvez az átalakításoknak, a kormány pénzügyi mozgástere jóval kisebb, hiszen a reform által kiesett bevételek pótlásán, valamint a rendszerek átalakításának költségein túl a 3 százalékos költségvetési hiánycél elérése, illetve tartása is feladat.

3) Nyugdíjreform

A cseh nyugdíjellátás finanszírozásának kidolgozása alapvetően a demográfiai folyamatok figyelembevételével történt. Az Európai Bizottság hosszú távú prognózisában¹¹ a 2011-es adatokon és politikákon alapuló előrejelzés kiemeli, hogy az Európai Unió tagállamaiban a kiadások szerkezetében a nyugdíjellátás finanszírozása jelenti a legnagyobb problémát. A trendszámítás szerint a népesség koreloszlásának változása miatt Csehországban a GDP-arányos kiadások a jelenlegi 9,1 százalékról 2060-ra 11,8 százalékra emelkednek. Ez önmagában még nem jelentene problémát, azonban az időskori ellátásban részesülők finanszírozását a mai felosztó-kirovó rendszer (PAYG) szerint egy jóval alacsonyabb létszámú aktív korú népesség befizetéseiből kell megvalósítani. A kormányzat a konvergencia-jelentésben¹² 2060-ig az aktivitási ráta¹³ 3,8 százalékpontos növekedésével számol (76,1%-ról 79,7%-ra), ugyanakkor a 65 év felettiek aránya a teljes népességen belül a 2010-es bázisévi 15,4 százalékról, 2060-ra 30,6 százalékra nő (*1. számú melléklet*). Ennek megfelelően a teljes demográfiai függőségi ráta a 2010-es 42,2 százalékról 2060-ra közel kétszeresére,

¹¹ European Commission (2011).

¹² Ministry of Finance of the CR (2012), p. 42.

¹³ A foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes száma a teljes népességen belül.

79,1 százalékra emelkedik, ami sajnálatos módon megegyezik az európai kontinens előregedő társadalmának (2. számú melléklet) demográfiai folyamataival.

$$\text{Teljes demográfiai függőségi ráta} = \frac{\text{0–14 évesek száma} + \text{65 és afölöttiek száma}}{\text{15–64 éves korúak száma}} \times 100$$

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy Csehország azon kevés európai uniós állam közé tartozik, ahol az elkövetkező 50 évben¹⁴ nem várható népességfogyás, ami főleg a bevándorlás pozitív egyenlegének köszönhető, annak ellenére, hogy alapvetően nem számít migráció szempontjából célországnak. Kedvező adottság azonban, hogy a szláv nyelvközösség megkönnyíti a bevándorlók elhelyezkedését. 2010-ben a legtöbben Szlovákiából érkeztek (16,7%), de jelentős volt az orosz (12,1%), valamint az ukrán (11,4%) bevándorlók száma is.¹⁵ A legfontosabb célországok (Nagy-Britannia, Franciaország, Hollandia, Olaszország) teljes demográfiai függőségi rátája az uniós átlag alatt van. A nyugdíj-finanszírozás fenntarthatósága érdekében Csehországban az aktív és az inaktív népesség arányának kiigazítása is a tervek között szerepel. A nyugdíjkorhatárt a férfiak esetében évente két hónappal emelik (azoknak is, akik már betöltötték a 65-ik életévüket). A nőknél az 1956 után születettek esetében évente hat hónappal emelkedik a nyugdíjkorhatár, mindaddig, míg a két nem közti különbségek 2041-ig ki nem egyenlítődnek. A tervezet szerint az ekkor 66 év és 8 hónapos nyugdíjkorhatár a nők és a férfiak esetében is az egy-egy éves két hónap/évvel növekszik. A nyugdíjkorhatár emelésére vonatkozó számítások a születéskor várható élettartam növekedésén alapulnak, amely a férfiak esetében 2010–2060 között 74,3 évről 83,2 évre, a nők esetében 80,4 évről 87,8 évre módosul. Szintén változás lesz a nyugdíjak (időszakos) valorizációjában, így az eddigiektől eltérően a kormányzatnak kisebb befolyása lesz a nyugellátás összegének meghatározásában. Az aktív népesség arányát az idő előtti nyugdíjba vonulásra vonatkozó hátrányok növelésével igyekeznek emelni. A vonatkozó intézkedések célja a nyugdíjrendszer finanszírozhatóságának elősegítése, a tervezett változtatások azonban csak hosszú távon fejtik ki hatásukat. A rendszer mérlege ugyanis a modellszámítások alapján a vizsgált időszakra (2010–2100) vonatkozóan finanszírozási hiányt mutat. A kritikus periódus a 2045 és 2064 közötti években lesz, amikor a rendszer működési hiánya eléri a GDP 2,4 százalékát. A modell szerint az ezt követő időszakban a hiány egy kezelhetőbb, 0,6 százalékos GDP-arányos értéken stagnál, szemben a változtatások nélküli rendszerrel, ahol a deficit elérheti a GDP 5 százalékát.

¹⁴ 2060-ra vonatkozó előrejelzés lásd: European Commission (2011), p. 28.

¹⁵ ÚZIS ČR (2011), pp. 15–16.

A népesség korösszetételének megváltozása miatt az öregségi nyugdíjrendszerben tervezett átalakításokkal kapcsolatban egy gondolat feltétlenül ide kívánczik. A rendszer jövőbeli működését modellszámítások alapján végző egyes kutatások alapján az ellátás megfelelő színvonalának fenntartását a foglalkoztatottság alacsony színvonala veszélyezteti¹⁶ leginkább. A nyugdíjrendszer fenntarthatósága főleg a foglalkoztatás, a termelékenység, a hatékonyság növelésének függvénye.

A nyugdíjrendszer reformja nem csupán a jelenlegi rendszerben végrehajtott átcsoportosításokat jelenti, de a meglévő egypilléres rendszerről az egyéni megtakarításokon alapuló többpilléres magán-nyugdíjalapok rendszerére történő áttérést is előíranyozza. 2011 novemberében a cseh parlament elfogadta a 2013-ban életbe lépő nyugdíjreformot. Az átalakítással kapcsolatban a kormányzat elképzelései folyamatosan változtak, ami nemcsak a reformterv képlékeny voltát mutatja, de azt a rendkívüli költségvetési és gazdasági időszakot is jellemzi, amelyben a döntéseket meg kellett hozni. A kormánypártok közül a Közügyek Pártjának (VV) vezetői minősített többséggel történő parlamenti szavazást kezdeményeztek, mondván, hosszú távú átalakításról van szó, így a kormányzó pártoknak egy ilyen súlyú döntés esetében törekedniük kell a szóba jöhető politikai pártok egyetértésére. Együttműködésre azonban nem számíthattak, mert az ellenzéki Cseh Szociáldemokrata Párt (ČSSD) vezetői alapvetően elutasítóan nyilatkoztak a magán-nyugdíjpénztárak rendszerének bevezetéséről.

A biztosítási rendszer 2013-tól alapvetően két pillérre (állami és magán) épül majd. Eddig az állami nyugdíjrendszer mellett is lehetőség volt az állam által támogatott egyéni megtakarításon alapuló öngondoskodásra, ezentúl azonban az egyéni megtakarítások képezik a második pillért, és az eddig önkéntes megtakarítások a leendő harmadik pillért. Ez utóbbi nem része az újonnan bevezetendő vegyes nyugdíjrendszernek, ezért a be- és kilépés lehetősége is fennáll. A vegyes rendszerbe történő belépés az 1977 után születettek számára önkéntes alapon történik, kilépni azonban nem lehet. Azoknak a foglalkoztatottaknak (vagy önfoglalkoztatottaknak), akik a rendszer bevezetésekor munkanélküliek vagy inaktívak, a munkába állástól számított hat hónapon belül kell döntést hozniuk. Az egyéni választás szabadságát tovább bővítették azzal, hogy a biztosított négy konstrukcióból választhat aszerint, hogy milyen lehetséges hozamot, illetve kockázatot vállal a jövőbeli ellátási összeg terhére. A biztos hozamú portfólió kizárólag államkötvényből, a kockázatosabb, de magas hozam lehetőségét jelentő alapok pedig részvényekből állnak. Az új rendszer a korábbi bruttó bér alapján kivetett 28 százalékos nyugdíj-hozzájárulást (melyből 6,5 százalékpontot a munkavállaló és a fennmaradó 21,5 százalékpontot a munkáltató fizetett be) 30 százalékra emeli. A többletbe fizetés a foglalkoztatottakat terheli, a munkáltatók hozzájárulása változatlan ma-

¹⁶ Augusztinovics (2005).

rad. A második pillérbe így a munkavállaló 3+2 százalékpontot fizet, a fennmaradó rész (25 százalékpont) pedig az állami nyugdíjkasszába folyik be. A magánbiztosítási rendszerbe befolyó pénzek a költségvetés számára éves szinten 25–30 milliárd korona kiesést jelentenek, amelyet az állam a forgalmi adók időleges, 2013. január elsejétől történő emelésével kompenzál. 2013-tól a kedvezményes áfa az eddigi 14 százalékról 15-re, a normál áfa-kulcs pedig az eddigi 20-ról 21 százalékra nő. Az elképzelések szerint a megemelt kulcsok 2015-ig maradnának érvényben, ezután egysávos 17,5 százalékos áfát vezetnének be. További bevételekhez jut a kormány a havi százezer koronánál (1,1 millió forint) többet keresők adójának növelésével is. A reform rövid távon – a kormány tervei szerint csupán három évig – a nyugdíjasokat is kedvezőtlenül érinti. Eddig a nyugdíjak valorizációja megfelelt a reálberek emelkedésének, 2013 januárjától csak a reálberek emelkedésének egyharmadával fognak növekedni.

A kormányzati nyugdíjreform-elképzeléseknek az alsó- és felsőházi szavazáson is át kell menniük. 2012 augusztusában a szenátus (a parlament felsőháza) elutasította a jobbközép koalíció terveit, így azokat ismét újra kell tárgyalnia a parlament alsóházának. A javaslatnak azonban a kormányoldalon is vannak ellenzői. Meglepő módon nem is a többpilléres rendszer bevezetése ellen van kifogás, hanem a bevételek pótlása miatti áfa emelés ellen.

A biztosítottaknak lehetősége van választani egy élethosszig tartó, havi rendszeres nyugdíj, vagy egy évente megállapított összegű, de csak 20 évig folyósított juttatás között. A futamidő vége előtt történő halál esetén a magánnyugdíj-kasszában megtakarított pénz örökölhető. A nyugdíjreform hatásaira vannak modellszámítások, de azt a kormányzat is elismeri, hogy a rendszer sikeressége nem garantált. *Jelenleg nem lehetséges megállapítani a reform hatásait, a jövőre vonatkozó minden becslés csupán a spekulatív lehet.*¹⁷

4) A cseh egészségügy átalakítása

A volt szocialista országok teljes körű szociális ellátórendszerét örökölték. A probléma abból adódik, hogy rendszerek egyszerre alulfinanszírozottak és pazarlóak. A kormányok mindegyike zászlajára tűzi a rendszerek átalakítását, a megoldások azonban vagy valamely érdekcsoport elvárásainak felelnek meg vagy nem eléggé mélyrehatóak, hogy eredményre vezessenek. Csehországban, mint a közép- és kelet-európai régió többi államában, az egészségügy finanszírozása nem megoldott. A szakpolitikák irányítóinak is nyilvánvaló, hogy nem csak az emberi erőforrásra jutó bér-

¹⁷ Ministry of Finance of the CR (2012), p.26.

tömeg nem elegendő, de a működéshez szükséges ráfordítások nagysága sem elégséges.

A népességmutatók kedvezők, a lakosság száma 2011-ben 10,49 millió fő volt, amely az azt megelőző öt évben a természetes szaporodás és a pozitív migrációs egyenlegnek köszönhetően növekedett.¹⁸ A születéskor várható élettartam a hetvenes évektől javuló (növekvő) trendet mutat, az össznépességre kivetítve 2011-ben 77,7 év, a nők esetében 80,9 év, a férfiakra vonatkozóan 74,5 év. Csehország népegészségügyi mutatói az OECD-országok között átlagosnak mondhatók. 2010-ben a halálozások fele (50,2%) a keringési rendszer betegségei miatt következett be, ezt követték a daganatos (26,4%) megbetegedések.¹⁹ Nemzetközi összehasonlításban ki kell emelni a keringési rendszer megbetegedése által okozott halálesetek közül a szívinfarktusok számát. Az össznépességre kivetített arányát tekintve Csehországban a százezer főre eső szívinfarktusok száma duplája az OECD-országok átlagának. A daganatos halálozás ugyanakkor az OECD-országok átlagát csak kissé haladja meg, sőt közép- és kelet-európai összehasonlításban kiemelkedően kedvező.²⁰

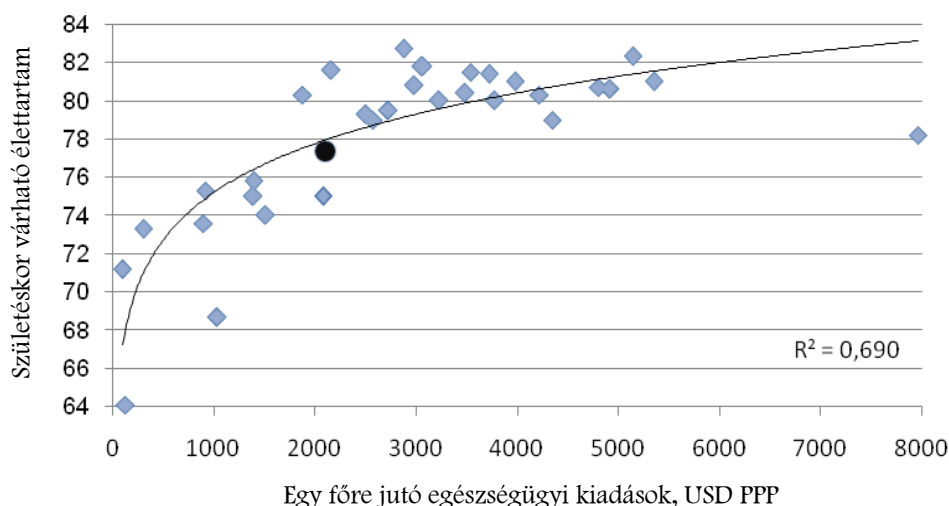
A felsorolt adatok akkor válnak nemzeti szinten értékelhetővé, ha összevetjük őket az egészségügyre történő ráfordításokkal (*1. ábra*). Az OECD-országokra vonatkozó legfrissebb adatok szerint a cseh lakosság (átlagos) életkilátásai összhangban vannak az egy főre eső egészségügyi ráfordítások összegével. Az adott évekre vonatkozó pillanatfelvételek egymásutánisága évtizedekre visszamenőleg pontosabb képet adna a ráfordítások összegének hatékonyságáról, azonban önmagában az egyes országok közti különbségek is látványosak. Csehország (fekete ponttal jelölve) 2 108 dolláros egy főre jutó egészségügyi ráfordításával a felét költi, mint a legfejlettebb országok zöme. A várható élettartam a ráfordítások arányában illeszkedik a vizsgált országok trendjéhez. A két adatsor (a diagram két tengelye) közti erős korreláció ($r=0,83$) rámutat a születéskor várható élettartam növekedése esetén az egészségügyi szolgáltatásokra költött pénzösszegeknek és a szolgáltatás hatékonyságának meghatározó jellegére. Kirívó példaként szolgál az Amerikai Egyesült Államok, ahol 7 960 dollárt költenek egy főre, a születéskor várható élettartam ennek ellenére alig haladja meg a cseh értéket. Hangsúlyozni kell ez utóbbi esetben, hogy az Egyesült Államokban a mintavétel idején a lakosság közel 20 százaléka semmilyen egészségbiztosítással nem rendelkezett.

¹⁸ Czech Statistical Office (2012).

¹⁹ *Uo.*, (2011).

²⁰ OECD (2011a).

1. ábra
Az egy főre jutó egészségügyi kiadások és a születéskor várható
élettartam közti összefüggés az OECD-országokban
(2009-es adatok)

Forrás: OECD (2011b).

A cseh egészségügy finanszírozásában a kockázatközösség elve érvényesül, amelyet a bruttó bérre kivetített, a munkavállalók (4,5%) és a munkáltatók (9%) által befizetett kötelező járulék fedez. Az állami egészségbiztosítót (*Všeobecná zdravotní pojišťovna* – VZP) 1991-ben hozták létre, majd 1992-ben megalakultak az ágazati biztosítók is. A több biztosító, kvázi szabadpiaci állapot azonban nem jött létre azóta sem, mivel az állami egészségbiztosítóhoz tartozik a biztosítottak hatvan százaléka, és ez látja el az esetlegesen csődbe került biztosító ügyfeleit is.²¹ Jelenleg Csehországban nyolc biztosító létezik, de a minisztérium a működés hatékonyságának érdekében összevonásukkal számukat 4-5-re csökkentené. Magánbiztosítással a lakosság közel egyharmada rendelkezik, amely a költségek mindössze tíz százalékát fedezi. A háztartások (egyének) hozzájárulása az egészségügy fenntartásához – látható vagy láthatatlan módon – igen alacsony, a növekvő trend ellenére 2010-ben az egészségügyi ráfordítások csupán 14,9 százaléka volt. Csak összehasonlításképpen, Magyarországon ez az érték 26,2 százalék.²²

Az ellátási oldalon 2010-ben 189 kórház működött, a kórházi ágyak száma 62 219 volt.²³ Az ezer főre jutó kórházi ágyak számát illetően a

²¹ GYEMSZI (2012).

²² OECD (2012b).

²³ Ústav zdravotnických informací a statistiky (ÚZIS) ČR, (2011), p. 121.

cseh érték (7) az OECD-átlag felett található. Meghaladja a francia, német értéket, de kétszerese az olaszországi vagy a brit értéknek.²⁴ A hatékonyság fokozása és a költségcsökkentés érdekében az ágyszám-leépítések az elmúlt években folyamatosan történtek. Csehországban 2010-ben mintegy 241 701 egészségügyi alkalmazott volt, ebből 142 ezer a magánszférában, 59 ezer a minisztérium alkalmazásában, a többi a régiók és az önkormányzatok által működtetett intézményekben dolgozott.

Az ellátórendszer hosszú távú finanszírozását és működését az egymás utáni kormányok eltérően gondolták. Voltak, akik non-profit módon képzelték el a működést, és volt olyan kormány, amely a tulajdonviszonyok átalakításával tervezte megoldani.²⁵ Az elképzelések meglehetősen képlekenyek. A 2006 és 2010 között regnáló jobboldali kormány például a privatizációt tekintette a megfelelő útnak, majd a tiltakozások hatására a nonprofit működést szorgalmazta. A cél a hatékony működés, amit az ágyszámok csökkentésével valósítanak meg.

Az elhúzódó válság miatt a lakosság áldozatvállalási hajlandóságának határához érkezett, ezért annak a kormánynak, amely közép-, vagy hosszú távú reformokba kezd, számolnia kell a társadalom jelentős ellenállásával. Az egészségügy alapvetően azon ágazatok közé tartozik, amely széles társadalmi érintettsége és finanszírozási problémái következtében jelentős feszültségeket rejt. 2010 decemberében az alacsony bérek miatti tiltakozásul több ezer orvos adta be felmondását a cseh kórházakban. Az orvosok a mostani átlagfizetésük – amely a mindenkori országos átlagbér másfélszerese – kétszeresét követelték. Az alacsony bérek miatt az orvosok és az egészségügyi ápolók egyre nagyobb hányada vállalt külföldön munkát, amit az orvoshiánnyal küszködő Ausztria szívesen vesz, ugyanakkor az elvándorlás Csehországban az ellátásban egyre nagyobb problémát okoz. A megállapodás végül 2011 februárjában (a felmondási idő lejártá előtt) megszületett. Leoš Heger cseh egészségügyi miniszter megegyezett az orvosokat képviselő szakszervezettel (*Lékařský odborový klub* – LOK). A pénzek átcsoportosításának köszönhetően felszabadított összegekből a pályakezdők havi ötezer koronával (egy korona 11 forint), az idősebb dolgozók pedig nyolcezer koronával többet vihetnek haza. A havi kereset így 12–14 ezer koronával lett magasabb, átlagosan hatvanezer koronára emelkedett. Az átlagbérnívón alapuló 10–15 százalékos bértábla-korrekciót 2012-ben és 2013-ban is végrehajtják. Finanszírozási problémák miatt azonban a kormány 2011 októberében módosította a 2012-re esedékes béremelések ütemét, eltolva a bérkorrekciót két lépésben.²⁶

Az egészségügyi rendszer finanszírozásának reformja sokkal nagyobb ellenállást váltott ki bármely más strukturális átalakításnál. A rendszer

²⁴ OECD (2012b).

²⁵ GYEMSZI (2012).

²⁶ GYEMSZI (2012), p. 7.

finanszírozhatatlanságára a kormányfő többször rámutatott, a költségvetés által beszédett járulék ugyanis jóval alacsonyabb a magyar vagy a lengyel mértéknél, a kormány egy esetleges járulékemeléssel azonban nem kívánta terhelni a gazdaságot.

Ha az egészségügy finanszírozását célfeladatok szerint taglaljuk, világossá válnak a rendszer problémái. A reform ezek mentén indult el, azaz érintette a gyógyszerkassza finanszírozását, az egészségügyi dolgozók bérének, valamint az ellátás finanszírozásának rendezését.

A parlament 2011 szeptemberében fogadta el – két szenátusi vétőt követően – a kormány által beterjesztett egészségügyi reform első, 2012. január elsejétől életbe lépő szakaszát. Az átalakítás a 2008-ban bevezetett egyéni hozzájárulás rendszerét (*co-payment*) is érinti. A betegeknek többet kell fizetniük a receptfelírásért, az eddigi hatvanról száz koronára emelkedik a kórházi napdíj. Az átalakítások megkísérlik rendezni a gyógyszerkassza helyzetét is, melyre a lakossági gyógyszerfogyasztás folyamatos növekedésével egyre nagyobb teher hárul. A szigorítások értelmében az ötven koronánál olcsóbb gyógyszerekre megszűnik a támogatás (a betegnek a teljes összeget ki kell fizetnie), az ennél drágább medicinákét pedig csökkentik. A reform az ellátást is érintette, biztosításért cserébe csak bizonyos szolgáltatások járnak „térítésmentesen”. A törvény elfogadása mellett a szaktárca arról is döntött, hogy a térítésmentes és térítéses beavatkozások köréről egy orvos csoport évről-évre dönt. A sebészeti beavatkozás esetén a bonyolultabb és eszközigényesebb – de a betegnek kényelmesebb – műtétek költségét már nem finanszírozza az egészségügyi kassza, azt a pácienseknek saját maguknak kell fedezniük. A hagyományos eljárással végzett műtétek érvényes biztosítás esetén ugyanakkor továbbra is térítésmentesen igénybe vehetők.

Az egészségügyi reformfolyamat az elkövetkező években a biztosítási rendszer átalakításával folytatódik. Kész tervek még nincsenek, de az elképzelések szerint 2014-től nonprofit biztosítótársaságok vennék át a finanszírozást, és egyúttal az Egészségügyi Minisztérium, mint ellenőrző szerv hatásköre megnőne. A biztosítási rendszer kétpilléres lenne,²⁷ az első pillér a bruttó bérek után befizetett járulék alapján, közös kockázatvállaláson nyugvó és az alapellátást finanszírozó rendszer lenne. Erre épülne rá az egyes biztosítók által kínált szolgáltatásokon nyugvó második pillér, amely megteremtene a hatékony finanszírozást és a versenyt.

²⁷ Ministry of Finance of the Czech Republic (2012), p. 29.

5) Összegzés, ajánlások

Az elhúzódó recesszió, a pénzügyi források szűkössége és a kedvezőtlen konjunkturális körülmények miatt a kormányzat mozgástere a gazdaságfejlesztési eszközöket tekintve korlátozott. A megoldandó feladatok sokaságát az is növeli, hogy a cseh kormányzat a nagy elosztó- és ellátórendszerek, valamint a gazdaságpolitika területén egyszerre hajt végre mélyreható és hosszú távra szóló reformokat. Kedvezőtlen körülmény, hogy a reformok gördülékeny megvalósítását a belpolitikai helyzet sem segíti. A kormányzó és az ellenzéki pártok közötti nézetkülönbségek mellett kitárható ellentétek feszülnek a koalíciós pártok között is. A kormány bukásának veszélye fennáll, hiszen a cseh politikában nem lenne előzmény nélküli egy koalíciós válság, új ügyvezető kormány megalakulása. A kormányzat sorsa nagyban függ a cseh társadalomtól, amely a többi átmeneti gazdasághoz hasonlóan belefáradt a reformokba és a húzd meg ereszd meg politikába.

A gazdaságpolitikai elképzelések és a nagy elosztórendszerek átalakításának értékelésekor az alábbi megállapításokat tehetjük:

- * a gazdaságpolitikának meg van kötve a keze, a költségvetés bevételeinek növelése és a kiadások csökkentése a növekedés, a belső kereslet bővülése ellen hat;
- * a gazdaságpolitika olyan ágazatok és tevékenységek mentén tervezi a fejlesztési irányok kialakítását, amelyek jelenleg is versenyképesek, és a cseh gazdaság gerincét adó szektorok – autóipar, gépgyártás, innovációs technológia;
- * a fejlesztések egyaránt megfogalmazznak mennyiségi és minőségi célokat;
- * a hatékonyság és a versenyképes munkaerő alkalmazása kulcsfontosságú a cseh ipar számára;
- * a hazai kis- és középvállalatok fejlődését a belső (európai uniós) piacon történő fejlődésük/térnyerésük mentén képzelik el, ezért megtesznek minden azért, hogy a még létező korlátozó szabályozások leépítésre kerüljenek.

A nagy elosztó- és ellátórendszerek reformja finanszírozási és társadalmi, valamint demográfia okok miatt sem tűr halasztást. A legfontosabb tapasztalatok és kritikai megjegyzések e téren a következők:

- * a nyugdíj esetében a vegyes rendszer bevezetése mellett a régi PAYG rendszerben maradt nyugdíjak finanszírozása nem megoldott, ahogyan erre az Európai Bizottság is rámutatott;

- * a nyugdíjrendszer hatékonysága és finanszírozhatósága csak hosszú távon mutatkozik meg;
- * a nyugdíj-átalakítás nem számol a munkahatékonyság növekedésének lehetőségével, azzal, hogy a csökkenő számú munkavállaló fajlagosan nagyobb értéket állít elő;
- * az egészségügy finanszírozásába beépítik az eseti/egyéni befizetéseket (*co-payment*), a másik oldalon azonban a rendszer (pénzügyileg) nem ösztönöz a mindenki számára szabadon elérhető megelőző vizsgálatokra, azaz az anyagi tehervállalás lehetősége alapján bizonyos társadalmi csoportokat háttérbe szorít;
- * bizonyos egyedi díjak (receptfelírás, kórházi napidíj) bevezetésével a hatékonyságra ösztönöz a szisztéma;
- * az egészségügyi rendszer átalakításának első lépcsője alapvetően a finanszírozás kérdését hivatott megoldani, fellazítva ezzel a kockázatközfősség rendszerét és szélesítve a leszakadó rétegek körét.

* * * * *

Felhasznált irodalom

- Augusztinovics Mária (2005): Népeség, foglalkoztatottság, nyugdíj. *Közgazdasági Szemle*, LII. évf., május, pp. 429–447.
- Czech Statistical Office (2011): Statistical Yearbook of the Czech Republic 2011 4-15. Deaths: analysed by cause. [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/engt/34004EADB8/\\$File/0001110415.xls](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/engt/34004EADB8/$File/0001110415.xls)
- Czech Statistical Office (2012): Vital statistics of the Czech Republic: 1785 - 2011, absolute figures. [http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/engi/tab1_obyr-cr/\\$File/c-4001-12.xls](http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/engi/tab1_obyr-cr/$File/c-4001-12.xls)
- European Commission (2011): *The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. Economic and Financial Affairs Directorate General. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-4_en.pdf
- European Commission (2012): *European economic forecast - spring 2012*. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-1_en.pdf
- Eurostat (2012a): Real GDP growth rate – volume, October 2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

- Eurostat (2012b): Eurostat Statistics by theme, August 2012.
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>
- GYEMSI Informatikai és Rendszerelemzési Főigazgatóság, Rendszerelemzési Főosztály (2012): *Tájékoztató országtanulmány Csehország egészségügyéről*. http://www.eski.hu/civiltajekoztatasi/kepek/ho/anyagok/csehország_2012.pdf
- International Monetary Fund (2012a): *World Economic Outlook Update*. July 2012.
- International Monetary Fund (2012b): *World Economic Outlook Database*, April 2012. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weoselco.aspx?g=2001&sg=All+countries>
- Janosec, J. (2010): Automotive sector in the Czech Republic. 2010 Technology Foresight Training Programme. Technology Foresight Workshop on the Future of the Automotive Industry in a Post-Carbon Economy. 14-17 June 2010, Gebze, Turkey.
- Ministry of Finance of the Czech Republic (2010): Convergence Programme of the Czech Republic, January 2010. http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/KoPrEN_201001_komplet_pdf.pdf
- Ministry of Finance of the Czech Republic (2012): Convergence Programme of the Czech Republic, April 2012. http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Convergence-Programme-CR_2012-04.pdf
- Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic (2012): Unemployment in the Czech Republic. <http://www.mpsv.cz/en/1614>
- OECD (2011a): *Health at a Glance 2011: OECD Indicators*, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/health_glance-2011-en
- OECD (2011b): *Health at a Glance 2011. „1.1.3. Life expectancy at birth and health spending per capita, 2009 (or nearest year)”*.
- OECD (2012a): *Economic Outlook Annex Tables*. <http://www.oecd.org/eco/economicoutlookanalysisandforecasts/Demand%20and%20Output.xls>
- OECD (2012b): *OECD Health Data 2012, Frequently Requested Data*. <http://www.oecd.org/health/healthpoliciesanddata/oecdhealthdata2012-frequentlyrequesteddata.htm>
- Office of the Government of the Czech Republic (2012): *2012 National Reform Programme of the Czech Republic, Investment for European Competitiveness: Contribution of the Czech Republic to Europe 2020 Strategy*.
- Túry Gábor (2009): Csehország és a globális válság. In: Novák Tamás – Wisniewski Anna (szerk.) *Az új EU-tagállamok és a tagjelöltek helyzete a válságban. A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások*, 11. kötet. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, pp. 37–48.

- Túry Gábor (2011): Csehország. In: Túry Gábor – Vida Krisztina (szerk.) *Monitoring jelentés 2011*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, pp. 17–23.
- Ústav zdravotnických informací a statistiky (ÚZIS) ČR (2011): Zdravotnická ročenka České republiky (Cseh Egészségügyi Statisztikai Évkönyv) 2010. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. <http://www.uzis.cz/en/system/files/zdrroccz2010.pdf>
- WIIW (2012): Current Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe. *Analyses and Forecasts*, No. 9., March.

Mellékletek

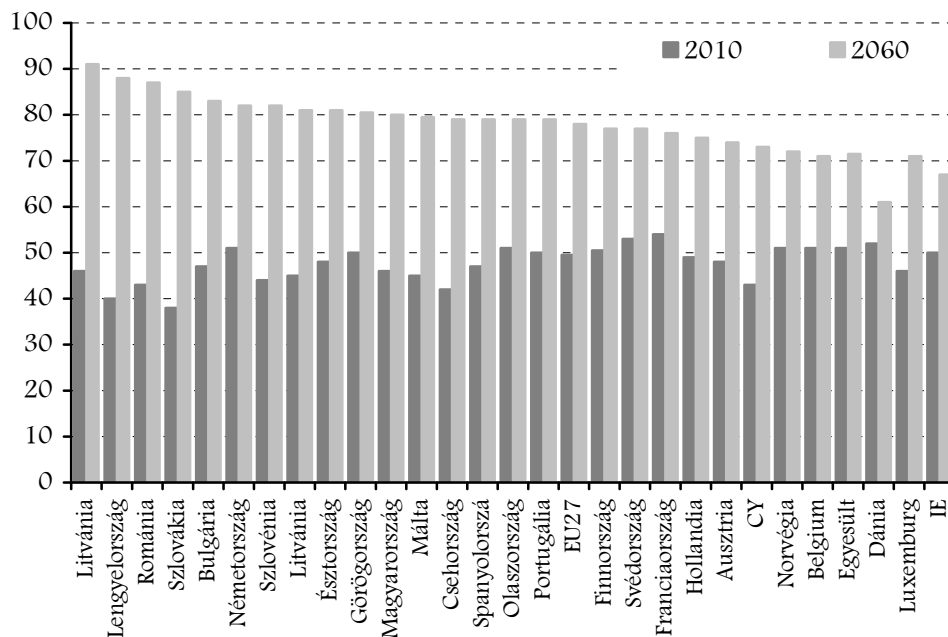
1. melléklet

Az államháztartás szociális jellegű kiadásaink hosszú távú finanszírozása
(A bevételek és a kiadások a GDP %-ában, valamint a növekedés %-ban)

	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
<i>Kiadások összesen</i>	<i>43,1</i>	<i>45,4</i>	<i>44,5</i>	<i>46,1</i>	<i>47,9</i>	<i>51</i>	<i>54,1</i>
<i>ebből:</i> életkorral kapcsolatos kiadások	17,9	20,2	20,3	21,3	22,3	24,2	25,5
Nyugdíjrendszer	7,8	9,1	8,7	8,9	9,7	11,0	11,8
Szociális nyugdíj	7,8	9,1	8,7	8,9	9,7	11,0	11,8
Öregkori és elő nyugdíj	7,1	7,2	6,9	6,9	7,5	8,8	9,5
Egyéb nyugdíj	0,7	1,9	1,8	2,1	2,2	2,2	2,3
Egészségügy	6,2	6,9	7,3	7,8	8,1	8,4	8,5
Hosszú távú gyógyítás/ellátás	0,2	0,8	0,9	1,1	1,2	1,3	1,5
Oktatási kiadások	3,5	3,4	3,4	3,6	3,3	3,4	3,7
Más életkorral kapcsolatos kiadások	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kamatkiadások	1,1	1,4	1,5	2,1	3,0	4,3	6,1
Bevételek összesen	42,0	40,4	40,9	40,9	40,9	40,9	40,9
<i>ebből:</i> tulajdonosi jövedelem	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
<i>ebből:</i> nyugdíj hozzájárulás	8,6	8,4	8,6	8,6	8,6	8,6	8,6
Nyugdíjtartalék alap vagyona	0,4	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>A nyugdíjrendszer alakulása</i>							
<i>Becslés-feltételezés</i>							
Munkatermelékenység növekedése	4,1	2,2	2	1,8	1,8	1,7	1,5
GDP növekedés	5,1	2,3	1,8	1,7	1,5	1,1	1,2
Férfiak részvételi aránya (20–64 éves)	85,2	85,1	86,9	86,1	85,5	86,8	87,3
Nők részvételi aránya (20–64 éves)	66,9	66,5	68,7	68,8	68,4	70,9	71,7
Teljes részvételi arány (20–64 éves)	76,1	75,9	77,9	77,6	77,1	79	79,7
Munkanélküliség	5,4	7,1	6,2	6	5,9	5,9	5,9
A 65+ népesség aránya a népességen belül	14,4	15,4	19,8	22,1	25,1	28,8	30,6

Forrás: Ministry of Finance of the CR 2012: Convergence Programme of the CR April 2012 p.42. http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2012/01_programme/cz_2012-04-25_cp_en.pdf

2. melléklet
Teljes demográfiai függőségi ráta

Forrás: European Commission, Economic and Financial Affairs Directorate General (2011), p. 29.

VÁLSÁG ÉS KILÁBALÁS – ÉSZTORSZÁG PÉLDÁJA

Meisel Sándor

Észtországot alapvetően stabil közpénzügyek mellett, de túlfűtött növekedéssel, makrogazdasági és fizetésimérleg-egyensúlytalansággal jellemezhető, bizonyos elfedett szerkezeti feszültségektől és versenyképességi problémáktól nem mentes gazdasági helyzetben érkezett el a globális válság küszöbére. Fejlődési pályája – annak sebezhetősége okán – valószínűleg előbb-utóbb korrekciót tett volna szükségessé, különösen az euróövezethez való minél korábbi sikeres csatlakozás fényében. A válság ugyanakkor sürgetővé tette az alkalmazkodást és a gazdaság rugalmasságának erősítését. Ilyen tekintetben van okunk feltételezni, hogy Észtország a világgazdasági krízis kényszerítő erejét a saját elérendő céljainak szolgálatába tudta állítani. Az időben meghozott, azonnali válságelhárító intézkedések stabilizáló hatásának köszönhetően, de főleg az évekre előre mutató, a gazdaság általános helyzetének konszolidálását célzó határozott elképzelések eredményeként Észtország, nagyrészt saját erőből, úgy tűnik, túljutott a válságon. Van esélye, hogy kedvező külső feltételek mellett visszatérjen a stabil, a korábbinál hatékonyabb és fenntarthatóbb fejlődési pályára.

1) A világgazdasági válság észtországi hatásai

A pénzügyi és gazdasági válság kirobbanása előtti években Észtország az Európai Unióban szinte példa nélkül álló gyors és látványos gazdasági növekedést ért el. A fő hajtóerő – akár a balti térség mindegyik kis gazdaságában, Észtországban is – a belső fogyasztás rendkívül magas szintje volt, amelyet tudatosan és politikai megfontolásokból gerjesztettek, tartottak

fenn. Pótlólagos növekedési impulzusok származtak a privatizációval és a zöldmezős beruházásokkal kapcsolatos működő tőke beáramlásából. A működő tőke mellett gyorsan erősödött a belső fogyasztás bővítésében is alapvető szerepet játszó pénzügyi tőke jelenléte. Az uniós csatlakozásból származó biztonság érzete ez utóbbit csak tovább ösztönözte. Szerepe volt a növekedésben a csatlakozáskor megnyíló és kitáguló piacok támasztotta keresletnek is. Az éveken keresztül fenntartott gyors ütemű GDP-bővülés hatására ugyanakkor a gazdaság túlfűtöttségének jelei markánsan megmutatkoztak, ami hozzájárult az infláció kezdetekben lassú, de később jelentősen felgyorsult növekedéséhez. A látványos gazdasági fellendülés és a belső fogyasztás még nagyobb emelkedése, valamint a nagyon magas munkanélküliségi mutatók jelentős javulása a 2000-es évtized nagy részében fontos politikai legitimáló szerepet töltött be az egymást váltó, de 2005 óta stabilan és folyamatosan jobbközép irányultságú észt kormányok számára.

A gazdasági eredmények és a közpénzügyek stabil volta sokáig elfedték a mögöttük meghúzódó strukturális gyengeségeket, elégtelenségeket, e növekedési modell ingatag alapjait. A válság kiélezte a gazdaságok problémáit, nyilvánvalóvá tette a korrekció elkerülhetetlenségét.¹

A bővülő belső – és a rendkívüli módon felfutó lakossági – fogyasztás mellett meglehetősen kedvezőtlenül alakult a belső megtakarítások színvonala. A lakossági megtakarítások mutatója 2003 és 2007 között is negatív volt, 2009-ben pedig elérte legmélyebb pontját (-6,3%-kal). E folyamatot az említett politikai megfontolásokon kívül erősítette a gyenge hatékonyságú és alacsony rátákkal operáló adórendszer, valamint a növekedésbe vetett túlzott lakossági bizalom. Következménye buborékok (elsősorban ingatlanpiaci) kialakulása és a lakosság főleg külföldi bankokkal szembeni eladósodása lett.²

A termelékenység növekedése nem volt összhangban a jövedelmek bővülésével. A versenyképességet tükröző mutatók (például a termelékenység, a munkaerő költsége, az innovációs teljesítmény stb.) elmaradtak a legtöbb versenytársétól. Az egységnyi munkaerőköltség indexe a bérek nagyarányú növekedésének következtében 2007–2008-ban gyorsan emelkedett (6,4, illetve 7,2 százalékkal), komoly versenyképességi problémákat vetítve előre.

Az imponáló növekedési adatok mögött a külkereskedelmi mérleg és a folyó fizetési mérleg nem szűnő, sőt időről-időre növekvő hiánya húzódott meg. Az ország külkereskedelmi beágyazottsága mind a kereskedelmi szerkezetet, mind a relációs megoszlást nézve gyengeségeket vetített elő. Egyrészt az alacsony hozzáadott értékű termékek domináltak, e kivitelnek az értékesítési kilátásai a felvevőpiacokon tapasztalható feldolgozóipari recesszió miatt rendkívül romlottak. Másrészt, a kereskedelem bővülésének egyik

¹ Meisel (2009); Meisel (2012).

² Swedbank – *The Estonian Economy*, No.6, 3 November 2011.

legfontosabb húzóereje mindhárom balti ország esetében az egymás közötti forgalom volt, ami a nagyjából párhuzamosan mozgó piacok egyidejű visszaesésével súlyos problémaként jelent meg. A külföldi tőke a válság előtti években nagyrészt nem a jövőbeni exportkilátásokat javító területekre áramlott, meghatározó célpontjaivá a szolgáltató, elsősorban pénzügyi és kereskedelmi, valamint építőipari tevékenységek váltak, emellett kiemelkedő volt az ingatlanpiacra beáramlott befektetések nagysága.

A GDP bővülése már 2007-ben veszített a lendületéből, bár még mindig magas értéket mutatott. Az intő jelek arra utaltak, hogy a – szerkezeti gyengeségekkel kísért – beruházásokra, az exportra és főleg külföldi hitelekől táplált lakossági fogyasztásra támaszkodó növekedési pálya, ugyan kedvező világgazdasági környezetben ideig-óráig sikeres, a belső rugalmatlanságok fennmaradása és külső megrázkódtatások esetén azonban sebezhetővé válik. A GDP már a 2008-as év első felében lényegében stagnált, majd a második félevtől, vagyis a külső krízis begyűrűzésekor mintegy három-négy százalékos visszaesést mutatott, végeredményben 2008 egészére vetítve pedig 3,7 százalékos csökkenést produkált. A globális krízis – a külső hitellehetőségek és beruházási eszközök zsugorodása, valamint az exportpiacok beszűkülés folytán, továbbá a növekedés meghatározó belső motorját jelentő lakossági fogyasztás csökkenése miatt – rendkívül súlyosan érintette Észtországot. Ez azonnal megnyilvánult a növekedési mutatók kedvezőtlen alakulásában. Az észt gazdaság 2009-ben – a balti szomszédjaihoz hasonlóan, azokkal lényegében megegyező mértékű – kétszámjegyű visszaesést volt kénytelen elkönyvelni, a GDP 14,3 százalékos zuhanásával (1. táblázat).

A növekedés trendjének megtörésével párhuzamosan, némi időbeli eltolódással, romlásnak indult a munkaerő-piaci helyzet. Míg a válság előtti 2007-es évben Észtország munkanélküliségi rátája alacsonynak volt minősíthető a 4,7 százalékos szintjével, ami uniós összehasonlításban a jobbak közé tartozott, 2008-ban e mutató elkezdett emelkedni, elérte a még nem igazán fenyegető 5,5 százalékot. A következő évben azonban lényegesen megugrott a ráta, 13,8 százalékos szintre nőtt.

A növekedésen és a foglalkoztatási helyzeten kívül az infláció alakulása a társadalmi viszonyokat leginkább befolyásoló tényező. Ez a mutató Észtországban az uniós csatlakozást követően fokozatosan emelkedett, ami mögött a gazdaság túlfűtöttsége, valamint a világgazdasági folyamatok húzódtak meg. A pénzromlás mértéke a krízis megrázkódtatásai hatására a 2007-es 6,9 százalékról 2008-ban kiugróan magas, 10,6 százalékra emelkedett.

A külföldi pénzügyi források elapadása, a befektetéseket szűkülése és a fogyasztás drasztikus visszaesése miatt a gazdaság egyik fejlődési motorját jelentő beruházások csökkenésnek indultak. *A bruttó állótőke-felhalmozás GDP-hez viszonyított, a válságot megelőző években kiemelkedően magas 35–40 százalékos mértéke 2008-ban 30,4 százalékra esett vissza, majd*

2009-ben tovább csökkent, egészen a húsz százalék alá. Érthetően visszaesés következett be a külföldi működő tőke beáramlásában is. Észtország – néhány új tagállammal ellentétben – nem volt képes fenntartani a csatlakozást követő időszak masszív befektetéseinek éves szintjét és gyors éves bővülési tendenciáját. Az országba bejövő FDI 2008-ban mintegy harmadával volt kevesebb, mint a megelőző évben.

1. táblázat
Észtország fő gazdasági mutatói

	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
GDP-növekedés (%)	7,5	-3,7	-14,3	2,3	7,6	1,6	3,8
GDP/fő (EU27=100%)	70	69	64	64	67	n.a.	n.a.
Bruttó állóeszköz-felhalmozás (GDP %-a)	38,6	30,4	18,8	19,5	24,5	25,0	25,9
FDI-beáramlás (GDP %-a)	12,4	7,2	9,6	8,1	8,0	9,9	10,8
Foglalkoztatási ráta (%)	69,4	69,8	63,5	61,0	65,1	n.a.	n.a.
Munkanélküliség (%)	4,7	5,5	13,8	16,9	12,5	10,5	8,6
Egységnyi munkaerőköltség változása	5,0	8,3	2,4	-6,6	-2,8	0,0	-0,2
Termelékenységi (EU27=100%)	66,7	66,0	65,8	69,2	67,6	n.a.	n.a.
Infláció	6,9	10,6	0,2	2,7	5,1	3,8	3,2
Export (éves változás, %)	10,7	-0,7	0,2	22,5	24,9	3,4	5,9
Import (éves változás, %)	10,4	-8,7	-32,9	20,6	27,0	6,7	4,0
Folyó fizetési mérleg egyenlege (GDP %-a)	-15,9	-9,7	3,7	3,6	3,2	5,9	5,5
Államháztartás egyenlege (GDP %-a)	2,4	-2,9	-2,0	0,2	1,0	-2,4	-1,3
Államadósság (GDP %-a)	3,7	4,5	7,2	6,7	6,0	10,4	11,7

* Előrejelzés.

Forrás: Eurostat, Swedbank Economic Outlook, 21 August, 2012.

Fel kell hívni a figyelmet egy fontos tényre, amely alapvetően meghatározta és behatárolta nem csak Észtországban, hanem a balti szomszédok esetében is a válság kezelésének mikéntjét. A balti államok az uniós csatlakozás előtti időszakban sajátos, rögzített árfolyam-politikát alakítottak ki, amit az a döntésük követett, hogy az új tagállamok között elsőként léptettek be a valutájukat az ERM2-be (Észtország 2004-ban). Ez egyrészt összhangban volt a tagságot megelőző monetáris politikájukkal, ugyanakkor azt a markáns törekvésüket testesítette meg, miszerint a lehető legrövidebb időn belül csatlakoznak az euróövezethez. Később azonban a megugró

infláció mindhárom ország esetében évekre eltolta a lehetséges csatlakozás dátumát. Az ennek a mechanizmusnak köszönhető árfolyam-stabilitás politikai értelemben a válság előtt gyümölcsözőnek bizonyult a kormányok számára. Viszont *2008-tól kezdődően a nemzeti valuták jelentősen felértékeltek voltak, valamint a monetáris politika merevségei és a mozgástér ebből fakadó gyakorlatilag teljes hiánya visszaütöttek és súlyosbították a válságkezelés nehézségeit.* Ennek ellenére a három balti kormány fenn kívánta tartani a rögzített árfolyamot. A térségben a lakossági kölcsönök több, mint háromnegyede euró alapú volt, az esetleges leértékelés után a hitelfelvevők többsége képtelen lett volna fizetni a törlesztéseket. Ezen kívül az eddigi árfolyam-politika melletti érvként szolgált, hogy a baltiak továbbra sem mondtak le a gyorsított ütemű eurózona-csatlakozási terveikről.³ Ez utóbbi azonban egyelőre csak Észtország esetében vezetett sikerre, a másik két állam csatlakozása 2014–2015 előtt nem képzelhető el.

2) Stabilizálás és gazdaságélénkítés

A 2009-es évi észtországi válságkezelés eredményességének alapvető tényezője a korábban követett rendkívül körültekintő, óvatos közpénzügyi politika volt. Az észt kormányok éveken keresztül a költségvetési többletre fókuszáló fiskális politikát folytattak. E mögött egyrészt a gazdaság túlfűtöttségének enyhítésére irányuló szándék, másrészt az euró gyors bevezetésére való törekvés húzódott meg. Ennek eredményeként a válság kirobbanásakor *Észtország nem volt eladósodva, rendelkezett megfelelő pénzügyi tartalékokkal, következésképpen kellő mozgástérrel az aktív gazdaságélénkítő lépésekhez, amelyek végrehajtása a válság folyamán és mélypontja után sem rendítette meg az ország pénzügyi egyensúlyát.* A válságkezelés során a kormány a tartalékokon és a gazdaság viszonylagos rugalmasságán kívül támaszkodhatott a társadalom – egyes más uniós tagállamokhoz és balti országokhoz képest erősebb – együttműködésére is.⁴

Az észtországi válságkezelésben két fázist, illetve két, eltérő tartalmú intézkedéscsomagot lehet megkülönböztetni: a stabilizálást és a gazdaságélénkítést.

A pénzügyi válság váratlan hevessége és gyors áttérjedése a gazdaságra 2009 első hónapjaiban azonnali reagálásra készítette a kormányt. Észtország stabil pénzügyi helyzetének köszönhetően, néhány tagállammal ellentétben, 2008 végén fel sem merült külső masszív és azonnali támogatást jelentő hitelkeret szükségessége. Ennek ellenére nyilvánvalóan nem kerül-

³ Rosenberg (2009).

⁴ Túry–Vida (2010, 2011).

hette el a gazdaságot stabilizáló súlyos megszorító és takarékosági intézkedéseket, még ha ezek kevésbé voltak fájdalmasak és súlyosak, mint például a balti szomszédjai esetében. Ezeket a lépéseket tartalmazta a törvényhozás elé 2009 februárjában beterjesztett, bizalmi szavazással összekapcsolt költségvetési kiigazítás. Ennek fő eleme a közkiadások közel tíz százalékos csökkentése volt, amelynek összege meghaladta az 500 millió eurót. Ezek a lépések a közintézmények és a közhivatalok működési költségeinek visszafogását, a közszférában dolgozók bérének és a nyugdíjnak a csökkentését irányozták elő. Az átlagbér 2009 első negyedében 1,5 százalékkal csökkent. A vártnál rosszabb és romló makrogazdasági adatok hatására a kormány 2009 áprilisában további takarékoságról döntött, csökkentették a magánnyugdíj-pénztárak állami hozzájárulását, növelték a munkanélküliségi biztosítás befizetendő összegét. Újabb intézkedésként májusban hozzányúltak az adórendszerhez, emelték a jövedéki adókat. Ezzel egyidejűleg újból csökkentették a minisztériumok működési kiadásait, valamint az ott dolgozók bérét. Végül, 2009 augusztusában levettek az egészségbiztosítási pénztárnak jutó költségvetési hozzájárulásból. A pénzügyi rendszer gyors stabilizálása érdekében 2009 márciusában az észt és a svéd jegybank megállapodást írt alá, amely csaknem egymilliárd eurós hitellehetőséget nyújtott az észt pénzpiaci bizalom erősítése céljából.

A monetáris politika már említett kötöttségei okán a gazdasági stabilizáció érdekében a kormány tehát gyors és széles körű – elsősorban a lakosságot, valamint a közsférát érintő megszorító, fiskális eszközökre támaszkodó intézkedéseket volt kénytelen bevezetni. *Ez az úgynevezett belső leértékelés makrogazdasági és költségoldali versenyképességi szempontból végül is meglehetősen sikeresnek bizonyult.*

A meghozott intézkedések a belső leértékelés mellett a gazdasági tevékenység jelentős megtisztulását is eredményezték. Megszűnt a gazdaság túlfűtöttsége, visszaszorultak az úgynevezett buborékok, komoly mértékben lecsökkent ezek kialakulásának veszélye, átcsoportosították a szűkülő erőforrásokat az értékteremtő és a növekedést szolgáló tevékenységek javára.

Az azonnali takarékosági és válsághárító lépések mellett az észt kormány figyelmet szándékozott és tudott fordítani a hosszabb távon ható gazdaságélénkítő lépésekre is. Ezek forrásául egyrészt külföldi pénzügyi eszközök szolgáltak. A kormány 2009 májusában 700 millió euró nagyságú hitelről írt alá megállapodást az Európai Beruházási Bankkal, amelynek legfőbb célja a gazdaság élénkítése volt, azon belül is több mint háromnegyedét az emberi erőforrások fejlesztésére szánták. Másrészt forrásként átcsoportosították az uniós pénzügyi alapokból származó pénzeket. Végül, de nem utolsó sorban, felhasználták a belső pénzügyi tartalékokat.

A gazdaságélénkítő intézkedések egyik nagy csoportját a beruházásösztönző lépések tették ki. Erre a GDP 4,6 százalékát kitevő összeget fordítottak. A támogatni kívánt beruházási területek az energiatakarékosságra, a vízgazdálkodási infrastruktúrára, az önkormányzatok programjainak fi-

nanszírozására, a szakképzési, felsőoktatási és egészségügyi infrastruktúra fejlesztésére terjedtek ki. Ez utóbbival kívánták ellensúlyozni a komoly építőipari visszaesést.

A másik intézkedéscsomagba a finanszírozás javítása tartozott, abból a célból, hogy a vállalkozások biztonságosabb hitelhez juttatása révén munkahelyeket tartsanak meg. E lépések GDP-hatása 2009–2010-ben az éves össztermék mintegy 2,5–2,5 százaléka volt. Itt olyan döntések születtek, mint a hitelgarancia szintjének növelése, elsősorban a kisvállalatokat szem előtt tartva, az exporthitel-garancia megemelése, tőkejuttatás a vállalkozások számára, a bankok hitelezési tevékenységének támogatása, hosszú távú hitelkonstrukciók az állam és a bankok együttműködésével.

Kiemelt figyelmet fordítottak Észtországban a munkaerőpiac rugalmasságát javító intézkedésekre, az ehhez való állami pénzügyi hozzájárulásra. Ennek mértéke megduplázódott a válság előtti évekhez képest. Új munkatörvényt fogadtak el 2009 közepén, amely a vállalatok számára megkönnyítette és támogatta a részmunkaidős foglalkoztatást, a kölcsönmunkát, meghosszabbította a gyermekes munkavállalók munkanélküliségi segélyre való jogosultságát, hozzájárul a vállalatok elbocsátásokkal összefüggő terheikhez. Széles körben indítottak államilag finanszírozott szakképzési és átképzési programokat.

Végül, a gazdasági tevékenység élénkítését és egyszerűsítését célzó átfogó jogi-szabályozási intézkedéscsomagot fogadtak el. Ennek elemei többek között az üzleti környezet javítása, a vállalkozásindítás szabályainak enyhítése, a vállalati átszervezés és átalakulás megkönnyítése, az adminisztratív kötelezettségek mérséklése volt. Részletes kormány szintű akciótervet dolgoztak ki az export bővítésére, az FDI ösztönzésére, a tudásigényes termelés és kivitel elősegítésre.

A válságkezelés idejére esett Észtország csatlakozása az euróövezethez. Az euró minél gyorsabb átvételének szándéka az uniós csatlakozás óta egyik vezérfonala volt a gazdaságpolitikának. Az EU-tagságot követő rövid időszakban megvalósuló eurózóna-belépés illúziónak bizonyult, elsősorban az infláció magas szintje volt az akadálya. A többi konvergenciafeltételt az észt gazdaság lényegében folyamatosan teljesítette. Az inflációs folyamatokat tekintve 2009–2010-ben szerencsésnek mondható helyzet alakult ki. A válság során az EU-ban jelentősen lassult a pénzromlás üteme, ami maga után vonta az érvényes referenciaszint csökkenését, megnehezítve e kritérium teljesítését. Ugyanakkor Észtországban az inflációt sikerült az uniós átlagnál jóval nagyobb mértékben mérsékelni, így ez nem gátolta az euró bevezetését.

Az euróövezeti tagságtól az észt kormány és az üzleti körök a gazdasági és pénzügyi biztonság erősödését, távlatilag az ország vonzóbbá válását, a további technológiai korszerűsítést szolgáló beruházások növekedését, az export és a gazdaság bővülését várták, illetve remélik. Ennek áraként a

kormány az övezet legkevésbé fejlett tagjaként vállalta az amúgy is meglévő fiskális és monetáris fegyelem fenntartását, továbbá kifejezetten hangoztatja a szolidaritását és eltökéltségét az eurózóna jövőjét illetően. A tagság veszélyeire leginkább a lakossági félelmek utaltak, az árak növekedésére, a komoly gondokkal küzdő „klubban” való részvétel hátrányaira hivatkozva. Ezek az aggályok és a függetlenséget szimbolizáló nemzeti valuta feladása nagyban csökkentették az euró lakossági támogatását az övezetbe való belépést megelőző hónapokban. Óvatosság és kételyek fogalmazódtak meg magában az euróövezetben is annak bővítését illetően, különösen az Európai Központi Bank részéről. Ugyanakkor azon szándék mellett, hogy az észt csatlakozással bizonyítani lehetett az eurózóna nyitottságát és vonzerejét, semmi formális indok nem volt megtagadni a belépést a kritériumokat végül is fenntarthatónak és meggyőzőnek ítélt módon teljesítő, érzékelhető többletletterhet nem jelentő, ráadásul a fiskális fegyelem filozófiája mellett erősen elkötelezett országtól. Így, *Észtország 2010 folyamán minden uniós döntéshozói fórumon (Európai Bizottság, Európai Tanács, Ecofin és EKB) zöld utat kapott, 2011. január 1-jén pedig sikeresen áttért a közös valuta használatára.*

3) Helyzetkép és kilátások

A mély gazdasági válságból való kilábalás egyértelmű jeleként értékelhető az észt makrogazdasági mutatók alakulása a 2010-et követő időszakban. A már 2007–2008-tól kezdődően lassuló GDP-növekedés 2009-ben érte el mélypontját. Ezt 2010-ben mérsékelt élénkülés, 2,3 százalékos bővülés követte. A következő év azonban a közép- és kelet-európai térségben, de az Európai Unióban is kiemelkedő GDP-bővülést hozott, ami Észtországban elérte a 7,6 százalékot. Ha a negyedéves adatokat is figyelembe vesszük, 2011 első három negyedévében még kiugróbb ütemeket regisztrálhatunk, a GDP bővülése már-már elérni látszott a válság előtti legmagasabb ütemeket (1. táblázat). Mi húzódik meg a 2011-es imponáló adatok mögött? Elsősorban – mint a térség szinte valamennyi gazdaságában – a kiviteli robusztus felfutása. Az észt növekedési ütem kiemelkedő szintjéhez azonban – több uniós országgal ellentétben – más tényezők is hozzájárultak. Az export vezérelte élénkülést ebben az országban a belső kereslet magára találása mellett a bővülő munkahelyeknek köszönhető növekvő lakossági bizalom és költési hajlandóság, nem utolsósorban pedig a beruházások meglódulása erősítette. Mindez arra utal, hogy az észt gazdaság felemelkedését nem kizárólag a külső piacok és kereslet kedvező alakulása magyarázza (ami egy kis és nyitott gazdaságban teljesen érthető), hanem az egyéb növekedési tényezők kiegyensúlyozott és egészséges belgazdasági alapokra utaló aránya is. A 2012-ben lanyhulni látszó világgazdasági

konjunktúra – akár az Unió szinte minden országában – éreztetni fogja a növekedési ütemet fékező hatását (a GDP várhatóan 1,6 százalékkal bővül ebben az évben). A bruttó össztermék alakulása 2013-ban azonban újból az uniós országok élvonalába helyezheti Észtországot a prognosztizált 3,8 százalékos ütemmel.⁵ Az elmúlt egy-két év teljesítményének köszönhetően az észt gazdaság a válság alatti némi visszaesést követően a GDP/fő-mutatót tekintve gyorsította felzárkózását az uniós átlaghoz, a tagállamok rangsorában visszafoglalta a korábbi helyét.

A növekedés javuló belső tényezőin túl természetesen – főleg 2011-ben – az export felfutása magyarázta az észt gazdaság kitűnő növekedési mutatóját. 2010–2011-ben a kivitel bővülése kissé gyorsuló ütemben elérte az éves 23–25 százalékos ütemet. Az előrejelzések szerint ez a ráta a következő két évben jelentősen visszaesik, ám a 2013-as kilátások javulást ígérnek. A 2011-es évben kedvezően alakult a gépek és berendezések, valamint az elektronikai cikkek kivitele, de a konjunkturális kilátások azt valószínűsítik, hogy 2012–2013-ban a hagyományos exporttermékek és ágazatok (fafeldolgozás, élelmiszeripar, fémfeldolgozás) is visszanyerik a részesedésüket. A prognózisok többek között olyan termékek kedvező konjunktúráját vetítik elő 2012-ben és utána, mint a vegyipari cikkek és a feldolgozott élelmiszerek. Egyértelmű elmozdulás figyelhető meg az említett exportcikkek esetében a magasabb hozzáadott értékű piaci szegmensek felé. A kivitel kedvező adataihoz a fő felvevőpiacok (Németország, Oroszország, Skandinávia és a balti országok) dinamikája is hozzájárult. Az import a kivetelnél várhatóan valamivel gyorsabb ütemben bővül az idei és a következő évben, amit a beruházási és a belső fogyasztási kereslet indukál. Mindezek ellenére a kereskedelmi mérleg közel kiegyensúlyozott marad. A folyó fizetési mérleg szintén megbízható egyensúlyban van, 2010 óta a GDP közel 3–6 százalékát kitevő többletet mutat.

A figyelemreméltó exportteljesítményben fontos szerepet játszik az észt gazdaság javuló versenyképességi állapota. Az egységnyi munkaerőköltség mutatója 2009 óta csökken, 2010-ben 6,6, 2011-ben pedig 2,8 százalékkal volt alacsonyabb a megelőző évnél. Ezzel egyidejűleg némileg javult az Unió átlagához viszonyított termelékenység: 2010-ben az EU átlagának 69,2, 2011-ben 67,6 százalékát tette ki. Ez az érték jobb, mint a 2000-es évek közepén, de a közép- és kelet-európai államok körében csupán az alsó középmezőnybe helyezi Észtországot. Ezzel szemben az innovációs index alapján az ország hagyományosan élenjáró az említett országcsoportban, miként nem tartozik a legrosszabbak közé a kutatás-fejlesztésre fordított kiadások mutatója szerint sem (a GDP közel 1,5 százaléka, amit 2020-ra szeretnének megduplázni).

Észtországban az uniós államok többségével egybevetve jóval nagyobb élénkülés tapasztalható a belső fogyasztás terén. Érzékelhetően nőtt 2011-

⁵ European Commission (2012b).

ben – a válság után először – a lakosság tartós fogyasztási cikkek iránti kereslete. Ez a gazdaságba vetett bizalom erősödésére utal, de a javuló munkaerő-piaci kilátások is szerepet játszhatnak benne. Észre kell venni ugyanakkor, hogy a lakossági fogyasztás és a közületi fogyasztás által teremtetett kereslet egyaránt leginkább a beruházási javak iránt élénkült. Az állam nagyszabású beruházásokat indított ez energiaszektorban, azon belül is a korszerű és a megújuló energiára összpontosító programok terén, ami komoly keresletet támaszt a beruházási javak iránt. Az észt széndioxid-kvóta 2010. évi eladásához kapcsolódó kötelezettségek megvalósítása szintén ebbe az irányba mutat. A helyi önkormányzatok hozzáálltak a válság alatt elhalasztott korszerűsítések pótlásához, ez főképpen az építőipari szolgáltatások iránti keresletet növeli. Ugyanez mondható el a lakosságról is: 2011-ben jelentékenyen élénkült a lakásépítés, azon belül is az energiatakarékos korszerűsítések iránti igény.

A külső és a belső kereslet kedvező alakulása egyre inkább hozzájárul a befektetési légkör és a beruházási tevékenység élénküléséhez. A bruttó állótőke-felhalmozás GDP-hez viszonyított aránya 2011 és 2013 között a tényadatok és az előrejelzések szerint 25 százalék körül mozog. Élénkülés tapasztalható a működő tőke beáramlásában, ami Észtországban az ütemét és az állományát tekintve is a legmagasabb a balti térségben. A külföldi befektetők aktivitása azonban még elmarad a válságot megelőző évekhez képest.

Az észt gazdaságnak hosszú évek óta (egyébként a balti szomszédjaihoz és a térségbeli társaihoz hasonlóan) kritikus és problémákkal terhes területe a munkaerőpiac. Annak ellenére, hogy a válságkezelésnek kiemelt terepe volt a munkanélküliség növekedésének tompítása, a munkaerőpiac rugalmasságának javítása, a képzési rendszer hatékonyságának növelése, a kedvező jelek mellett itt számos feszültség és veszély körvonalazódik. A foglalkoztatottsági ráta nem mondható rossznak, az uniós átlag körül mozog, és jobb, mint számos közép- és kelet-európai tagállamban. A munkanélküliség 2010-ben érte el mélypontját a nagyon magasnak számító csaknem 17 százalékos szintjével. A 2011-es évben a helyzet a várakozásokat meghaladó mértékben javult, a ráta 12,5 százalékot mutatott. A következő két évben további lassú csökkenés várható: 2012-ben 10-12 százalékot tehet ki a munkanélküliség mutatója, 2013-ban pedig 8-9-et. Az elmúlt egy-két évben a foglalkoztatási helyzet javulásához hozzájárult, hogy az élénkülő kiskereskedelem és idegenforgalom, valamint a lábra kapó építőipar több munkavállalót volt képes felszívni.

A probléma azonban mélyebb, mint amit ezek a – lényegében javuló tendenciáról tanúskodó – adatok mutatnak. A munkanélküliség egyenetlenül oszlik meg. Az exportra termelő versenyképes ágazatokban és az ország bizonyos régióiban nő a munkaerő iránti kereslet, más tevékenységekben és körzetekben ugyanakkor nehéz elhelyezkedni. Az átképzési programok ellenére növekszik a munkaerő-kereslet és -kínálat strukturális és szakmai képzettségi eltérése. Emiatt a viszonylag magas általános munkanélküliség

mellett is kialakulhat strukturális munkaerőhiány. Az Európai Bizottság rendszeresen megfogalmazott ajánlásai⁶ hangsúlyosan hívják fel az észt kormány figyelmét a munkaerő-piaci politika gyenge hatékonyságára és nem utolsósorban a képzési rendszer hozzáigazítására a válság után megváltozott munkaerő-kereslet szakmai struktúrájához, vagyis a kínálati alkalmazkodás fontosságára. E problémák mellett kedvezőtlen, hogy számos magasan képzett munkavállaló (az egészségügyben, az informatikában, az elektronikai szakmákban stb.) külföldre vándorol. Már a közeli jövőben is gondot okozhat, hogy az előregedő társadalom nem lesz képes a gazdaság rendelkezésére bocsátani kellő számú és megfelelően képzett munkavállalót, miközben a munkanélküliség is fennmarad. E munkaerő-piaci feszültségek azt a veszélyt vetítik előre, hogy további lépések hiányában a jövőbeni gazdasági növekedés korlátjává válhatnak.

Észtország gazdaságának további potenciálisan veszélyes eleme az infláció megugrása. A pénzromlás üteme 2008-ban rendkívül magasra, 10,6 százalékra emelkedett. A következő évben, a válságintézkedések és a gazdasági recesszió következményeként elhanyagolható szintre, 0,2 százalékra mérséklődött. Ezután 2010-ben felgyorsult a megelőző évhez képest (2,7 százalékot ért el), 2011-ben pedig meghaladta az 5 százalékot. Ezt döntően külső tényezők magyarázzák: az energiahordozók, a nyersanyagok és az élelmiszerek világpiaci áremelkedése. Ehhez járult hozzá bizonyos mértékig az euróra való átállás időszakos hatása, valamint a korábbi adóemelések (jövedéki adó, áfa) átgyűrűzése, sok ágazatban a kis piacon monopolhelyzetű szolgáltatók árnövelése és a villanyárampiac megnyitása. Az inflációs nyomás várhatóan 2012–2013-ban is fennmarad, bár vélhetőleg gyengülni fog. Az előrejelzések 2012-ben 3,9 százalékra, 2013-ban pedig 3,4 százalékra jósolják a rátát, ami – amennyiben megvalósul – nem okoz nagy gondot.

Észtország közpénzügyi helyzete, az államháztartás egyensúlya a gazdaságpolitika már említett prioritásai és sajátosságai folytán meggyőző volt és maradt. E tekintetben az ország az egyik legjobb teljesítményt képes felmutatni az uniós tagállamok körében. Az államháztartási egyenleg hiánya – szinte egyedülálló módon az Európai Unióban – a csatlakozás óta egyetlen egyszer sem haladta meg a GDP három százalékát, sőt a mérleg legtöbbször többlettel zárult. A válság idején (2008–2009-ben) regisztrált 2-3 százalékos hiány után 2010-ben a szaldó előjelet váltott (0,2%), majd egy százalékos többlettel zárt 2011-ben. A helyzet valamelyest romolhat a következő években: a hiány elérheti a GDP 1,5-2,5 százalékát. Az államadósság – ugyan növekszik valamelyest, de – az egyik legalacsonyabb az Európai Unióban: 2010-ben a GDP 6,7, a következő évben hat százalékát tette ki csupán. Észtországi mértékben ugyan nagy, de uniós összehasonlításban nem számottevő adósságsszint lesz várható 2012-ben (a GDP 10,4

⁶ European Commission (2011, 2012a).

százaléka), 2013-ban pedig közel hasonló, 11-12 százalék. A fiskális adatok nem a közpénzügyi fegyelem lazulását és a költekezés – az észtországi hagyományokkal egyébként is ellentétes – meglódulását jelzik, hanem elsősorban az Unió és az euróövezet pénzügyi stabilizációs alapjaihoz való hozzájárulással, valamint a vezető észt energetikai cég állami eszközökből tervezett tőkeemelésével és az önkormányzatok pénzügyi helyzetének megerősítésével függenek össze. Mindezek mellett az Európai Bizottság legutóbbi értékelése továbbra is hangsúlyozza a prudens fiskális gyakorlat fenntartását, a közkiadások hatékonyságának és az önkormányzatok működésének javítását.⁷

4) Tanulságok és következtetések

A válság előtti és alatti sajátos monetáris politikájával, majd pedig a 2011-es euróövezeti csatlakozással összefüggésben Észtország a válságkezelés folyamán igen masszív belső leértékelést és kiigazítást volt kénytelen és tudott végrehajtani, amelynek során drasztikusan visszafogták a belső keresletet, a bérek és jövedelmek fő partnereikhez, valamint saját termelékenységükhöz viszonyított túlzott növekedését. Az adóemelések és bércsökkentések, az állami költekezés és kiadások visszafogása révén, amelyeket azonnal, szinte sokkszerűen és nem elnyújtottan vagy „adagolva” vezettek be, sikerült jelentősen javítani a gazdaság költségoldali versenyképességét. Itt valószínűleg fontos szerepe volt az időtényezőnek, a kikényszerített gyors reagálásnak. Emellett az is hangsúlyozandó, hogy a gazdaságpolitika – a lehetőségekhez mérten – igyekezett „óvatos rombolást” végezni és megkímélni a jövőbeni növekedéshez hozzájárulni képes szektorokat és gazdasági szereplőket. Ez a javuló külső feltételek mellett elősegítette a későbbi növekedés húzóerejének, a kivitelnek a fellendülését. Ebben természetesen szerepe volt a 2010–2011. évi kedvező külső konjunktúrának is. Rövid és középtávon a belső leértékelés makrogazdasági szempontból eredményesnek mondható. Kérdés természetesen, hogy fenntarthatósága mennyire bizonyul tartósnak a következő években, illetve mennyire fokozatosan lesz képes a kormány enyhíteni a szigorot és szükséges mértékben teret engedni a belső fogyasztásnak.⁸

A versenyképesség belső költségtényezőinek javulásával párhuzamosan nőtt az ország vonzereje és javult a beruházási légkör a külföldi – és részben a belföldi – beruházások számára. Figyelemre méltó változást értek el a beruházások szerkezetében. Ennek köszönhetően van remény a koráb-

⁷ European Commission (2012a).

⁸ Napolitano–Parker (2011).

binál jóval versenyképesebb termelési és kiviteli struktúra, a megerősödött exportorientáció és a külgazdasági nyitottság fenntartására, ami a kis és a világ gazdaságnak kitett gazdaságok esetében a növekedés fontos eleme. Hozzá kell tenni, hogy *az elmúlt évek során végig sikerült megőrizni a gazdaság és a politika nyitottságát, s nem utolsó sorban a konstruktív együttműködési készségét a külföldi partnerekkel.*

A belső kiigazítás elengedhetetlen feltétele a belső gazdaság rugalmasabbá tétele. Nem véletlen, hogy a kormány megkülönböztetett figyelmet fordított a munkaerőpiac és a vállalkozások flexibilitásának javítására. E téren azonban – elismerve a sikereket – még sok a teendő, nem kerülhetők meg a további munkaerő-piaci reformok, szerkezeti kiigazítások és az elosztórendszerek átalakítása. Az észtországi nyugdíjrendszerben már 2007-től kezdődően komoly reformokat vezettek be. Kialakították ennek három pillérét: az állami nyugdíjrendszer mellett működik az állami, a fiatalok számára kötelező, a munkavállalók és a munkaadók által együttesen finanszírozott magánnyugdíj-rendszer, valamint az önkéntes szisztéma. Más elosztórendszerek átfogó reformja még részben várat magára, a következő évek elengedhetetlen feladatához tartozik, elsősorban az egészségügy és az oktatás terén.

Észtország a válság éveiben is képes volt fenntartani a bankrendszer stabilitását. A balti szomszédokkal ellentétben nem volt szükség bankmentő akciókra állami pénzekből. Kihasználta a bankrendszer azon adottságát, hogy a pénzintézetek jelentős része külföldi (főleg skandináv) tulajdonú. *A válság során a kormány végig igyekezett növelni a bankrendszer iránti bizalmat, amit a külföldi tulajdonosok jelentős leányvállalati támogatással és rugalmassággal „háláltak meg”. A bankrendszer állapota nagyban hozzájárul a növekedésnek indult gazdaság finanszírozási, hitelezési hátterének megerősítéséhez és stabilizálásához.*

A megszorító programokkal szembeni bizalommal kapcsolatban említhető, hogy a kormány – de fontos hangsúlyozni: a generációváltáson átment politika elit egésze is – nyíltan vállalta az intézkedéseket és – nem utolsó sorban – sikeresen kommunikálta azokat a társadalom számára. A megszorítások és ezek előre elhatározott leépítése eddig transzparensszerűen és kiszámíthatóan ment végbe. Ennek köszönhetően a politikai és az üzleti szférára, valamint a társadalom egészére kiterjedő konszenzusnak fontos szerepe volt a legtöbb uniós országhoz képest szigorúbb kiigazító programok társadalmi elfogadásában. A súlyos lakossági terhekkel járó válságkezelést elkezdő észt kormánykoalíciót 2011-ben újraválasztották. Ebben a tekintetben, vagyis a megőrzött politikai konszenzus és társadalmi összetartás terén Észtország (és a másik két balti ország) tapasztalata talán egyedinek mondható, mélyebb történelmi és sajátos szociálpszichológiai okai vannak, ezért úgy tűnik, nem minden esetben tud mintául szolgálni az EU néhány más országa számára.

Végül, Észtország sikeres válságkezelésének egyik magyarázataként említhető, hogy az uniós csatlakozás folyamatában kialakított *modern és demokratikusan működő intézményrendszer stabil maradt, a kompetenciák és feladatkörök nem kérdőjeleződtek meg, a válság menedzselésében szerepet játszó intézmények (kormányzat, központi bank, felügyelet és hatóságok stb.) együttműködése eredményes volt, így a kormányzás hatékonysága fenntarthatónak bizonyult.*

* * * * *

Felhasznált irodalom

- Barysch, K. (2009): *New Europe and the Economic Crisis*. Centre for European Reform, February. <http://www.cerg.org.uk>
- European Commission (2011): *Commission Staff Working Paper – Assessment of the 2011. national reform programme and convergence programme for Estonia*, SEC(2011) 715 final, Brussels, 7.6.2011.
- European Commission (2012a): *Commission Staff Working Document – Assessment of the 2012 national reform programme and convergence programme for Estonia*, SWD(2012) 311 final, Brussels, 30.5.2012.
- European Commission (2012b): *Spring forecast 2012-13: towards a slow recovery*. http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecast/2012_spring_forecast_en.htm
- Meisel Sándor (2009): A balti államok és a válság, in: Novák Tamás, Wisniewski Anna (szerk.): *Az új EU-tagállamok és a tagjelöltek helyzete a válságban*. MTA VKI, Budapest, 2009. (A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások, 11. kötet). pp. 19–25.
- Meisel Sándor (2012): A balti országok az elhúzódó világgazdasági válságban, in: Farkas Péter, Meisel Sándor, Weiner Csaba (szerk.): *Elvesztett illúziók – A világgazdaság tartós válságáról*. MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Budapest, 2012. pp. 238–257.
- Napolitano, M. – Parker, E. (2011): *The Euro Zone Crisis: Lessons from the Baltic States*. http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/naujienos/2011/Lessons_from_the_Baltics_Full_Report.pdf
- Rosenberg, C. (2009): Why the IMF Supports the Latvian Currency Peg. *Europe Economic Monitor*, 6 January <http://www.rgemonitor.com>
- Túry Gábor – Vida Krisztina (szerk.): *Monitoring Jelentés*, 2007, 2008, 2010, 2011, 2012, MTA VKI, MTA KRTK, Budapest <http://www.vki.hu>
- Swedbank Baltic Sea Report*, No. 28, 19 October 2011

Swedbank Economic Outlook, 24 April, 2012

Swedbank Economic Outlook, 21 August, 2012

Swedbank – *The Estonian Economy*, No. 6, 3 November 2011.

Swiss Baltic Chamber of Commerce rendszeres jelentései
<http://www.sbcc-chamber.com>

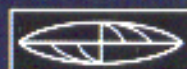
The Baltic Course különböző számai <http://www.baltic-course.com>

A könyv megjelenését részben a 84293K és 84240PD jelű
OTKA-projektek finanszírozták.

Felelős kiadó: MTA KRTK Világgazdasági Intézet
Nyomás: Amulett '98 Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Lajtai Beatrix

Az európai integráció története legnagyobb válságát éli át. Totális kudarcnak bizonyult a Lisszaboni stratégia, s jelenleg az euró, a legnagyobb vívmány is az összeomlás szélén áll. A válságkezelés és az eurózóna védelmezése olyan költséggel jár, amelyet mindeddig senki sem tudott volna feltételezni.

Mára a korábban elképzelhetetlennek tartott fiskális és monetáris intézkedések hétköznapivá váltak. A válság első időszakában a költségvetési deficittel kapcsolatos szabályozást a tagállamok azonnal semmibe vették, az államadóságok pedig az egekbe szöktek, sok évre szűk fiskális mozgástérrel eredményezve. A fejlett európai államok többségének - a gyengébb láncszemek után - ugyancsak az életszínvonal visszaesésére, a munkanélküliség tartósan magas szintjére kell berendezkedniük. Az egyes országok képessége az új feltételek közötti sikeres alkalmazkodásra nagyon eltérő. Nyilvánvalóan fordulóponthoz érkezett az európai integráció: vagy sikerül továbbhaladni a még szorosabb együttműködés felé, vagy az eddig elért eredmények is kárba veszhetnek.

MTA KÖZGAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS TUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
VILÁGGAZDASÁGI INTÉZET

Világgazdasági Kutatásokért Alapítvány